

30

Barcelona Societat

Revista de coneixement i anàlisi social

Recursos bàsics: cohesió, seguretat, mobilitat i energia

Tribuna

Bretxes en transformació: les bases d'un nou contracte social?

En profunditat

L'habitatge a Barcelona: necessitats, parc i crisi d'accessibilitat
Promoció de les relacions saludables i equitatives en contextos
d'educació formal

Són les ciutats la clau per fer realitat la transició energètica?
La "ciutat dels 15 minuts": redissenyar la vida urbana amb la
proximitat de serveis

Experiències

El pilot Amunt! Atenció integrada i integral per a la inclusió
sociolaboral
El transport especial per a persones amb mobilitat reduïda a
Barcelona

Sumari

- 4 Presentació**
Sònia Fuertes
- 6 Editorial**
Bru Laín i Albert Sales
- 11 Tribuna**
12 Bretxes en transformació: les bases d'un nou contracte social?
Ismael Blanco i Ricard Gomà
- 33 En profunditat**
34 L'habitatge a Barcelona: necessitats, parc i crisi d'accessibilitat
Carles Donat
- 54 Promoció de les relacions saludables i equitatives en contextos d'educació formal
Lluís Forcadell-Díez, Olga Juárez, Daniel G. Abiétar, María José López, Glòria Pérez
- 70 Són les ciutats la clau per fer realitat la transició energètica?
Cristina Castells
- 80 La "ciutat dels 15 minuts": redissenyar la vida urbana amb la proximitat de serveis
Carlos Moreno
- 100 Experiències**
101 El pilot Amunt! Atenció integrada i integral per a la inclusió sociolaboral
Sebastià Riutort, Ana Vicente i Núria Beltran
- 120 El transport especial per a persones amb mobilitat reduïda a Barcelona
Sergi Morera i Laura Trujillo

Barcelona Societat

Revista de coneixement i anàlisi social

Núm. 30 – febrer 2024

Consell editorial

Marta Clari, gerenta Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat de l'Ajuntament de Barcelona

Carlos Echevarria, director de Planificació Estratègica de l'Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat de l'Ajuntament de Barcelona

Sonia Fuertes, comissionada d'Acció Social de l'Ajuntament de Barcelona

Ricard Gomà, director de l'Institut Metròpoli

Direcció acadèmica

Bru Laín, Unversitat de Barcelona

Albert Sales, Institut Metròpoli

Coordinació tècnica

Txus Molar, Avaluació i Millora Continua de la Direcció de Serveis de Planificació Estratègica de l'Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat de l'Ajuntament de Barcelona

Assessorament lingüístic i maqueta

Linguaserve IS, SA

Disseny original

Croma Studio

Fotografia

Algunes imatges han estat cedides pels autors i d'altres s'han descarregat de base de dades gratuïtes identificant l'autoria.

Imatge de la portada: Pixabay

Edició

Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat

Ajuntament de Barcelona

València, 344 – Barcelona

ISSN: 1133-635

Dipòsit legal: B-21.686-1993

©Ajuntament de Barcelona

Barcelona Societat té una periodicitat semestral.

Es permet reproduir les dades i la informació provinents de fonts municipals si se'n cita la procedència. Els articles inclosos en aquesta publicació són responsabilitat exclusiva dels seus autors.

Presentació

Sònia Fuertes

Comissionada d'Acció Social

El proper mes de març hauran passat quatre anys des del decret d'alarma motivat per la irrupció de la covid-19.

L'arribada de la “nova normalitat” després de la pandèmia va ser el tema del darrer número de la revista *Barcelona Societat*. En el text de presentació, assenyalàvem que “l'impacte de la pandèmia va fer palesa la necessitat d'unes polítiques de protecció social [...]. Moltes persones van perdre les seves fonts d'ingressos, van veure endarrerit el cobrament dels ERTOS, van perdre la capacitat de mantenir el pagament del lloguer, o fins i tot van perdre les habitacions de relloguer”.

I, com a conclusió, destacàvem que “davant la gran incertesa inicial, l'Ajuntament va estar en primera línia per oferir una resposta empàtica i comprensiva amb les inseguretats i pors de la ciutadania”. Un cop més, hem de reconèixer la gran tasca desenvolupada pels serveis socials, bàsics i especialitzats, de la mà del teixit social i també de les xarxes de suport. Els centres de serveis socials es van organitzar per obrir un centre per districte, mentre que la resta treballava a distància. Els equips especialitzats de carrer van continuar vinculant persones i generant confiança. Part dels equips d'atenció a la infància i l'adolescència (EAIA) van col·laborar en la distribució d'aliments. Tots els serveis d'atenció a persones grans van establir mesures de protecció i d'acompanyament. Es van habilitar 700 places més per a persones sense llar. I, així,

en tots els àmbits de l'acció social. Convé recordar aquesta tasca ingent.

Podem dir que avui en dia, quatre anys després d'aquell fenomen tan devastador, l'Administració local continua exercint un paper fonamental a l'hora de garantir les condicions de vida bàsiques de molta gent i de reduir al màxim les situacions de vulnerabilitat des de la proximitat, situant els drets de les persones en el centre de les seves propostes. En aquest nou número de la revista *Barcelona Societat* ens ocupem tant d'alguns dels factors preexistents com d'altres de nous que afecten i determinen aquestes condicions de vida.

Per això ens preguntem com s'han transformat i quines són les noves formes de vulnerabilitat. El tradicional eix material igualtat-desigualtat se suma a nous desafiaments, com ara l'eix relacional que contraposa els col·lectius i persones vinculades amb les desvinculades de les seves comunitats, i l'eix cultural o relacional que confronta qui gaudeix de reconeixement sociocultural amb qui pateix discriminació. Els solapaments entre aquests tres eixos marquen, avui, les noves formes d'exclusió i vulnerabilitat, i les institucions públiques locals hem de saber-hi donar resposta de la mà del teixit social, amb major participació ciutadana i apropant-nos més al dia a dia de la comunitat.

La crisi d'accés i manteniment a l'habitatge en condicions representa una de les àrees principals de preocupació de l'Ajuntament, juntament amb altres agents i sectors socioeconòmics. Per donar-hi resposta, cal que tinguem en compte múltiples factors, com, per exemple, la major o menor disponibilitat d'habitatge públic, l'estoc d'habitatge

de lloguer, els condicionats que determinen l'esforç econòmic que han de fer les llars, o les transformacions demogràfiques i dels nous tipus de llars que caracteritzen la situació sociodemogràfica actual de la ciutat.

Però la ciutat és més que un lloc on residir; també és el lloc on treballem, estudiem, passem, consumim, etcètera. I, per això, cal aconseguir teixir unes ciutats compactes i integrades on els nostres desplaçaments consumeixin el mínim temps possible i generin el mínim d'emissions de carboni. El model de la "ciutat dels 15 minuts" representa, en aquest sentit, un horitzó que ens inspira a l'hora d'imaginar i construir avui la ciutat de demà.

Però les situacions de vulnerabilitat no són només fruit d'aquests factors estructurals sinó també dels relacionals. Les nostres interaccions poden adoptar formes diverses que incideixen, sens dubte, en la qualitat de la nostra salut. A través de les intervencions socioeducatives, l'Ajuntament en particular i les institucions públiques en general podem i hem de promoure relacions més saludables i equitatives per tal de millorar la salut de tots i totes.

En aquest sentit, un dels desafiaments que planteja el context actual és el d'abordar el canvi climàtic, un repte en el qual les ciutats tenen molt a dir. Com podem les ciutats tenir un rol protagonista en la transició energètica? Entre d'altres propostes, podem ser claus en la generació d'energies renovables i també podem treballar en la rehabilitació

energètica dels habitatges i edificis públics per assolir la tan necessària neutralitat de carboni l'any 2030.

La ciutat també ha de ser capdavantera en projectes d'innovació que, com el projecte Amunt! afavoreixin la inclusió sociolaboral de les persones i els col·lectius més vulnerables. Per això col·laborem amb altres institucions per dissenyar i avaluar models d'intervenció pública més integrals i integrats de la mà de les persones usuàries mateixes.

També volem abordar les dificultats o vulnerabilitats que experimenten els col·lectius amb mobilitat reduïda. L'Ajuntament ha de treballar per millorar els seus serveis de transport especial, cosa que segurament implica més dotació pressupostària, un augment de la flota de vehicles, una integració de la xarxa de transports supramunicipal i més corresponsabilitat de la ciutadania usuària.

Aquest número 30 de la revista *Barcelona Societat* obre la porta a discutir un conjunt de temes i qüestions que ja configuren avui, i determinaran en el futur immediat, la qualitat i les condicions de vida de la gent de la nostra ciutat. Habitatge; exclusió material, relacional i cultural; salut; medi ambient; inclusió sociolaboral, etcètera, són només algunes de les dimensions de treball en què l'Àrea de Drets Socials, Cultura, Educació i Cicles de Vida de l'Ajuntament de Barcelona té molt per aportar, i tenim el convenciment que aquest darrer número de la revista hi ajudarà.

Editorial

Bru Laín i Albert Sales

En la darrera publicació de la revista *Barcelona Societat*, el número 29, ens vam centrar en la situació de la Barcelona en l'era postpandèmia. Què havia passat després de l'esclat de la covid-19 i en quina situació quedava la ciutat i les seves gentes tres anys després d'aquell fenomen? L'article central de Laia Claverol, gerenta de l'Àrea de Drets Socials, Justícia Global, Feminismes i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona, dibuixava un panorama certament desolador, però recalrava el paper central que les diferents institucions i agències públiques municipals havien desenvolupat per donar resposta a les situacions d'extrema necessitat en què bona part de la població havia caigut arran de la pandèmia. El text acabava reclamant que “sense administracions properes i apoderades, difícilment es trobaran solucions adequades i pensades perquè els veïns i les veïnes de la ciutat puguin millorar les seves condicions de vida”. Afortunadament, la pandèmia ha acabat i, tot i que els experts alerten que probablement en vindran de noves en un futur no gaire llunyà, la situació d'urgència social ha deixat pas a l'anomenada “nova normalitat”. No obstant això, davant aquest nou escenari, la tasca de les administracions públiques segueix essent central per tal de millorar les condicions de vida dels nostres veïns i veïnes.

En aquesta nova edició de la revista *Barcelona Societat*, el número 30, ens plantegem abordar alguns dels factors o àrees que afecten i determinen en major mesura aquestes condicions de vida. Si bé és cert que les conseqüències més dramàtiques i immediates de la covid-19 ja han passat, moltes de les situacions de vulnerabilitat, exclusió i dependència malauradament encara persisteixen, així com els desafiaments i les oportunitats ens mans de l'administració pública per a fer-hi front. Quines són aquestes noves vul-

nerabilitats i quina forma prenen avui en dia, es pregunten l'Ismael Blanco, de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la Universitat Autònoma de Barcelona i en Ricard Gomà de l'Institut Metròpoli l'Ismael Blanco, de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la Universitat Autònoma de Barcelona i en Ricard Gomà de l'Institut Metròpoli? Per als dos autors, responsables de l'article de Tribuna, el contracte social que es perfila en el nou context es troba amenaçat per noves lògiques d'inequitat social i fractura espacial (clivatge material que contraposa la igualtat i la desigualtat), fragilitat comunitària (clivatge relacional que enfronta la pertinença a la comunitat i la desvinculació d'aquesta) i la discriminació cultural (el clivatge relacional que confronta el reconeixement sociocultural i la discriminació). Els autors es fixen, justament, en les interseccions entre aquests tres clivatges o bretxes, tot remarcant que és en elles on es configuren els principals riscos d'exclusió d'avui que es materialitzen en territoris reals. Davant aquestes tres amenaces (i les articulacions entre elles), cal desplegar una nova agenda ecosocial, cosa que implica, en paral·lel, aprofundir en els mecanismes i els canals de la participació democràtica i en els de la política de proximitat. És a dir, cal més poder *en mans* de la gent i *a prop* de la gent; un desafiament on els ajuntaments i els ens locals poden i han de prendre més protagonisme.

Un segon factor que més afecta les situacions de vulnerabilitat és el de l'accés i el manteniment de l'habitatge. Carles Donat, cap de l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, ens ofereix una radiografia molt exhaustiva de les necessitats residencials de la població, de la situació del parc d'habitatge a la ciutat i de la crisi d'accessibilitat que malauradament experimenta una gran part dels habitants

de la ciutat. Per a l'autor, aquesta crisi es caracteritza per quatre grans factors. En primer lloc, per l'estancament de les llars a la ciutat durant el període 2011-2021. Després, per l'estancament de l'estoc d'habitatge disponible, en particular, de l'habitatge principal i dels de règim de lloguer. En tercer lloc, l'evolució del mercat de l'habitatge i l'en-cariment per accedir-hi. I en darrer lloc, l'esforç econòmic que fan les llars per accedir a l'habitatge i els motius pels quals aquestes llars decideixen canviar de residència. Per a Donat, aquests indicadors incideixen amb especial acarnissament sobre un creixent nombre de veïns i veïnes, especialment pels que viuen de lloguer.

Però la ciutat no és només el lloc on residim. També és l'espai que habitem, del qual gaudim, on treballem, consumim o passem, en definitiva, en el qual ens movem i transitem constantment. En aquest sentit, Carlos Moreno, de la Universitat francesa Panthéon-Sorbona (París I), exposa i defensa la seva concepció de la "ciutat dels 15 minuts". La ciutat dels 15 minuts es basa en un model d'urbanisme que busca redissenar les ciutats perquè tots els seus serveis i equipaments essencials siguin accessibles en una proximitat reduïda que, per tant, suposi desplaçaments més curts i ràpids i una emissió de carboni el més baixa possible. Per a Moreno, aquest és un model de mobilitat urbana que no es limita a la simple gestió del trànsit, sinó que, a més, abasta i integra l'accessibilitat i la proximitat de serveis, tot prioritant l'escala humana, la sostenibilitat i la cohesió social. L'autor examina estratègies per implementar-lo i els reptes que aquest model planteja, tot destacant el paper que la tecnologia i la participació comunitària hi han de tenir.

Però és que, a més, les ciutats no només són el lloc on residim i l'espai que transitem, sinó que també la constitueixen les relacions interpersonals que hi teixim en el nostre dia a dia. De quina manera la promoció de les relacions de caràcter saludable i equitatiu que es donen en els contextos d'educació formal poden incidir positivament en la nostra salut? Aquesta és la pregunta que es formulen Lluís Forcadell-Díez, Olga Juárez, Daniel G. Abiétar, María José López i Glòria Pérez, de l'Agència de Salut Pública de Barcelona, la Universitat Pompeu Fabra, el centre CIBER de Epidemiologia y Salud Pública, i l'Institut d'Investigació Biomèdica de l'Hospital de Sant Pau. El seu article proposa abordar els determinants socials de la salut d'acord amb els models relacionals que es donen en centres d'educació formal. Per això analitzen els “determinants estructurals” (com l'opressió o els diferents contextos sociohistòrics) i els “intermedis” (com, per exemple, aspectes individuals, psicosocials, conductuals i comunitaris) que, en conjunt, afecten la salut a través de patrons relacionals que poden desembocar en problemes com ara la baixa autoestima, l'ansietat, l'estrès, la depressió o la violència. La intervenció socioeducativa pot i ha de promoure relacions més saludables i equitatives, fet pel qual cal actuar sobre àmbits com les polítiques educatives, els projectes educatius de centres educatius, l'organització i la governança d'aquests, la formació dels equips educatius i els espais comunitaris.

Les ciutats són també espais on les polítiques energètiques arrelen amb més força, atès que són els llocs on entre en joc, es conjuguen i es combinen els models productius, els distributius i les pautes i les dinàmiques de consum. És per això que Cristina Castells Guiu, de l'Agència Local d'Energia de Barcelona, es pregunta en el seu article en quina mesura

les ciutats són la clau per fer realitat la transició energètica. Tal com explica, les ciutats representen uns actors clau per avançar en la transició energètica. Alhora, però, també són els espais que millor exemplifiquen els límits del model energètic actual caracteritzats per la dependència dels combustibles fòssils, els alts preus de l'energia i les desigualtats socials que tot això acaba generant. Per tant, les ciutats són actors fonamentals en la transició energètica, atès que tant la ciutat mateixa com els seus habitants han de prendre un rol actiu molt destacat. El text de Castells analitza i proposa el marc de l'Acord Climàtic de la Ciutat de Barcelona que, en el marc dels acords del Mil·lenni, ha de contribuir a assolir la neutralitat de carboni a l'any 2030. Un dels factors claus per aconseguir aquest objectiu és la generació local d'energia renovable, per exemple, a través de les xarxes de calor i fred, tot destacant el protagonisme que la participació ciutadana pren en aquest sentit. Una altra àrea fonamental d'actuació en mans de les ciutats és la rehabilitació energètica dels edificis per assolir més eficiència i confort. L'autora conclou així subratllant la necessitat de promoure una cultura energètica que impulsi canvis efectius i col·lectius en l'espai urbà.

Un altre aspecte que en major mesura determina el grau de vulnerabilitat i d'exclusió social que pateix una part important dels veïns i veïnes de la ciutat és el de la inclusió sociolaboral. A la secció d'experiències, Sebastià Riutort, Ana Vicente i Núria Beltran, de l'Institut Metròpoli i de l'Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat de l'Ajuntament de Barcelona, exposen i analitzen el projecte pilot “Amunt!”, un programa d'atenció integrada i integral per afavorir la inclusió sociolaboral. Aquest ha estat

un projecte experimental que, en col·laboració amb el Ministeri d’Inclusió, Seguretat Social i Migracions, tenia l’objectiu de provar i avaluar un servei sociolaboral nou que, a través de posar en pràctica un model d’atenció més integral i integrada, millorés la inclusió de persones de la ciutat beneficiàries de l’ingrés mínim vital. Mitjançant una atenció de “finestreta única”, el projecte establia una única metodologia d’entrada i seguiment de les persones usuàries per accedir a un conjunt de diverses actuacions basades en tres actuacions interconnectades: una acollida i diagnosi integral de la persona; la seva adscripció a una o diverses actuacions ajustades al seu perfil, necessitats i interessos; i un acompanyament personalitzat per ajudar-la a realitzar el seu itinerari d’inclusió sociolaboral. El que demostra aquest pilot és que, per tal de millorar la inclusió social de les persones, cal atendre amb mirada integral les seves realitats personals i familiars, així com els seus interessos i necessitats, per finalment concedir-los un rol més actiu en el disseny del seu pla de treball.

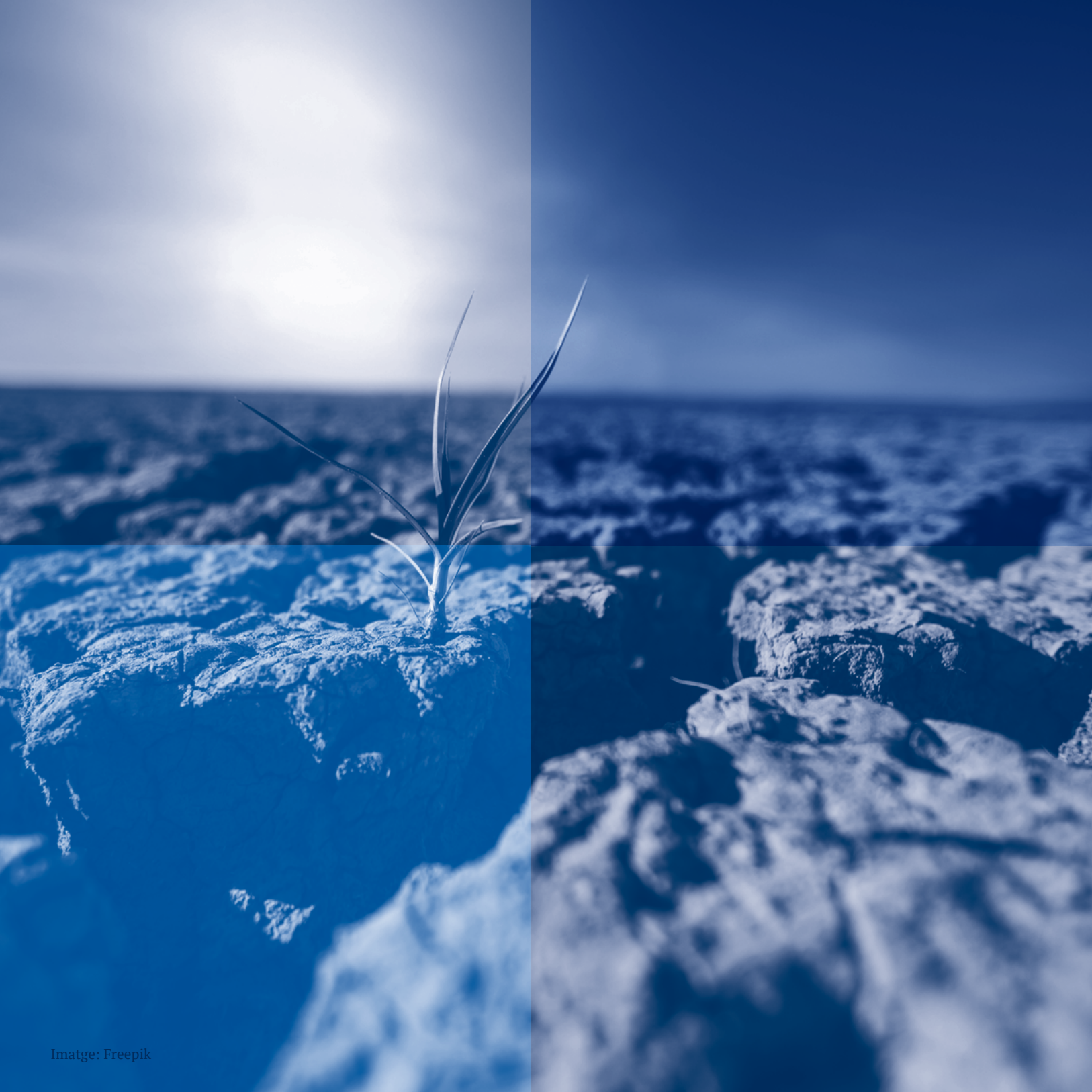
No obstant això, si parlem de vulnerabilitats i riscos d’exclusió, no podem passar per alt el col·lectiu que, degut a la seva mobilitat física i corporal reduïda, amb freqüència veu escapçades les seves oportunitats, plans de vida i drets fonamentals. A l’hora de posar els seus plans de vida en marxa, les persones amb mobilitat reduïda troben una important trava als serveis de transports. Sergi Morera i Laura Trujillo, de l’Institut Municipal de Persones amb Discapacitat, analitzen quina és la situació del Servei de Transport Especial disponible actualment a la ciutat de Barcelona i expliquen alguns dels elements més destacats que cal tenir en compte davant una proposta de futur per al transport

de les persones amb mobilitat reduïda amb necessitats de transport especial a la ciutat.

En un context de recursos limitats —tant els referits a la dotació pressupostària com els relatius a l’escassetat de flota de vehicles disponibles— i amb una alta i creixent demanda, la prestació d’aquest servei ha adoptat un caràcter excloent. El servei de transport per a persones amb mobilitat reduïda és un recurs excloent (el fet que un usuari el consumeixi n’exclou un altre de tenir-hi accés) que, per tant, planteja un repte fonamental: com es pot dissenyar un procés d’assignació dels serveis que garanteixi un servei viable i alhora equitatiu? Els autors proposen avançar en la consciència d’un ús responsable del servei, raó per la qual s’ha d’avançar en una normativa que potencii la corresponsabilitat per part de la ciutadania. En aquest sentit, conclouen Morera i Trujillo, una planificació, regulació i gestió supramunicipal beneficiària tant l’eficàcia com l’eficiència del servei i milloraria, així mateix, el nivell de la prestació d’aquest servei tant fonamental per a aquest sector de la ciutadania de la nostra ciutat.

Força temes per discutir, i cadascun tan complex com necessari d’abordar. Esperem que aquest número 30 de la revista *Barcelona Societat* aportí dades, informacions i reflexions útils i interessants per encarar-los, per ara i per al futur.

Tribuna

Bretxes en transformació: les bases d'un nou contracte social?

Ismael Blanco^a i Ricard Gomà^{a,b}

Paraules clau: desigualtats, segregació, desvinculació, discriminacions, ciutadania

Les vulnerabilitats del segle XXI es despleguen al voltant de la clàssica dimensió material (eix igualtat/desigualtat), però ho fan també a l'entorn de dimensions addicionals: l'espacial (eix barreja/segregació), la relacional (eix comunitat/desvinculació) i la cultural (eix reconeixement/discriminació). Les bretxes del canvi d'època adopten lògiques d'inequitat social, fractura espacial, fragilitat comunitària i discriminació cultural. I és en les interseccions entre elles on es configuren els principals riscos d'exclusió. Aquestes dinàmiques i les seves cruïlles no operen en abstracte: ho fan en el territori, on van cartografiant quotidianitats amb nivells concrets d'inclusió o de mixtura; amb presència o absència de vincles i reconeixements. Crisis, transicions i bretxes múltiples dibuixen un temps on es pot reconstruir l'arquitectura de la solidaritat col·lectiva: un entramat de drets connectat al canvi d'època; un ventall de polítiques connectades a la nova estructura de riscos i esperances. Cal fer possible el desplaçament d'una nova agenda ecosocial; i fer-ho en marcs de més democràcia i de més política de proximitat: amb més poder situat en mans de la gent i a prop de la gent.

Introducció

Les bretxes socials teixiran el fil conductor d'aquest article. Ho faran en les seves múltiples expressions: desigualtats, segregacions, desvinculacions, discriminacions, asimetries. Bretxes antigues i emergents que plantegen reptes de reconstrucció de ciutadania. D'entrada, i per dotar-les de context, cal una breu referència a tres crisis recents i a tres transicions en marxa.

---

a. Universitat Autònoma de Barcelona. Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP). @Iblancof.

b. Universitat Autònoma de Barcelona. Institut Metròpoli. @ricardgoma.

- Hem viscut una dècada llarga marcada per sotragades socioeconòmiques intenses: la *gran recessió*, amb els seus enormes impactes socials en un marc de gestió austèria; la *pandèmia*, amb els seus efectes sobre la salut, l'activitat productiva i les condicions de vida de barris i col·lectius vulnerables; i les *espirals d'inflació*, desfermades per la invasió i la guerra a Ucraïna, i acarnissades sobre els preus de molts béns i subministraments bàsics. Amb el 15M primer i la covid-19 després, ressorgeix també la gramàtica del comú, d'allò col·lectiu, potser més com a necessitat humana transversal que com a opció disponible en el ventall ideològic: es defensen als carrers els serveis públics i s'activen als barris les xarxes de suport mutu. L'antic búnquer de l'austericidi esdevé després la font dels Next Generation europeus. Tot plegat va redibuixant bretxes i solidaritats.
- Més enllà d'aquestes crisis, s'alteren vectors de fons: es desencadena alhora un cicle de transicions intenses, múltiples i accelerades; una lògica de canvi d'època. En l'esfera *sociocomunitària* es perfila un mosaic emergent de vulnerabilitats i segregacions creuades, es rearticulen també vincles i trames cooperatives. En l'esfera *cultural* irromp un món de complexitats quotidianes (noves relacions afectives i de gènere, espais multiculturals) i apareixen ruptures i incerteses biogràfiques (migracions globals, edats en transició). En l'esfera *ecològica*, s'aguditzen en clau d'emergència (clima, sequera, biodiversitat, alimentació, etc.) els riscos ambientals socialment produïts i pren forma una nova era urbana/metropolitana, coexistent amb àmplies geografies de despoblació. Tot això té lloc, a més, en territoris travessats per capacitats asimètriques d'acció institucional i col·lectiva.

Tot plegat va redibuixant les coordenades de fons i és en elles que el binomi bretxes/solidaritats va prenent formes (històricament) inèdites.

Sorgeix amb força, en aquest marc, una nova distribució de riscos socials vertebrada per eixos múltiples, amb interaccions fortes entre ells. Les vulnerabilitats del segle XXI es despleguen al voltant de la clàssica dimensió material (eix igualtat/desigualtat), però ho fan també a l'entorn d'altres dimensions clau: l'espacial (eix barreja/segregació), la relacional (eix comunitat/desvinculació) i la cultural (eix reconeixement/discriminació). Les bretxes del canvi d'època adopten lògiques d'inequitat social, fractura urbana, fragilitat comunitària i discriminació cultural (gènere, cicle vital, orígens, etc.). I és en les interseccions entre elles on es configuren els principals riscos d'exclusió. Aquestes lògiques i les seves cruïlles no operen en abstracte: ho fan en el territori, on van cartografiant quotidianitats amb nivells concrets d'inclusió o de mixtura, amb presència o absència de vincles i reconeixements. Vegem-ho.

1. Les desigualtats socials: bretxes més àmplies i complexes

El creixement de les desigualtats socials ha resultat intens en bona part del món al llarg del cicle històric més recent. Cap a finals dels anys setanta del segle XX es produeix una inflexió, a escala global, en la dinàmica de distribució social de la renda (Piketty, 2021). Les quatre dècades posteriors (1980-2020) dibuixen un temps d'increment sostingut de les desigualtats, amb variacions importants. A Europa, la regió més igualitària del planeta, la proporció de renda en mans del 10% més ric passa del 32% al 38% i a l'Amèrica del Nord es dispara del 34% al 47%. A Rússia i a la Xina, la concentració de renda en el segment alt creix més de 20

punts percentuals. I a Amèrica llatina, a països com Xile, el Brasil i Mèxic, els més rics segueixen acumulant per sobre d'un 60% de la renda. Les dinàmiques incrementals de desigualtat social comporten l'avenç accelerat cap a societats més polaritzades, amb unes capes mitjanes fragilitzades, un augment de la població en risc de pobresa i una concentració més gran de la riquesa. En encreuar-se amb variables de gènere, edat, origen i residencials, aquest creixement de la desigualtat genera unes estructures socioespacials més complexes i fragmentades.

Estat espanyol

En el conjunt de l'Estat, durant el període més dur de la gran recessió, les polítiques socials pateixen retallades dràstiques: entre el 12% (sanitat i serveis socials) i el 15% (educació), per la qual cosa s'atura una dinàmica ininterrompuda de creixement des de la transició democràtica. Dels 25.000 milions de reducció de despesa pública, un 65,8% correspon a despesa social autònoma: l'estat del benestar i les comunitats autònomes carreguen amb la major part de la factura de l'austeritat. No només es reverteixen tendències en les polítiques públiques, també en els seus efectes: es frenen tendències de cohesió i s'amplien desigualtats. Entre el 2008 i el 2014, els ingressos de les llars disminueixen: la crisi empobreix. Però és l'austericidi qui amplia les bretxes. Creix la desigualtat de rendes fins al màxim històric en l'índex de Gini (34,7 el 2014). La taxa de pobresa relativa augmenta 4,8 punts, fins al 22,5%, i l'indicador de carència material severa (dificultat de cobertura de necessitats bàsiques) es multiplica per dos, i assoleix el 7,1% el 2014. La combinació d'ambdues tendències (pobresa relativa i privacions materials) enfila la taxa de risc d'exclusió fins al 29%, en comparació amb el 23% de l'any 2008

(Informe Foessa, 2019). El període de reactivació postcrisi es desplega amb certa força, però també amb peus de fang, ja que és un període vertebrat per l'ocupació precària i que consolida l'habitatge en l'eix de les desigualtats. Se superen realitats d'emergència, però es cronifica l'estrès econòmic de capes molt àmplies de població.

I arriba la pandèmia. I quan arriba, troba la societat encara adolorida i l'estat del benestar delmat. Un nou cop que torna a alterar l'escenari amb dos vectors clau:

- a) D'una banda, la vulnerabilitat econòmica eleva la seva intensitat (les situacions de pobresa es distancien del llindar de risc) i les pèrdues de renda són asimètriques: al quintil inferior, la població que perd més del 40% de la seva renda dobla la mitjana.
- b) D'altra banda, si s'obre la mirada cap a la diversitat de perfils socials, els més vulnerables reben impactes diferencials. Amb la covid-19 irromp una cartografia de noves vulnerabilitats: el risc de pobresa de les dones *monomarentals* arriba al 40,6%, la pobresa infantil escala fins al 31,5%, l'atur juvenil mostra un diferencial de 20 punts sobre el general (39,3% per 18,9%) i la taxa d'exclusió de la població migrant triplica l'autòctona. En el terreny socioresidencial, la taxa de sobrecàrrega en despeses d'habitatge escala al 53,1% de les llars en règim de lloguer i la pobresa energètica es dispara, en el mateix període, fins al 10,2% (Sarasa *et al.*, 2022). Les xifres, doncs, semblen corroborar la tendència global de fons que s'esmentava: també a Espanya, durant l'última dècada, les desigualtats s'eixamplen i es tornen més complexes.

Es dibuixa de forma recent, tanmateix, un fet diferent i esperançador respecte dels anys de l'austeritat: lluny de les retallades, els governs activen escuts de protecció social amb forts increments de despesa (ERTO, ingrés mínim vital, etc.) i amb canvis de paradigma que deixen enrere el neoliberalisme laboral (expansió de la contractació indefinida, augment del salari mínim, etc.). La resposta en termes de polítiques públiques a la crisi inflacionària postpandèmia adopta la mateixa lògica protectora (reducció de tarifes de transport públic, intervenció del mercat energètic, nous impostos a les grans corporacions industrials i bancàries, etc.). Més enllà de les polítiques, s'enforteixen pràctiques de suport solidari, i la consciència que només en clau col·lectiva és possible traçar escenaris de futur. Un temps nou que permet reflexionar sobre la reconstrucció d'una ciutadania social possible, postneoliberal, per al segle XXI.

Ciutat de Barcelona

A Barcelona, l'espiral de destrucció d'ocupació que es va desencadenar els anys de la gran recessió, acompanyada per la gestió austeritària de la crisi, van produir un ràpid i intens increment de la desigualtat, la qual es va tornar a situar en nivells de principis dels anys noranta. En poc temps, la metròpolis va viure un retrocés de quasi dues dècades en termes de cohesió social. Alguns elements centrals configuren l'esquema metropolità postcrisi (Porcel i Gomà, 2020):

a) El model de creació d'ocupació ve definit per l'increment dels contractes temporals (per sobre del 85% de la nova contractació), els falsos autònoms, el treball parcial involuntari (sobretot femení) i la reducció de salaris en termes reals (a l'entorn d'un 5% el 2019 respecte al 2010). Un vessant especialment greu el configura l'augment de

la pobresa laboral¹ a l'àrea metropolitana, la qual passa del 13,3% el 2011 —en ple context de crisi— al 15,4% el 2018.

b) La qüestió habitacional s'erigeix a la metròpolis en l'eix central dels riscos d'exclusió. L'escalada dels lloguers a Barcelona des del 2014, ràpidament difosa a l'àmbit metropolità, impacta una part rellevant de la població. Gairebé una tercera part dels residents a la metròpolis viu en règim de lloguer, dels quals el 35,8% destinava el 2018 al pagament de l'habitatge més del 40% de la renda familiar. Aquesta situació, a més, afectava de forma diferencial el col·lectiu de rendes baixes i la franja d'edat de 16 a 34 anys. No es pot oblidar que la bombolla urbana del lloguer es produïa en un marc d'absència de regulació de preus, de pràctica inexistència de límits a l'especulació i de gran feblesa del parc públic d'habitatge.

L'impacte més potent de la pandèmia es desplega a Barcelona en forma de pobresa: la població en risc s'incrementa en 92.000 persones a la metròpolis. No només en creix l'abast, se n'amplia també la intensitat (els ingressos mitjans de la població pobre s'allunyen del llindar de risc) i se n'amplia, sobretot, la distribució asimètrica: amb efectes molt intensos sobre les classes treballadores, infants/població jove i persones migrants.

a) S'obre la bretxa de classe: la pobresa de les capes treballadores metropolitanas se situa entre el 27% i el 30%, mentre directius i professionals esquiven l'impacte.

1. La taxa de treballadors/ores sota el risc de pobresa es refereix a la proporció de població d'entre 18 i 59 anys que, estant ocupada (un mínim de 6 mesos a l'any, per compte propi o d'altri), disposa d'uns ingressos equivalents per sota del 60% de la mediana de l'àmbit territorial de referència.

b) La pandèmia ha ampliat també la clivella de les edats com a eix de desigualtat. Els malestars van ser més intensos en infants amb situacions familiars de risc, condicions precàries d'habitabilitat i manca d'eines per l'educació no presencial. La pobresa infantil metropolitana, ja abans de la pandèmia molt elevada (27%), augmenta al voltant de 6 punts. La taxa d'atur juvenil creix, però de forma desigual: l'atur dels joves migrants dobla el dels autòctons; i el dels residents en barris populars multiplica per 3 el dels joves de barris benestants.

c) La població migrant mostra la situació més severa: increment de gairebé 7 punts, a partir d'una taxa de risc que ja ratllava el 40%, en contrast amb el 12% de la població autòctona (taula 1). Finalment, l'habitatge se segueix situant a la metròpolis en el nucli dels riscos d'exclusió, de forma especialment intensa per a les persones que viuen en règim de lloguer. El percentatge de llogaters i llogaters que està patint sobrecàrrega de despeses d'habitatge (per sobre del 40% del seu ingrés mensual) creix del 36,8% al 45,6%. Més greu encara, una de cada cinc d'aquestes persones destina a despeses d'habitatge més del 60% dels seus ingressos. La crisi habitacional no estava resolta, la covid-19 l'agreuja (EMCV, 2021-2022).

Taula 1. Taxa de risc de pobresa segons característiques socials (% sobre població)

	Municipi de Barcelona	Resta de l'àrea metropolitana	Àrea metropolitana de Barcelona
Dimensió edat			
Menys de 16 anys	25,7	33,6	30,1
65 anys o més	14,0	19,1	16,3
Dimensió origen			
Espanya	11,9	11,5	11,7
Resta del món	34,6	54,2	43,3
Dimensió laboral			
Persones ocupades	14,3	14,9	14,6
Persones aturades	39,1	30,4	34,2
Total	18,6	23,7	21,2

Font: Institut Metròpoli i IDESCAT (EMCV, 2021-2022).

Els anys més recents, 2022 i 2023, mostren a la metròpolis de Barcelona elements combinats de canvi i de continuïtat en relació amb la trajectòria de desigualtats. Els canvis es poden traçar en dues dimensions:

a) Les dinàmiques socioeconòmiques. La reactivació postpandèmica mostra senyals de robustesa. La renda anual neta mitjana de les llars creix un 6%; l'ocupació ho fa a un ritme interanual del 2,2% i l'atur es va reduït de forma sostinguda. Aquestes tendències, tanmateix, coexisteixen amb l'impacte social intens de la inflació sobre els col·lectius més precaritzats: la privació material severa s'enfila al 10,3%, i apunta a realitats d'inseguretat residencial, pobresa energètica i vulnerabilitat alimentària.

b) Les polítiques públiques i les pràctiques socials. La renúncia general al paradigma neoliberal/austeritari té efectes directes a la metròpolis. La reforma laboral provoca la reducció de la temporalitat en la nova contractació: del 85% al 56%; i el sistema de protecció (transferències socials) provoca una forta reducció de la pobresa: del 52,9% al 21,2%. Les prestacions estructurals expliquen dues tercers parts d'aquesta reducció; l'escut social enfront de la pandèmia i la inflació, un altre 30%; l'aposta de l'IMV com a nova eina estable queda per ara lluny dels seus objectius: arriba a un percentatge molt baix de llars i a penes aconsegueix superar situacions de pobresa, només disminuir-ne la intensitat. Finalment, els mateixos territoris activen respostes. Els municipis metropolitans han posat en marxa més d'un miler d'iniciatives orientades a protegir vulnerabilitats i crear cohesió. Més d'un 25% d'aquestes han articulat acords amb actors comunitaris (Martí *et al.*, 2020). Un fet que ens trasllada a l'enfortiment de les xarxes de suport mutu a la metròpolis com a mecanisme de resposta a la crisi, i també com a procés de construcció de nous subjectes i protagonismes socials. L'articulació entre el nou municipalisme de benestar i l'esfera de l'acció col·lectiva urbana emergeix aquí com a repte i com a esperança (Nello, Blanco i Gomà, 2022).

2. Les segregacions quotidianes: vides i territoris més fragmentats

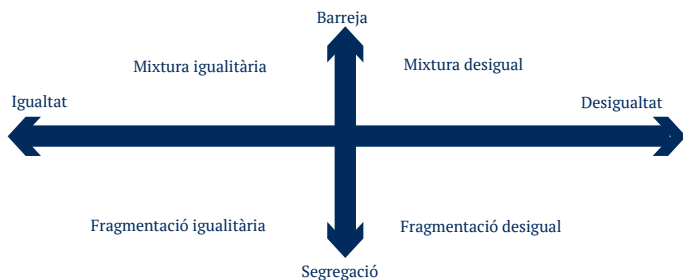
La tendència recent a una cartografia de desigualtats més àmplies i complexes es produeix en un marc d'interaccions intenses amb les dinàmiques de segregació social. La segregació apunta a dinàmiques de separació entre grups en els

múltiples àmbits de la seva quotidianitat, de manera que les vides d'uns i altres tendeixen a transcórrer en espais no compartits, cosa que fa més improbable la interacció entre ells. La segregació implica, per tant, la (pràctica) inexistència d'escenaris de mixtura, expressa la fragilitat o absència de comunitats amb vinculacions creuades: emergeixen esferes de vida en què la quotidianitat queda escindida.

L'antítesi de la desigualtat és la igualtat; la de la segregació és la mixtura de perfils: espais quotidians compartits per col·lectius d'orígens, edats i classes diverses. Quan la construcció d'igualtat s'afebleix, les segregacions tendeixen a eixamplar-se; la cristallització progressiva d'esferes segregades genera llavors noves condicions d'ampliació de desigualtats. En sentit oposat, l'existència i qualitat d'espais de mixtura, de comunitats diverses amb alta densitat relacional, opera com a factor promotor d'horitzons d'equitat, compatibles amb l'autonomia i les diferències (Blanco i Gomà, 2022).

Considerem, per tant, dos eixos que tensionen les estructures socials: segregació/mixtura i desigualtat/igualtat (esquema 1). Són distingibles però interseccionen, i en els seus encreuaments es perfilen escenaris múltiples. En el pol de la mixtura igualitària, es construeix benestar material mentre es teixeixen llocs compartits. En l'altre pol, la fragmentació desigual provoca l'alimentació mútua entre separacions i inequitats. Es dibuixen, a mig camí, escenaris híbrids: la mixtura desigual, on geografies de barreja poden albergar en tensió desigualtats notables i la fragmentació igualitària, on la redistribució material no acaba de quallar en comunitats diverses.

Esquema 1. Igualtat/desigualtat, barreja/segregació i escenaris socioespacials

Font: elaboració pròpia, a partir de Blanco i Gomà (2022).

Són models teòricament plausibles, però les configuracions socioespacials són concretes i cristal·litzen en contextos històrics i territorials específics. Tots els escenaris són tendencials i inestables, en la mesura que els factors d'interrelació romanen també actius i canviants; poden descriure tendències diverses, fins i tot contradictòries, coexistents en un mateix temps i lloc. El que és important, per tant, no és la construcció teòrica en si; és rellevant intentar conèixer la forma en què la realitat s'aproxima a uns o altres escenaris, així com les conseqüències socials i reptes polítics que tot això comporta.

Transiten les nostres vides quotidianes per esferes de segregació? Ho fan amb més o menys intensitat en uns o altres àmbits? Operen aquestes fragmentacions com a motor de creixement de la desigualtat? El conjunt d'estudis temàtics existents (Blanco i Gomà, 2022) ens aporten elements valuosos de resposta. Es van dibuixant els trets que caracteritzen els múltiples escenaris de fragmentació desigual: esferes de vida on les desigualtats cristal·litzen en lògiques de segregació entre grups, allà on la quotidianitat es fractura. En síntesi, apareixen:

- a) Processos de fragmentació residencial d'arrel econòmica i etnicocultural, al costat de segregacions amb biaixos de classe i gènere en les dinàmiques quotidianes de mobilitat, i d'inequitats socioespacials en els serveis de transport públic col·lectiu.
- b) Serveis de cura i educació infantil amb fortes inequitats d'accés, escoles i xarxes d'escolarització segregades, i espais educatius extraescolars fortament excloents; així com desigualtats socioterritorials de participació cultural, i absència de reconeixement d'actius culturals comunitaris.
- c) Esferes segregades d'atenció sanitària segons nivells de renda, i territoris segregats en salut segons nivells de vulnerabilitat urbana.
- d) Geografies de segregació alimentària: “deserts d'alimentació saludable” en barris vulnerables, “miratges alimentaris” en barris amb oferta saludable no assequible a les seves rendes baixes, i més exposició a aliments no saludables en entorns escolars de barris populars.
- e) Capacitats institucionals i col·lectives concentrades en municipis i barris de rendes mitjanes-altes, amb necessitats socials baixes; al costat d'àrees de forta vulnerabilitat urbana privades dels recursos municipals i del capital relacional necessari per revertir els seus múltiples desavantatges. L'acumulació d'aquest conjunt de dimensions dona lloc al mosaic de la segregació quotidiana; una realitat que genera, també, condicions de reproducció ampliada de les desigualtats.

A la metròpolis de Barcelona, les desigualtats socials ampliades i complexes es plasmen també en termes de fractures urbanes. Molts espais centrals resten subjectes a dinàmiques visibles de *gentrificació*, amb una cara oculta i perifèrica: una gramàtica de *vulnerabilitat*.

- La gentrificació no és una realitat conjuntural, és expressió urbana de bretxes econòmiques i asimetries de poder. S'inscriu en la lògica de les desigualtats socials i la seva plasmació en segregació residencial (Gomà, 2018). Opera avui en bona mesura com a lògica espacial de l'economia financiaritzada. Es tracta d'un procés de transformació d'una àrea urbana a través del qual es produeix en el temps la substitució del col·lectiu resident per població de rendes més altes. Implica, per tant, una reestructuració de l'espai en funció de la desigualtat d'ingressos i amb resultat d'expulsió d'habitants de classes populars. Aquest procés comporta una dimensió urbanística: degradació física seguida de reinversió en capital fix. Les millores en l'entorn construït incrementen valors immobiliaris i preus del lloguer, de manera que generen una expansió del *rent gap* com a mecanisme impulsor de la substitució residencial de classe. Però no és l'única dimensió. La gentrificació opera també en l'esfera simbòlica. Comporta un canvi en l'entramat de relacions socials, en els consums, en les pautes d'ús de l'espai. Les noves classes mitjanes, amb més capital social s'apropien d'àrees urbanes per desplegar estils de vida, projectes i identitats. La gentrificació, en síntesi, implica un procés de reapropiació física i simbòlica de l'espai per part de grups amb capital econòmic i relacional elevat. Una dinàmica de caràcter excloent amb desplaçament mate-

rial i desposseïció cultural de sectors populars. En efecte, l'espai físic no només emmarca o sosté un entramat de relacions socials, sinó que és també un factor constituent d'aquestes. La gentrificació, per tant, expressa una lògica urbana complexa de diferenciació social i espacial, a cavall de desigualtats econòmiques i asimetries de poder.

A la metròpolis de Barcelona, les dinàmiques de gentrificació són complexes. Els espais centrals, d'una banda, han mantingut una forta presència de classes mitjanes arrelades als barris. I han estat, alhora, territoris en disputa on les forces de gentrificació han xocat amb teixits urbans i residencials de difícil reestructuració, amb un règim de propietat per sobre del 75% que ha operat com a mecanisme d'ancoratge de les classes populars. Els espais metropolitans, d'altra banda, s'han anat configurant des de la doble lògica de perifèrització de la pobresa (polígons d'acollida de població migrant) i de suburbanització de classes mitjanes (promocions de cases adossades). La fase més recent, pel que fa a dinàmiques de gentrificació, es caracteritza a partir de tres paràmetres:

- a) Avancen processos de desplaçament en territoris centrals que sostenien disputes urbanes: des del Gòtic i el Born a la Vila de Gràcia; des del Poblenou i el seu front de mar a la Dreta de l'Eixample;
- b) S'aguditz la bretxa centre-perifèria a escala metropolitana: la fractura entre un municipi de Barcelona benestant i una primera corona on creix la vulnerabilitat: per cada persona en risc de pobresa a la ciutat central, n'hi ha 1,7 a la primera corona metropolitana (Porcel *et al.*, 2018); i

c) La gentrificació d'alguns barris centrals en ciutats de l'àrea metropolitana, i l'aparició de municipis d'alta segregació en l'extrem més elevat de la distribució de rendes al llarg de la regió metropolitana: de Sant Just Desvern a Argenton; de Sant Cugat a Matadepera i a l'Ametlla del Vallès.

- En l'altre extrem de la segregació, la vulnerabilitat urbana defineix àrees on s'expressen riscos d'exclusió de forma multidimensional. L'índex de vulnerabilitat urbana (IVU) (Porcel *et al.*, 2023) construeix una proposta sòlida de conceptualització i mesura d'aquesta realitat complexa. L'IVU, en la seva versió més recent i acurada, adopta com a referència teòrica els plantejaments segons els

quals la vulnerabilitat urbana és el resultat de la combinació i retroalimentació de processos de vulnerabilitat social i residencial produïts en el territori (Alguacil *et al.*, 2014). El disseny de l'índex, per tant, es vertebrava a l'entorn d'aquestes dues dimensions (social i residencial) informades a través de tres indicadors cadascuna. S'introdueixen, també, per completar l'IVU alguns dels efectes que es deriven de la vulnerabilitat urbana: les afectacions en el mercat de l'habitatge i el poc atractiu residencial que presenten aquestes àrees; la baixa presència de població de classe mitjana i un que integra el nucli dur de les recerques que tradicionalment han estudiat els anomenats *efectes barri*: els nivells de formació assolits per la població resident al territori (taula 2).

Taula 2. Dimensions, conceptes, indicadors i fonts de dades de l'IVU

Dimensió	Concepte	Indicador
Vulnerabilitat social	Pobresa Envel·liment/soledat Immigració estrangera	% població de renda < 60% de la mediana % població de ≥ 75 anys que viu sola % població estrangera de països de renda baixa
Vulnerabilitat residencial	Alta concentració poblacional Teixits residencials de risc Baixa qualitat dels edificis	Densitat urbana (habitants/hectàrea) % habitatges molt antics i polígons d'habitatge % edificis de baixa qualitat constructiva
Efecte barri	Baix atractiu residencial Baixa presència de classes mitjanes Abandonament prematur d'estudis	Distància a mediana lloguer % població sense rendes altes % 25-34 anys sense estudis postobligatoris

Font: elaboració pròpia a partir de Porcel *et al.* (2023).

Quan l'IVU es projecta sobre el territori de la metròpolis de Barcelona, apareix una lògica de vulnerabilitat urbana amb tres components clau: concentració (focalització en l'espai), complexitat (amb diferents articulacions entre els vessants social i residencial) i persistència (es cronifiquen els àmbits de pobresa).

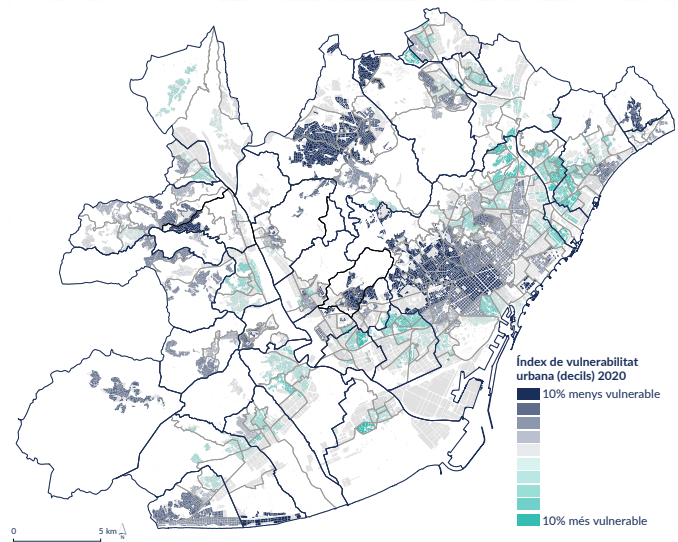
a) Concentració. L'exclusió s'expressa amb força als eixos del Besòs i el Llobregat, i afecta àmplies àrees transmunicipals configurades sobre una lògica clarament metropolitana, però amb fort impacte també en determinats municipis. Només 10 dels 36 municipis de la metròpolis alberguen barris situats en el tram de vulnerabilitat més gran. A l'eix Besòs hi ha 25 dels 32 barris metropolitans amb l'IVU més elevat. El 24% de la població d'aquest àmbit habita en barris d'alta concentració de problemàtiques sociourbanístiques, per un 13,1% en el conjunt de l'àrea metropolitana. El 45% dels habitants de Santa Coloma de Gramenet resideixen en barris d'extrema vulnerabilitat, el 33% a Montcada i Reixac, i el 28% a Badalona (figura 1).

b) Complexitat. Es desplega un patró general de doble vulnerabilitat (social i residencial), encara que amb algunes excepcions: barris, d'una banda, amb alts nivells d'exclusió social on s'han materialitzat processos significatius de regeneració urbana (Sant Cosme, Baró de Viver, etc.); barris, d'altra banda, amb nivells més reduïts de pobresa però condicions degradades d'habitabilitat (Les Planes, la Florida, etc.).

c) Persistència. Les millores sostingudes als barris vulnerables no han aconseguit trencar les jerarquies urbanes de la metròpolis, la seva estructura de desigualtats

socioespacials, les quals responen a factors que van molt més enllà dels objectius dels programes de regeneració.

Figura 1. La metròpolis segregada: l'índex de vulnerabilitat urbana

Font: Porcel et al. (2023).

Un últim element que cal tenir en compte, per completar la trajectòria de les segregacions, és el paper creixent de la inseguretat residencial com a motor de noves fractures urbanes. Les dades de l'última enquesta de cohesió urbana (ECURB, 2022) mostren un increment substancial de la mobilitat residencial a la metròpolis. Un 24% d'aquesta resulta forçada per la impossibilitat d'atendre el pagament del lloguer. Es tracta de desnonaments invisibles, expulsions generades per un mercat habitacional especulatiu i no regulat. La distància creixent entre ingressos i preus de

lloguer actua com a palanca de segregació. I també com a factor de desarrelament. Les expulsions invisibles trenquen suports i xarxes. Fet que ens situa de ple en la següent dimensió de les bretxes: la desvinculació.

3. Les dinàmiques de desvinculació: lligams febles, comunitats vulnerables

En interacció amb desigualtats més àmplies i amb territoris més fragmentats, apareixen les dinàmiques d'afebliment relacional-comunitari. La desvinculació apunta a l'erosió o absència de trames relacionals; dibuixa processos i situacions de vulnerabilitat comunitària. En el vell marc fordista, l'eix bàsic de desigualtat s'expressava en una estructura de classes que polaritzava la distribució de l'ingrés, però no arribava a trencar les malles de la cohesió. Les polítiques redistributives del model clàssic de benestar van generar nivells més alts d'igualtat; i es van desenvolupar cultures de classe i veïnals que van anar teixint densitats relacionals i processos de construcció comunitària (Rebollo i Pindado, 2022). Més tard, l'estancament i la reversió d'algunes polítiques socials —en contextos de forta pressió neoliberal— no només es va traduir en l'ampliació de desigualtats i segregacions; es van erosionar també els entramats col·lectius: més soledats i aïllaments (*loneliness*) que vincles i connexions (*togetherness* [convivialitat]). Noves lògiques de fractura relacional, més enllà de l'esquema de distribució de rendes.

Quan les dinàmiques de desvinculació s'analitzen en clau espacial tornen a sorgir escenaris diversos, en funció de la mateixa intensitat d'aquestes dinàmiques i segons el seu encreuament amb l'eix segregació/mixtura. Es configuren

en un pol territoris fracturats, on coexisteix la fragmentació social amb fortes vulnerabilitats comunitàries. Emergiran en el pol oposat territoris de fraternitat, allà on la diversitat va teixint també vincles forts. Es despleguen, entre aquests dos extrems, escenaris en tensió. D'una banda, territoris fràgils, on la menor segregació s'articula en febleses comunitàries, cosa que genera condicions de dificultat per afrontar situacions de crisi. D'altra banda, territoris resilents, on les capacitats d'abordar contextos adversos descansen sobre fortaleces relacionals, encara que travessades per lògiques de fragmentació social (taula 3).

Taula 3. Relacions entre segregació i vincles: escenaris resultants

	Desvinculació baixa	Desvinculació alta
Segregació reduïda	Territoris de fraternitat <i>Diversitat social amb fortaleza comunitària</i>	Territoris fràgils <i>Diversitat social amb vulnerabilitat comunitària</i>
Segregació elevada	Territoris resilents <i>Fragmentació social amb fortaleza comunitària</i>	Territoris fracturats <i>Fragmentació social amb vulnerabilitat comunitària</i>

Font: elaboració pròpia.

Són també escenaris tendencials i dinàmics. ¿Quines configuracions cristal·litzen en l'àmbit de la metròpolis de Barcelona? Es tracta d'una qüestió complexa. Es pot considerar que hi ha tres elements clau la presència dels quals genera condicions de cohesió o fortaleza comunitària:

- a) Els equipaments de proximitat, és a dir, el conjunt d'infraestructures socials urbanes que poden ajudar a promoure vincles i formes col·lectives d'implicació en el territori (casals, biblioteques, ateneus);

b) El teixit associatiu, com a expressió organitzada de la solidaritat (entitats, ONGs);

c) Les pràctiques d'innovació social, com a iniciatives emergents i de base orientades a construir benestar des de l'empoderament comunitari i el suport mutu (horts urbans, habitatge cooperatiu, economia solidària). En l'encreuament dels tres factors de vinculació amb els indicadors de segregació (barris de la metròpolis segons quintil de vulnerabilitat urbana) es pot observar amb força nitidesa (taula 4) que la distribució d'equipaments, teixit associatiu i pràctiques d'innovació adopta un patró de relació invers amb el nivell de segregació: menys presència en barris més vulnerables; més elements de cohesió en àrees de menys vulnerabilitat (Blanco *et al.*, 2021). A tall d'exemple, en la distribució d'infraestructures socials s'evidencia un diferencial de gairebé 10 punts entre el quintil de més alta i més baixa vulnerabilitat (16,2% a 25,9%), el qual s'accentua fins a 15 punts en l'esfera associativa (13,6% a 28,5%). En el terreny de la innovació social, el diferencial persisteix encara que més petit (18,3% a 22,1%).

Taula 4. Fortalesa comunitària i vulnerabilitat urbana a la metròpolis de Barcelona (%)

Elements de cohesió comunitària	IVU Barris (Quintils: de més a menys vulnerabilitat)				
	1	2	3	4	5
Equipaments de proximitat	16,2	17,7	20,2	19,8	25,9
Teixit associatiu	13,6	16,3	18,4	20,3	28,5
Pràctiques d'innovació social	18,3	22,3	20,3	16,8	22,1

Font: elaboració pròpia a partir de Blanco et al. (2021).

És rellevant atendre, en concret, aquest tercer vector, en la mesura que ha estat el més dinàmic en el cicle recent, des de la gran recessió a la postpandèmia. La distribució socioespacial del conjunt d'iniciatives d'innovació social i suport mutu que han anat sorgint els últims anys reproduceix la pauta esmentada: l'acció col·lectiva no es genera amb més força en barris de rendes baixes, sinó en àrees de classes mitjanes amb més fortes articulacions associatives i una tradició potent de participació social. La vulnerabilitat, per tant, no sembla ser una palanca suficient per activar la innovació solidària, en absència —o feblesa— de recursos per a l'acció col·lectiva. Les pràctiques ciutadanes requereixen, en efecte, una certa consciència de risc a dificultats materials o noves precarietats, però requereixen també un capital social significatiu preexistent. La superposició dels mapes d'innovació social (vinculació) i vulnerabilitat urbana (segregació) reflecteix amb nitidesa aquesta lògica: de més de 250 iniciatives desenvolupades a la metròpolis en temps de pandèmia, el 43% corresponen a barris de rendes mitjanes-altes i baixa segregació (Nel-lo i Checa, 2022).

En síntesi, doncs, sembla configurar-se una metròpolis amb un grau significatiu de polarització entre barris de baixa segregació amb alta cohesió comunitària (territoris de fraternitat) i barris vulnerables amb capacitats comunitàries febles (territoris fracturats). Emergeix, per tant, una nova dimensió en la cartografia de les bretxes socials. Cal incorporar, en aquest apartat, un últim element d'evidència que opera com a reproductor o fins i tot amplificador de les bretxes relacional-comunitàries. No només la capacitat d'acció col·lectiva, també la capacitat institucional presenta fortes desigualtats socioespacials. Vegem-ho.

La mitjana de despesa *per capita* dels municipis metropolitans és de 1.232,2 €, amb una àmplia disparitat entre el quartil més baix i més alt: 874 € enfront de 1.441,4 €. El 75% de la població vulnerable resideix en municipis del primer segment, i el 96% a les 81 ciutats amb despeses per sota de la mitjana. Sobre els habitants del primer quartil, la població vulnerable suposa un 13,2%, i arriba tan sols al 0,8% en els municipis amb despeses més elevades. En l'altre extrem, la població benestant constitueix només el 6,1% del primer quartil i assolix el 31,4% dels habitants del tram de municipis amb més recursos (Donat, 2021) (taula 5).

Taula 5. Municipis per quartils de despesa i pes relatiu de població vulnerable i benestant

Municipis agrupats per quartils de despesa			
Quartil	Mitjana despesa <i>per capita</i> (en euros)	Població vulnerable sb total del quartil (%)	Població benestant sb total del quartil (%)
1	874,0	13,2	6,1
2	1.012,7	4,4	10,5
3	1.143,5	5,6	12,8
4	1.441,4	0,8	31,4
Total RMB	1.232,2	9,1	11,2

Font: elaboració pròpia a partir de Checa, Donat i Nel-lo (2022).

Les xifres indiquen, per tant, que els municipis metropolitans on hi ha més concentració de barris vulnerables —amb la consegüent necessitat de polítiques intenses de protecció i suport— són també els que disposen de capacitats menors de despesa pública. Al contrari, en aquells amb més barris benestants —i on les demandes socials són menys intenses—,

les capacitats de despesa són més elevades. Aquesta relació inversa entre necessitats socials i fortaleces institucionals se suma i reforça la bretxa metropolitana entre territoris de fraternitat i territoris fracturats (Checa *et al.*, 2022).

Emergeix, en síntesi, una nova cartografia de riscos i vulnerabilitats molt més complexa. L'increment de les desigualtats no només ha polaritzat la societat, sinó que ha creat també condicions de segregació i desvinculació. Sense espais compartits i sense llaços de comunitat, qualsevol projecte d'igualtat s'allunya i es complica. A Barcelona, a la metròpolis de les desigualtats es cartografien les fractures en múltiples esferes de quotidianitat. I es perfilen territoris on, més enllà, de l'absència de mixtura, s'afebleixen també vincles i lligams. A tot això s'hi suma la dimensió cultural de les injustícies: el conjunt de discriminacions connectades a les dificultats de reconeixement de les diversitats de gènere, de cicles de vida i de bagatges d'origen. L'apartat següent aportarà algunes pinzellades.

4. Diversitats i discriminacions: bretxes de gènere, edats i orígens

En efecte, l'escenari actual de bretxes implica desigualtats ampliades, així com la seva connexió a espais de segregació i desvinculació. El canvi d'època travessa també esferes socioculturals. Ho fa en tres dimensions clau: les relacions i les identitats vinculades al(s) gènere(s); les edats i els cicles de vida; i la multiculturalitat urbana. Gèneres, edats i orígens diversos que solquen noves quotidianitats, que comporten un gran potencial de transformació. I també riscos de discriminació que cal afrontar, per tal d'avançar en la construcció de ciutadania. Les bretxes de gènere, les vinculades al curs vital o a la diversitat cultural a penes van

forjar acords i polítiques públiques en el contracte social del segle XX. Però la realitat heteropatriarcal, adultocràtica i uniformitzadora creuada només (aparentment) per desigualtats materials, ha donat pas, al llarg de les dècades més recents, a quotidianitats molt més complexes: a mons de diversitat afectiva i sexual, a trajectòries de vida menys lineals, a barris i ciutats multiculturals.

- Relacions i identitats de gènere. En el marc de la societat industrial, les relacions de gènere van quedar substancialment inalterades. Va predominar, en bona part, una lògica reproductora del model heteropatriarcal: la construcció esbiaixada de la dicotomia entre vida pública i privada; l'atribució i segmentació de rols; les asimetries entre l'esfera laboral (masculina i ancoratge de drets) i la domèstica (femenina i sense reconeixement); la invisibilització de les cures; l'exclusió de l'agenda LGTBI. Al llarg de les últimes dècades, es produeixen canvis rellevants fruit de la connexió entre pensament feminista, acció col·lectiva i polítiques públiques: la formulació pluridimensional de la justícia de gènere en termes de redistribució, reconeixement i representació (Fraser i Honneth, 2003), la teoria queer, la interseccionalitat, l'enorme increment de la capacitat d'agència del moviment feminista (del #MeToo a les vagues del 8M), les aliances amb el col·lectiu LGTBI, i el desenvolupament de règims de gènere en els estats de benestar postkeynesians: polítiques d'expansió de l'ocupació femenina, posada en marxa de serveis públics de cures, i una agenda progressiva de drets feministes. Tanmateix, els impactes de la gran recessió i la covid-19 han tornat a visibilitzar bretxes importants. Bretxes on interseccionen discriminacions específiques de gènere amb eixos de desigualtat

material: des de riscos diferencials d'exclusió i vulnerabilitat relacional, a bretxes laborals persistents connectades a l'experiència de maternitat, passant per asimetries ampliades en l'àmbit entrellaçat de cures i teletreball en el context pandèmic (Moreno et al., 2023).

- Edats i cicles de vida. La societat industrial i el seu model de benestar es van desenvolupar en un marc definit per continuïtats biogràfiques, al costat d'un esquema d'assignació estable de rols per edats: educació en la infància; ocupació indefinida en les etapes adultes; protecció social en la vellesa. Tot això ha quedat subjecte avui a transformacions intenses: un context d'incerteses i discontinuïtats vitals (residencials, laborals, afectives, ideològiques); la superació de la fixació de rols específics per edats (formació al llarg de la vida, envelliment actiu); noves temporalitats (primera infància, emancipacions complexes, més anys de vida); i noves relacions intergeneracionals. En aquest nou escenari de vides en transició —molt més diverses i incertes— es van forjant itineraris personals i vincles col·lectius, amb oportunitats inèdites d'autonomia i suport mutu. Els cicles vitals poden esdevenir espais on jugar protecció amb respecte a les diferències; autodeterminació personal amb creació d'espais compartits. On poder exercir, en igualtat de condicions, el dret a decidir un projecte de vida. Les edats, tanmateix, guanyen força també com a eix configurador de vulnerabilitats. Bretxes etàries noves i persistents; discriminacions i desigualtats creuades. S'amplien, d'una banda, els riscos d'aïllament i soledat al fil de l'envelliment, en un marc de cures fràgils (Lebrusán, 2019), així com les discriminacions juvenils d'arrel sociocultural. Es tendeixen a reproduir, d'altra banda, exclusions laborals en edats adultes avançades, emancipacions impossibles i

altes taxes de pobresa infantil, sobretot en famílies d'origen migrant i llars amb infants petits.

- **Migracions i multiculturalitat.** Les dinàmiques migratòries i la mobilitat humana no són un fenomen recent, són part ineludible de la història universal. L'escenari actual, tanmateix, les redibuixa en alguns aspectes clau: l'escala global de la mobilitat guanya força; i s'amplien i transformen els factors que la generen. Avui, prop de 300 milions de persones resideixen fora del seu país d'origen, fet que implica un increment de més de 100 milions en les dues últimes dècades (Pinyol-Jiménez, 2021). Gran part de les trajectòries migratòries generen nous horitzons vitals. Projectes de vida que van configurant metròpolis on s'expressa de forma quotidiana una gran diversitat de bagatges humans. Vivim una era urbana i, en ella, les ciutats han anat transitant cap a l'heterogeneïtat cultural. Barcelona n'és un clar exponent. L'any 2000 només el 3,5% dels habitants a la ciutat havien nascut a

l'estranger, avui són el 31,3% (entre el 23% de Sarrià i el 62% de Ciutat Vella): un creixement de 53.428 a 519.066 persones en poc més de dues dècades. La Barcelona actual acull 196 nacionalitats (amb presència a tots els barris i districtes: entre 161 a l'Eixample i 138 a Horta-Guinardó); 28 d'aquestes amb més de 5.000 residents cadascuna. A la ciutat es parlen quotidianament a la ratlla de 300 llengües diferents. La diversitat ha estat i és el principal factor de dinamització sociocultural de Barcelona: una font permanent de creativitat i vincles creuats. La realitat derivada del fenomen migratori, tanmateix, és un espai on també s'acumulen i interseccionen bretxes. Als episodis de discriminació cultural, per ètnia, origen, religió, etc. i a les persistents pautes de desigualtat i segregació, s'hi suma aquí una fractura de ciutadania. El marc normatiu estatal d'estrangeria és exclouent: tendeix a produir inseguretats vitals i residencials, i tendeix a

Taula 6. Bretxes relacionals i discriminacions segons gènere, edat i origen a Barcelona (%)

	Exclusió relacional		Vulnerabilitat relacional		Discriminació
	Aïllament	Solitud	Feblesa de vincles	Feblesa de suports	Índex de discriminació global
Gènere					
Dones	7,5	13,6	13,9	12,4	32,6
Homes	6,9	8,3	11,1	9,5	24,7
Edat					
Gent gran (+75 anys)	10,1	19,1	22,2	14,3	5,4
Persones adultes (30-64 anys)	7,4	10,1	11,9	11,2	27,4
Origen					
Resta del món	11,6	16,9	19,1	16,3	33,1
Espanya	5,7	9,1	10,4	9,3	27,4

produir dificultats d'accés als drets polítics i al mercat de treball.

La taula 6 aplega alguns indicadors clau, corresponents a Barcelona, en el terreny relacional. S'hi observa que, de forma sistemàtica, les dones, les persones més grans i les nascudes a la resta del món experimenten exclusions relacionals (aïllament i soledat) i vulnerabilitats (feblesa de vincles i de suports) per sobre dels homes, les edats adultes i la població autòctona (ECAMB, 2022). Resulta molt remarcable la percepció de soledat i la fragilitat de lligams tant en el col·lectiu de 75 anys o més, com en el d'origen estranger. En l'índex de discriminació global es reproduïxen les bretxes de gènere i nacionalitat; en la dimensió d'edats, la taxa de discriminació concentra els nivells més elevats en la població jove (41,2%) (Murrià *et al.*, 2022).

La taula 7, finalment, permet visualitzar les bretxes habitacional i ocupacional en aquest col·lectiu. La intersecció entre un mercat d'habitatge exclouent i un mercat laboral precitzador situen la població jove i els seus itineraris d'emancipació sota condicions de molta dificultat (OHB, 2022; EPA, 2023).

Taula 7. La població jove i la doble bretxa habitacional-laboral a Barcelona (%)

	Persones joves (16-29 anys)	Persones adultes (> 30 anys)
Mercat d'habitatge		
Exclusió residencial	45,3	21,4
Sobrecàrrega de despesa	22,1	10,2
Mercat de treball		
Taxa d'atur	22,0	8,5
Taxa de temporalitat	48,3	14,3

Font: elaboració pròpia a partir d'OHB (2022) i EPA (2023).

En síntesi, les noves pautes de diversitat vinculades a sexes i gèneres, a edats i cicles de vida, i a migracions globals adquireixen una presència quotidiana inèdita i, lluny de ser realitats conjunturals, passen a ser elements vertebradors del nou teixit social. A partir d'aquí, el repte passa per incorporar aquestes noves realitats al projecte de ciutadania. L'horitzó col·lectiu de la justícia social es juga en la superació de desigualtats, segregacions i desvinculacions. I es juga també en el reconeixement de les diferències que configuren la quotidianitat dels barris i ciutats que habitem, en la possibilitat de desenvolupar en comú tots els projectes de vida.

La complexitat d'eixos cartografia l'escenari actual de bretxes. Es tracta d'un temps emergent on ha de ser possible, també, reconstruir solidaritats i reescriure el contracte social. Forjar projectes col·lectius i governar-los democràticament.

5. Reconstruir l'arquitectura de la solidaritat: les bases d'un nou contracte social?

Crisis, transicions i bretxes múltiples. Es dibuixa un temps on reconstruir l'arquitectura de la solidaritat col·lectiva: un entramat de drets connectat al canvi d'època; un ventall de polítiques connectades a la nova estructura de riscos i esperances. Cal fer possible el desplegament d'una nova agenda ecosocial; i cal fer-ho en marcs de més democràcia i de més política de proximitat: on el poder se situï *en mans* de la gent i *a prop* de la gent. S'hauran d'explorar noves polítiques socials i noves formes de produir-les. Emergeixen tres eixos clau:

- Innovar les polítiques socials. Entre les noves geografies de bretxes múltiples i l'estat del benestar heretat del segle XX s'obre un abisme, un veritable desencaix d'època. Cal, doncs, per reconstruir ciutadania, reescriure el contracte social: teixir espais d'equitat (forjar igualtat), diversitat (reconèixer diferències), autodeterminació personal (generar autonomia) i comunitat (articular vincles i mixtures). La gramàtica d'una ciutadania social possible per al segle XXI neix en la doble connexió d'igualtat amb diversitat, i d'autonomia amb vincles entre diferents (Gomà i Ubasart, 2021). Materialitzar la construcció d'equitat en un marc de diversitats pot requerir, en clau de polítiques públiques, un mínim de quatre girs substantius sobre els termes del vell model de benestar: cap a la redistribució, més enllà de les lògiques redistributives clàssiques; cap als feminismes, més enllà de les identitats i les relacions de gènere dominants; cap a la interculturalitat, més enllà de les concepcions tradicionals d'integració; i cap a les edats, més enllà dels enfocaments adultocràtics. Materialitzar la construcció d'autonomia en un marc de fraternitat (comunitats diverses), pot requerir quatre noves transformacions: girs cap a la renda bàsica, per garantir les bases materials de la vida i, per tant, la llibertat real; cap a la transició ecosocial, per construir justícia climàtica global i sobiranes de proximitat (hídrica, energètica i alimentària); cap a les cures, com a béns comuns relacionals orientats a atendre vulnerabilitats quotidianes; i cap a l'agenda urbana, per assegurar els drets a l'habitatge i a la ciutat, per teixir territoris de fraternitat i superar el conjunt de segregacions quotidianes.

- Democratitzar les polítiques socials. La reconstrucció del que és col·lectiu requereix avui convertir drets socials i polítiques públiques en espais d'aprofundiment democràtic. Un nou model de governança del benestar vertebrat per una administració pública deliberativa; per aliances publicocomunitàries; i per una acció col·lectiva definida en termes de cooperar i construir, més que de resistir. Una governança, en síntesi, orientada a articular el comú i generar democràcia activa; tant lluny de lògiques burocràtiques com mercantilitzadores. Aquest nou paradigma exigeix, almenys, dues grans trajectòries de canvi.

a) Cap a una Administració pública participativa i relacional. Transitar cap a un model amb valors de referència, flexible i responsable, estratègic i creatiu. Una Administració amb eines per incorporar sabers col·lectius, articular el diàleg i la cooperació, i activar dinàmiques de mediació entre actors. L'arquitectura reticular allunya l'acció jeràrquica dels aparells administratius, i tendeix a substituir-la per interaccions múltiples entre escales de gestió, organitzacions i ciutadania (Bonet, 2021).

b) Cap a relacions de coproducció entre polítiques públiques i pràctiques socials. També la creació de polítiques es veu interpel·lada pel projecte de democratització de la ciutadania social (Nel·lo et al., 2022). La idea força de transitar cap a la construcció del comú es pot plasmar en un mínim de tres tipus d'iniciatives: els plans de barri i les comunalitats urbanes, per reforçar capacitats veïnals i activar lògiques d'intercooperació (eix territorial); la cocreació de polítiques, per tal d'assegurar el protagonisme del teixit social i de les perso-

nes com a subjectes actius de la governança democràtica (eix sectorial); la gestió ciutadana d'equipaments, per transitar de serveis públics a béns comuns (eix infraestructural), el que Klinenberg (2021) anomena “palau del poble”: del *welfare* al *commonfare*.

- Localitzar les polítiques socials. Al llarg dels últims anys, el cicle neomunicipalista ha mantingut oberta la finestra democràtica, enfront de mercats globals i de fronteres estatals; enfront de lògiques de desprotecció i de fórmules autoritàries (Roth et al., 2019). Ha erigit una aposta responsable de reconexió entre institucions i ciutadania. Són les coordenades que fan possible situar la política de proximitat com a tercer eix del nou contracte social, des d'una gramàtica de quotidianitat (Miralles, 2022). El dret a la ciutat opera com a dimensió clau de producció de benestar, concretada en una triangulació de polítiques públiques.

a) Enfront de la cartografia urbana de les injustícies, emergeix el repte de (re)construcció social de proximitat, des d'una perspectiva fortament innovadora. Es tracta de retornar a les ciutats els mecanismes de solidaritat col·lectiva que el segle XX va reservar als estats nació i fer-ho per mitjà de polítiques que havien habitat en les perifèries d'aquells mecanismes: redistribució, cures, reconeixement.

b) Enfront del llegat de ciutats insostenibles i amb greus problemes d'injustícia espacial, emergeix el repte de generar transicions ecosocials sobre la base d'hibridar les lògiques ambiental i urbana. Una agenda urbana democràtica i feminista per garantir i recuperar habitatges, carrers i barris; per crear mixtures i vincles. I un ecologisme de la proximitat per protegir la vida: el clima, la qualitat de l'aire, l'alimentació saludable i l'aigua com a bé comú.

c) Enfront d'un esquema econòmic on les ciutats operen com a plataformes d'aterratge d'un capital financer que infla bombolles i propaga inseguretats vitals, el dret a la ciutat erigeix l'aposta per una transició digital sense bretxes; per teixits productius i de consum amb forts components de ciència, cultura i creativitat; per ecosistemes territorials verds i cooperatius.

En síntesi, en un escenari de grans transicions travessat per bretxes múltiples, l'estat del benestar del segle XXI només pot abordar la construcció de justícia des de polítiques públiques amb capacitat de connectar igualtat amb diferències, autodeterminació personal amb vincles de fraternitat. I l'estat del benestar del segle XXI només pot abordar la construcció de democràcia des d'un nou paradigma d'administracions públiques, des de la coproducció de polítiques i pràctiques socials, i des d'una dimensió de proximitat ubicada en l'eix del projecte.

Bibliografia

ALGUACIL, J.; CAMACHO, J.; HERNÁNDEZ AJA, A. (2014). “La vulnerabilidad urbana en España. Identificación y evolución de los barrios vulnerables”. *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales*, 27, p. 73-94.

BLANCO, I.; CRUZ, H.; GOMÀ, R.; PORCEL, S.; ANTÓN, F. (2021). “Densidad institucional, organización ciudadana y vulnerabilidad urbana. A: O. Nel-lo (ed.). *Efecto Barrio*. València: Tirant, p. 177-200.

BLANCO, I.; GOMÀ, R. (2022) (ED.). *¿Vidas segregadas?. Reconstruir fraternidad*. València: Tirant.

BONET, J. (2021). “Construir gobernanza participativa. Redes que (co)producen bienestar”. A: R. Gomà i G. Ubasar (ed.). *Vidas en transición. (Re) construir la ciudadanía social*. Madrid: Tecnos, p. 313-330.

CHECA, J.; DONAT, C.; NEL-LO, O. (2022). “La segregación residencial y los recursos municipales”. A: Blanco, I.; Gomà, R. (ed.). *¿Vidas segregadas?. Reconstruir fraternidad*. València: Tirant, p. 233-260.

ECAMB (2022). *Enquesta de relacions veïnals i convivència*. Barcelona: Institut Metròpoli.

EPA (2023). *Encuesta de población activa*. Instituto Nacional de Estadística.

FRASER, N.; HONNETH, A. (2003). *Redistribution or recognition*. Nova York: Verso.

DONAT, C. (2021). “Segregación residencial, recursos públicos y políticas municipales”. A: O. Nel-lo (ed.). *Efecto Barrio*. València: Tirant, p. 157-176.

EMCV (2021-2022). *Estadístiques metropolitanes de condicions de vida*. Barcelona: Institut Metròpoli.

GOMÀ, R. (2018). “La metròpoli entre la gentrificació i el dret a la ciutat”. A: Donat, C.; Porcel, S.; Gomà, R. (ed.). *Gentrificació i dret a la ciutat*. Barcelona: IERMB, 12-16.

GOMÀ, R.; UBASART, G. (2021). *Vidas en transición. (Re)construir la ciudadanía social*. Madrid: Tecnos.

INFORME FOESSA (2019). *VIII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*. Madrid: Fundación FOESSA.

KLINENBERG, E. (2021). *Palacios del pueblo*. Madrid: Capitán Swing Libros.

LEBRUSÁN, I. (2019). *La vivienda en la vejez*. Madrid: Politeya.

MARTÍ, M.; CONDE, C.; TERMES, A. (2020). *La resiliència municipal davant la crisi de la covid-19 a la metròpoli de Barcelona*. Barcelona: Institut Metròpoli.

MIRALLES, J. (2022). *Ciutats sense por*. Barcelona: Fundació Sentit Comú.

MORENO, S.; BORRÀS, V.; CRUZ, I.; PORCEL, S. (2023). “La experiencia del trabajo a distancia durante el confinamiento en Cataluña: una aproximación desde la perspectiva de género”. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 183, p. 77-100.

MURRIÀ, M.; SOBRINO, C.; LÓPEZ-RIBA, J. M. (2022). *Resultats sintètics ECAMB 2022*. Barcelona: Institut Metròpoli.

NEL-LO, O.; BLANCO, I.; GOMÀ, R. (eds.) (2022). *El apoyo mutuo en tiempos de crisis*. Buenos Aires: Clacso.

NEL-LO, O.; CHECA, J. (2022). “El binomio imprescindible. Políticas públicas e iniciativas solidarias en España en la pandemia covid-19. A: Nel-lo, O.; Blanco, I.; Gomà, R. (ed.). *El apoyo mutuo en tiempos de crisis*. Buenos Aires: Clacso, p. 131-162.

OHB (2022). *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona el 2022*. Barcelona: OHB-Institut Metròpoli.

PIKETTY, T. (2021). *Breve historia de la desigualdad*. Barcelona: Deusto.

PINYOL-JIMÉNEZ, G. (2021). “Dinámicas migratorias, espacios multiculturales y retos multinivel”. A: Gomà, R.; Ubasart, G. (ed.). *Vidas en transición. (Re)construir la ciudadanía social*. Madrid: Tecnos, p. 74-89.

PORCEL, S.; NAVARRO, L.; ANTÓN, F.; CRUZ, I. (2018). “La suburbanització de la pobresa com a efecte metropolità de la gentrificació”. A: Donat, C.; Porcel, S.; Gomà, R. (ed.). *Gentrificació i dret a la ciutat*. Barcelona: IERMB, 94-113.

PORCEL, S.; ANTÓN, F. GIL, D.; CRUZ, I. (2023). “L'IVU: adaptacions, millores i nous resultats”. A: D. A. (ed.). *Recerca urbana per transformar*. Barcelona: Institut Metròpoli.

PORCEL, S.; GOMÀ, R. (2020). “La metròpoli de Barcelona: desigualtats socials, fractures urbanes i agenda de polítiques”. *Crític*, 20/02/2020. Disponible a: <https://www.elcritic.cat/opinio/la-metropoli-de-barcelona-desigualtats-socials-fractures-urbanes-i-agenda-de-politiques-50106>.

REBOLLO, O.; PINDADO, F. (2022). “La segregación cívico-comunitaria”. A: Blanco, I.; Gomà, R. (ed.). *¿Vidas segregadas? Reconstruir fraternidad*. València: Tirant, p. 60-84.

ROTH, L.; MONTERDE, A.; CALLEJA, A. (2019). *Ciudades democráticas*. Barcelona: Icària.

SARASA, S.; PORCEL, S.; NAVARRO, L.; CRUZ, I. (2022). “La desigualdad y la pobreza en el primer año de pandemia Covid-19 en España”. A: *Recerca Metròpoli*. Barcelona: Institut Metròpoli.

En profunditat

L'habitatge a Barcelona: necessitats, parc i crisi d'accessibilitat

Carles Donat Muñoz^a

Paraules clau: tipologia de llars, parc de lloguer, crisi d'accessibilitat a l'habitatge, inseguretat residencial

En un context de crisi global d'accés a l'habitatge, l'article analitza l'estat del sistema residencial a la ciutat de Barcelona tot focalitzant-se en quatre aspectes amb una importància especial i que l'equip de l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona ha anat treballant des de la seva creació l'any 2017. En primer lloc, s'analitzen les causes de l'estancament de les llars a la ciutat durant el darrer període intercensal 2011-2021, situació que trenca una tendència històrica a la ciutat. En segon lloc, es constata l'estancament de l'estoc d'habitatge i, en particular, del parc d'habitatge principal, així com del destinat al lloguer. En tercer lloc, s'analitza l'evolució del mercat de l'habitatge i l'allunyament de les possibilitats reals de les llars pel fet que durant les darreres dues dècades els preus mitjans de l'habitatge han crescut d'una manera molt més intensa que els ingressos mitjans de la població. Finalment, el treball emfatitza alguns dels indicadors principals d'accessibilitat i permanència a l'habitatge, com l'esforç teòric d'accés a l'habitatge, la taxa de sobrecàrrega de l'habitatge o els motius del canvi d'habitatge.

Introducció

L'habitatge ha esdevingut una de les preocupacions principals de la ciutadania de Barcelona, així com d'altres ciutats del món. De fet, la problemàtica contemporània de l'habitatge, la relacionada amb l'accessibilitat, és comuna a moltes ciutats del nord global (Comissió Europea, 2022; OCDE, 2021).

---

a. Codirector de l'Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona.
@CarlesDonat

Tanmateix, si bé hi ha processos comuns a escala mundial, la seva translació a les diferents ciutats té diverses intensitats. Així mateix, les particularitats dels sistemes residencials locals tenen una incidència molt notable en la satisfacció de les necessitats d'habitatge de la població. Per exemple, Barcelona és una ciutat amb un territori reduït, de 100 km². Així, doncs, el creixement de la població, de les llars i de l'edificació es troba limitat per aquest context territorial, i l'encaix metropolità de la ciutat té una rellevància especial (Donat, 2016).

Les particularitats locals no només se circumscriuen a l'espai físic, sinó també a qüestions demogràfiques com l'estructura per edats de la població, força envellida; les transformacions de les formes de convivència, amb un pes molt notable de les llars unipersonals; i les dinàmiques migratòries, en una ciutat on els processos migratoris han estat molt sovint el motor principal del creixement poblacional.

Un altre element que caracteritza i diferencia la ciutat de Barcelona respecte d'altres ciutats, per exemple dels països del centre i nord d'Europa, és el dèficit d'habitatge destinat a polítiques socials, i, de manera molt particular, d'habitatge social de lloguer. A més, és una característica compartida amb el sistema residencial de Catalunya i de la resta de l'Estat (Donat et al., 2021; Trilla i Bosch, 2018). Aquesta és una de les raons que explica la intensitat de la crisi d'accessibilitat a les grans ciutats espanyoles, en

general, i a Barcelona, en particular. Tanmateix, no és l'única, ja que en altres ciutats europees on el parc social de lloguer és més extens, els preus dels habitatges al mercat lliure s'allunyen igualment dels ingressos de les llars (Housing Europe Observatory, 2022).

Una altra característica particular de Barcelona és l'existència d'un parc de lloguer significatiu, molt més extens que la mitjana de la metròpoli, de Catalunya o de la resta de l'Estat. Certament, no és equiparable al parc de lloguer en altres ciutats de països europeus, però, en el context dels països del sud d'Europa, un parc de lloguer d'entorn del 30% és una xifra molt notable, en unes societats amb un predomini clar de la propietat com a règim de tinença.

Aquestes són, doncs, algunes de les característiques principals del sistema residencial de la ciutat de Barcelona, el qual té elements comuns amb altres ciutats del món i de l'Estat, però també altres de particulars. Amb aquest punt de partida, l'objectiu d'aquest article és analitzar l'evolució recent d'alguns d'aquests temes.

Per fer-ho, es presenten dades actualitzades a partir de diverses fonts. En primer lloc, dels censos, amb el recull de les dades del Cens de 2021, publicat fa poc. Cal advertir que l'operació censal de l'any 2021 s'ha basat en una metodologia de recollida d'informació de registres, diferent de la de censos precedents. Aquesta qüestió afecta

principalment la comptabilització del parc d'habitatge, com es fa notar en l'apartat corresponent. En segon lloc, es presenten dades actualitzades dels preus mitjans de lloguer per barri de Barcelona, provinents de les fiances de l'INCASÒL, del segon trimestre de 2023. Aquests preus serveixen de base per als càlculs d'esforç d'accés. Finalment, cal fer esment de la inclusió de les darreres dades de l'Enquesta metropolitana de condicions de vida, en la seva edició 2021-2022, i de l'Enquesta de cohesió urbana, 2022. Es tracta de dues fonts extraordinàries en el context estadístic espanyol, les quals permeten disposar de sèries històriques per analitzar elements relatius a les condicions de vida de la població, i en particular els temes relacionats amb l'habitatge.

Després d'aquesta introducció, l'article consta de sis apartats. En el primer, s'analitzen les bases demogràfiques que serveixen per quantificar les necessitats d'habitatge, és a dir, la població i les llars, així com els factors principals que n'expliquen l'evolució recent. En el segon apartat, s'aprofundeix en els canvis en les formes de convivència, un aspecte amb una incidència molt notable, precisament, en l'evolució de llars. En el tercer epígraf, s'estudia l'evolució del parc d'habitatge i, de manera particular, el parc d'habitatge principal, amb una atenció especial sobre el règim de tinença. En el quart apartat, s'entra amb els temes relatius al problema de l'accessibilitat. Primerament, amb el contrast entre l'evolució dels ingressos mitjans de la població i els preus mitjans de l'habitatge i, en segon lloc, amb els càlculs d'esforç d'accés a l'habitatge de lloguer. En el cinquè apartat, l'anàlisi es focalitza en els costos econòmics que l'habitatge suposa a les llars i en l'augment de la

inestabilitat residencial, sobretot de les llars que viuen de lloguer. Finalment, es presenten uns paràgrafs amb les conclusions de l'article.

1. Les bases demogràfiques de les necessitats d'habitatge: migracions i estructura per edats

L'anàlisi de les dinàmiques poblacionals i de les llars permet conèixer la base demogràfica de les necessitats d'habitatge. Si es prenen com a referència les dades censals, l'any 2021 hi havia a Barcelona 671.177 llars (taula 1), la qual cosa representa un descens de 12.901 llars en relació amb el cens de l'any 2011, quan se'n van comptabilitzar 684.078. A més, aquest descens contrasta amb el creixement notable de 89.626 llars que es va experimentar durant el període intercensal 1991-2011.

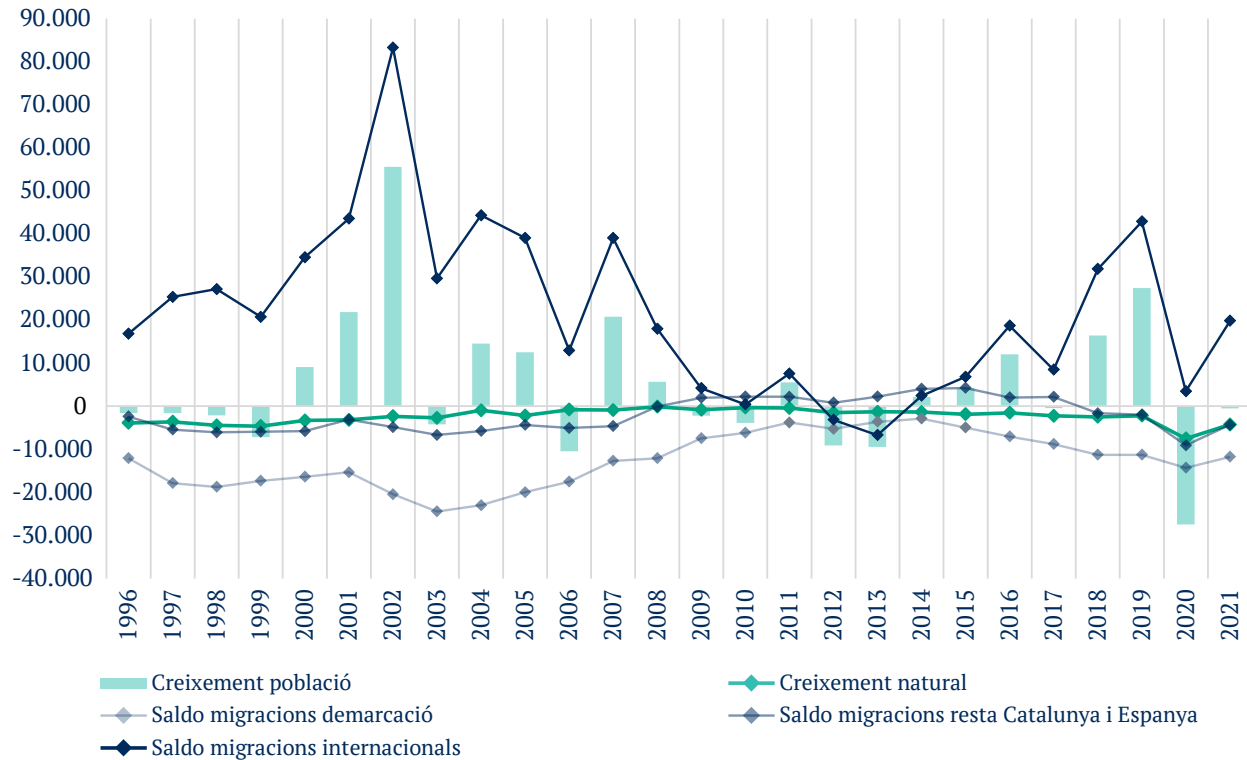
Taula 1. Població i llars a Barcelona. Anys 1981-2021

	1981	1991	2001	2011	2021
Població	1.752.627	1.643.542	1.503.884	1.611.013	1.627.559
Població que viu en habitatges familiars	-	1.632.590	1.491.609	1.601.935	1.591.164
Llars	579.831	576.640	594.452	684.078	671.177
Dimensió mitjana de les llars	-	2,83	2,51	2,34	2,37

Font: INE, Censos de població i habitatges.

Abans d'entrar a analitzar les causes d'aquesta evolució de les llars, cal tenir present que, si bé a partir de les dades censals en resulta un descens en el nombre de llars a la

Gràfic 1. Components del creixement demogràfic a Barcelona. Evolució 1996-2021

Font: elaboració pròpia a partir d'Idescat, Padró continu de població, Estadística de Variaciones Residenciales i Moviment Natural.

ciutat, per la informació que es pot extreure d'altres fonts, es pot afirmar que el descens més acusat en el nombre de llars es va produir a l'inici del període, quan el saldo per migracions internacionals es va aproximar a zero, i fins i tot alguns anys va ser negatiu¹. En canvi, els darrers anys, el nombre de llars, amb l'excepció del breu alentiment

provocat per la crisi de la covid-19, segueix una tendència ascendent.

En efecte, per explicar l'evolució en el nombre de llars cal focalitzar-se en els saldos migratoris, així com en l'estructura per edats i en els canvis en les formes de convivència.

1. Segons la informació sobre domicilis padronals elaborada per l'Oficina Municipal de Dades, l'any 2016 hi havia 654.979 llars; l'any 2017, 658.375; l'any 2018, 660.816; l'any 2019, 662.787; l'any 2020, 664.476; l'any 2021, 660.063; l'any 2022, 662.833 i l'any 2023, 668.790.

Aquests són els factors principals que hi ha al darrere de la generació i destrucció de llars.

Pel que fa a les migracions, com s'acaba d'avançar, durant la primera meitat del període 2011-2021 es va produir un descens en el saldo per migracions internacionals, que ha tornat a recuperar-se en la segona meitat de la dècada (gràfic 1). En conjunt, el saldo per migracions internacionals va suposar un guany de 112.214 persones durant el període 2011-2021. Cal notar que aquest augment, malgrat que important, es força inferior al que es va produir durant el període intercensal 2001-2011, quan es van guanyar 314.430 residents a causa del saldo per migracions internacionals. Precisament, aquesta diferència és una de les causes principals que explica el fet que, durant el darrer període intercensal 2011-2021, el nombre de llars no hagi tingut un creixement tan notable com en el període intercensal anterior.

En canvi, si es consideren les migracions que tenen com a origen o destinació un altre municipi de la província de Barcelona i que estan relacionades, principalment, amb motius residencials, els saldos són negatius. És a dir, hi ha més població, i per tant llars, que surten de Barcelona que no pas que n'hi entren. En concret, en el període 2011-2021, el saldo per migracions amb la resta de la demarcació va suposar la pèrdua neta de 73.275 residents. En aquest cas, cal destacar que aquest descens ha estat més discret que al període intercensal anterior, quan es van perdre 159.269 habitants.

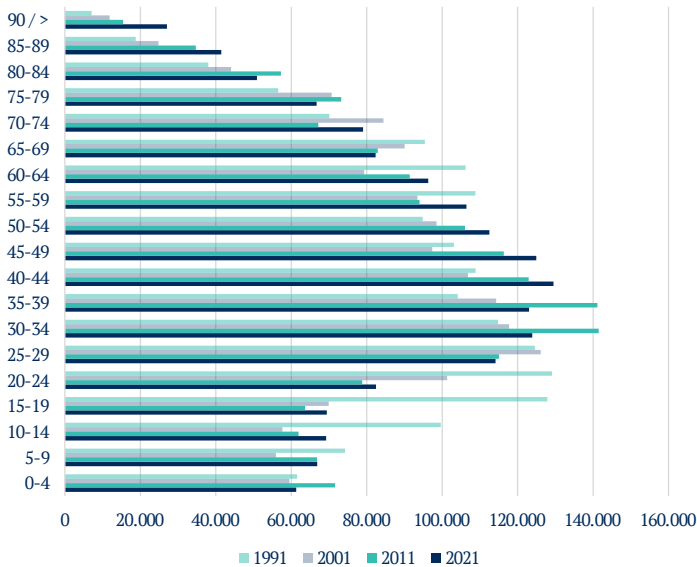
Finalment, cal notar que el saldo per migracions amb la resta de Catalunya i Espanya té poc pes a l'hora d'explicar

la variació de la població i, conseqüentment, de les llars, de la ciutat de Barcelona. Així, durant el període 2011-2021 es van guanyar tan sols 4.931 residents per aquest motiu, mentre que en el període 2001-2011 se'n van perdre 30.431.

En conjunt, el saldo migratori total de la ciutat de Barcelona durant el període intercensal 2011-2021 va suposar un guany de 43.870 habitants, mentre que durant el període 2001-2011 va ser de 124.460 habitants. En definitiva, malgrat que, a causa de les migracions, la ciutat de Barcelona ha vist com durant el període 2011-2021 augmentava el nombre de residents i, per tant, de llars, cal notar que s'ha produït un alentiment molt notable en relació amb el decenni precedent.

Juntament amb les migracions, el segon factor amb un pes explicatiu important en l'evolució de les llars és l'estructura per edats. Així, d'una banda, la quantitat de joves assenyalava el nombre potencial de llars que es crearan per emancipació, mentre que, de l'altra, la quantitat de població en les edats més avançades projecta la destrucció de llars per efecte de la mortalitat.

Si es focalitza l'anàlisi, en primer lloc, en la gent jove, es pot apreciar com, l'any 2011, les cohorts de joves que potencialment s'havien d'emancipar durant els deu anys següents havien disminuït respecte de períodes anteriors (gràfic 2). En efecte, l'any 2011 hi havia 204.415 joves entre 10 i 24 anys (i que durant el període intercensal 2011-2021 van passar a tenir entre 20 i 34 anys), un 11% menys que l'any 2001, quan n'hi havia 228.912.

Gràfic 2. Població per grups d'edat. Barcelona. Anys 1991-2021

Font: INE, censos de població.

A aquest descens del nombre de joves en edats d'emancipació cal afegir el descens de les taxes d'emancipació durant la darrera dècada, la qual cosa implica que en aquestes edats hi hagi més joves que encara no han format una nova llar. Així, per tenir una dada de referència, la taxa d'emancipació dels joves de Catalunya entre 16 i 29 anys va passar del 28,9% l'any 2011 al 19,2% l'any 2022, és a dir, va disminuir gairebé deu punts². En definitiva, el descens del nombre de joves en edats d'emancipació, juntament amb el retrocés en les taxes d'emancipació, pot ser una altra de les causes principals que expliquen l'estancament del nombre de llars a la ciutat de Barcelona.

Pel que fa a la població en edats més avançades, l'any 2011 hi havia més població de 75 anys i més, on la probabilitat de defunció és més elevada, que deu anys abans. En concret, l'any 2011 hi havia 180.555 persones en aquests grups d'edat, 29.152 més que l'any 2001, quan n'hi havia 151.403 (gràfic 2). En aquestes franges d'edat, el percentatge de llars unipersonals és molt significatiu, de manera que la mortalitat d'una persona sovint s'associa a la destrucció d'una llar. Així, doncs, malgrat l'increment de l'esperança de vida de la població, la concentració de població en edats avançades pot haver donat lloc a una destrucció de llars més gran durant el període 2011-2021, en comparació amb períodes intercensals anteriors.

En conjunt, doncs, els factors relacionats amb l'estructura per edats de Barcelona tenen un pes molt significatiu a l'hora d'explicar l'estancament en el nombre de llars a la ciutat durant el període intercensal 2011-2021. Així, d'una banda, malgrat el fet que el procés d'emancipació sempre suposa la creació de llars, aquestes han estat molt menys nombroses que en períodes precedents. D'altra banda, la concentració sense precedents d'un nombre d'efectius en les edats avançades pot haver estat el motor principal de la destrucció de llars a la ciutat.

Com el lector deu haver deduït, aquests processos demogràfics no estan aïllats d'altres dinàmiques de la societat. Així, per exemple, les migracions internacionals tenen els motius econòmics com a motivació fonamental, mentre que les migracions metropolitanes molt sovint estan relacionades amb el mercat de l'habitatge. En canvi, hi ha altres dinàmiques que sí que tenen un comportament demogràfic més autònom i previsible, com per exemple l'efecte de la

2. Font: Observatori Català de la Joventut.

mortalitat en les edats avançades sobre la destrucció de llars. Finalment, hi ha processos, com per exemple l'emancipació, en els quals interactuen, d'una banda, l'estructura de la població (el nombre de joves en edats d'emancipació) i, de l'altra, les possibilitats materials derivades del mercat de treball i del sistema residencial.

2. Els canvis en les formes de convivència i en el tipus de llars

El tercer factor amb incidència sobre l'evolució de les llars, el qual cal afegir a les migracions i a l'estructura per edats visites més amunt, són els canvis en el tipus de llars. En aquest aspecte, cal tenir en compte no només l'increment en un tipus de llar concret, sinó també la relació entre la població i les llars, reflectida en el nombre de persones que viuen en cada tipus de llar. Així, per a un nombre constant d'habitants, la presència de llars amb ocupacions mitjanes baixes, com per exemple les unipersonals (1 persona), dona com a resultat un nombre de llars més elevat en comparació amb les llars amb ocupacions mitjanes altes, com per exemple una parella amb fills (3,6 persones de mitjana a la llar l'any 2021). Si es porta l'exemple a l'extrem, amb una població d'un milió d'habitants hi haurà 1 milió de llars unipersonals, però només 276.147 llars de parella amb fills.

Les llars monoparentals són el tipus que més va créixer en el període intercensal 2011-2021, ja que van augmentar en 16.271 unitats i van passar de 77.680 a 93.951 (taula 2).

L'any 2021, representaven el 14% del nombre total de llars. A més, aquest augment va afavorir el creixement de les llars en el sentit doble a què s'acaba de fer referència. En primer lloc, perquè van augmentar, com és ben evident, però, en segon

lloc, perquè tenien una ocupació mitjana baixa i l'augment d'aquest tipus de llars es va produir amb menys població que si n'hagués estat un altre tipus (llevat de les unipersonals).

Per la seva banda, les llars sense nucli van augmentar en 13.696 unitats en el darrer període intercensal, i l'any 2021 ja eren 50.805, el 7,6%. En aquest cas, com que tenien una dimensió per sobre de la mitjana (2,7 ocupants), es pot dir que bonifica menys en el sentit doble que s'està tractant, ja que, per formar una llar sense nucli, es necessita més població que per a altres tipus de llars amb una dimensió més reduïda.

El tercer tipus de llar que més va créixer van ser les unipersonals, amb un increment de 9.920 unitats. Aquest tipus va ser el més freqüent l'any 2021 a la ciutat de Barcelona, ja que n'hi havia 207.972, un 31%. De fet, el nombre de llars unipersonals ha augmentat de manera molt intensa en les darreres dècades, i ha afavorit el creixement de les llars en el sentit doble a què s'està fent referència. Així, com que tenen una ocupació mitjana baixa (1 persona), l'augment s'ha produït amb menys població que si hagués estat un altre tipus de llar.

Com es pot deduir, aquesta relació entre el tipus de llar i les persones que hi viuen té grans connotacions pel sistema residencial, ja que no només indica com els canvis en les formes de convivència s'associen a intensitats d'ocupació de l'habitatge diferents, sinó també perquè té implicacions en una quantificació agregada de les necessitats d'habitatge. De fet, l'augment de les llars unipersonals durant les darreres dècades és una de les causes principals que expliquen que, en moments quan la població ha disminuït, com

Taula 2. Tipologia de llars. Barcelona. Anys 2001-2021

	2001		2011		2021		Variació 2021-2011		Dimensió mitjana 2021
Unipersonals	155.463	26,2%	198.052	29,0%	207.972	31,0%	9.920	5,0%	1,0
Parelles sense fills	130.531	22,0%	166.475	24,3%	135.294	20,2%	-31.181	-18,7%	2,0
Llars monoparentals	65.941	11,1%	77.680	11,4%	93.951	14,0%	16.271	20,9%	2,3
Sense nucli	32.913	5,5%	37.109	5,4%	50.805	7,6%	13.696	36,9%	2,7
Parelles amb fills	200.350	33,7%	190.647	27,9%	170.172	25,4%	-20.475	-10,7%	3,6
Llars múltiples	9.254	1,6%	14.115	2,1%	12.990	1,9%	-1.125	-8,0%	5,7
Total	594.452	100,0%	684.078	100,0%	671.178	100,0%	-12.900	-1,9%	2,4

Font: Idescat, Cens de població 2001 i 2011; i elaboració pròpia a partir d'INE, Cens de població 2021.

en el període 1991-2001, el nombre de llars hagi continuat creixent. Des d'aquesta òptica, cal tenir present que, durant el període 2011-2021, l'increment del nombre de llars unipersonals s'ha moderat de manera molt notable respecte dels períodes intercensals precedents, de manera que aquest factor ha deixat de tenir un pes tan remarcable en l'evolució conjunta del nombre de llars.

Si l'anàlisi es focalitza en els tipus de llars que han disminuït en el darrer període intercensal, en primer lloc, s'han de destacar les llars de parella sense fills. L'any 2021, hi havia 135.294 llars d'aquest tipus a la ciutat de Barcelona, un 20,2%, tot i que van disminuir de manera molt significativa (31.181) des de l'any 2011, quan n'hi havia 166.475. Com es pot veure a la taula 2, es tracta del tipus de llar que més es va reduir i, lògicament, té un impacte molt significatiu en el sentit doble que s'ha vist, ja que tenen una mitjana d'ocupació baixa (2 persones), per sota de la majoria de tipus de

llar. A més, l'evolució durant el període 2011-2021 va fer un canvi de signe en relació amb el període 2001-2011, quan aquest tipus de llar havia crescut de manera molt significativa. Així doncs, es pot considerar que aquesta és una de les raons principals, des del punt de vista de la tipologia de llars, de l'estancament de les llars durant el darrer període intercensal.

El segon tipus de llar que més va disminuir entre els anys 2011 i 2021 va ser el de parella amb fills, que va retrocedir en 20.475 unitats, un descens molt notable, que donava continuïtat al que s'estava produint en les darreres dècades. Així, l'any 2021 hi havia 170.172 llars de parella amb fills a Barcelona, amb una ocupació mitjana de 3,6 persones, i representaven el 25,4% del total. Es pot dir que aquest descens penalitza menys en el sentit doble que s'està tractant, ja que, amb la mateixa població que deixa de viure en aquestes llars, se'n poden formar moltes més d'altres tipus

amb dimensions més reduïdes. Finalment, les llars múltiples, que són les que tenen una mitjana d'ocupació més elevada (5,7 persones), van disminuir durant el darrer període intercensal en 1.125 unitats, i l'any 2021 eren 12.990, que representaven només l'1,9%.

En definitiva, els tipus de llar que van créixer en el període 2011-2021 van estar les llars monoparentals, les llars sense nucli i les unipersonals. En el cas de les monoparentals i les unipersonals, com que tenen una ocupació mitjana més baixa, l'impacte en el creixement total de llars és més gran, ja que, per formar aquestes llars, es necessita menys població. Val a dir, però, que el creixement de les llars unipersonals es va moderar de manera molt significativa respecte de períodes precedents. En el sentit contrari, els tipus de llar que van disminuir són les de parella sense fills, les de parelles amb fills i les múltiples. En aquest cas, la incidència més elevada ha estat la reducció de parelles sense fills, ja que tenen una ocupació mitjana més baixa, mentre que la reducció de parella amb fills, també important des del punt

de vista quantitatiu, no té un impacte tan rellevant en la reducció global del nombre de llars.

3. Un parc d'habitatge principal en retrocés, amb un descens de les llars que viuen en propietat

Malgrat que la ciutat de Barcelona és un territori intensament urbanitzat, durant les darreres dècades el parc d'habitatge ha anat augmentant de manera significativa, sobretot durant el període del darrer boom immobiliari (1996-2007). Així, si es prenen com a referència les dades censals, entre els anys 1991 i 2011 es va passar de 669.459 habitatges familiars a 811.106, és a dir, un creixement del 21,2% (141.647 unitats) en dues dècades (taula 3). Durant el darrer període intercensal, però, aquesta tendència es va veure interrompuda, fins al punt que el nombre d'habitatges familiars es va reduir per situar-se en les 808.752 unitats l'any 2021.

La causa d'aquest estancament en el nombre d'habitatges familiars, el que es coneix com a "estoc d'habitatge", no va

Taula 3. Tipologia d'habitatges familiars i règim de tinença. Barcelona. Anys 1981-2021

	1981	1991	2001	2011	2021		Variació 2011-2021	
Habitatges familiars principals	579.831	576.640	594.451	684.078	671.178	100,0%	-12.900	-1,9
En propietat	287.153	354.477	405.090	437.631	409.686	61,0%	-27.945	-6,4
De lloguer	268.881	207.199	169.137	205.912	208.467	31,1%	2.555	1,2
Un altre règim de tinença	23.797	14.964	20.224	40.535	53.025	7,9%	12.490	30,8
Habitatges familiars no principals	93.675	92.819	163.477	127.028	137.574	-	10.546	8,3
Total habitatges familiars	673.506	669.459	757.928	811.106	808.752	-	-2.354	-0,3

Font: INE, Censos de població i habitatges.

ser el fet que l'edificació residencial s'hagués frenat en sec. De fet, durant el període 2011-2021 es van acabar a la ciutat de Barcelona 12.770 habitatges³, unes xifres que es troben allunyades del nivell constructiu del període del boom immobiliari, però que són importants en un territori cada vegada més urbanitzat.

Malauradament, no es disposa d'informació pública que permeti aprofundir en les xifres de processos com la pèrdua d'habitatge per enderrocaments, la creació d'habitatges per divisions o la dinàmica de canvi d'usos, és a dir, habitatges que en canvien la funció i es destinen a altres usos (oficines, terciari, hotels, etc.). De fet, aquest canvi d'usos té un sentit doble, ja que hi ha immobles que esdevenen habitatges i a la inversa. A aquestes limitacions s'ha d'afegir, a més, el canvi metodològic que es va introduir en el darrer cens, on la comptabilització del parc d'habitatge es va fer mitjançant registres administratius.

La pèrdua d'habitatge principal és l'altre fet destacable que es pot extreure de les dades del cens del 2021. En efecte, l'any 2021 hi havia 671.178 habitatges principals, 12.900 menys que l'any 2011. En contrapartida, el nombre d'habitatges no principals va augmentar en 10.546 unitats i l'any 2021 se'n comptabilitzaven 137.574. El tipus d'habitatge no principal ha estat una qüestió recurrent en cada operació censal, sobretot pel que fa als habitatges desocupats. En aquest sentit, cal recordar que, per contrastar les dades dels censos anteriors, s'han dut a terme estudis complementaris que han reduït de manera molt notable el parc

d'habitatge desocupat en comparació amb els resultats del cens (Costas, 2007; Institut Municipal de l'Habitatge i Rehabilitació de Barcelona, 2019). Encara no s'han contrastat les dades d'habitatges desocupats del darrer cens de 2021, però, d'acord amb l'experiència prèvia, seria molt precipitat treure conclusions amb les xifres censals. D'altra banda, les dades provinents d'altres treballs indiquen que els habitatges destinats a ús turístic van augmentar durant el període intercensal 2011-2021, tant els que tenien llicència com a habitatge d'ús turístic (HUT), com els que s'oferien de manera il·legal als portals especialitzats (Duatis *et al.*, 2016).

Una altra característica que es pot extreure del cens de població i habitatges és el règim de tinença de les llars que, no cal dir-ho, es correspon amb el nombre d'habitatges familiars principals. Així, l'any 2021, dels 671.178 habitatges principals familiars, a 409.686 (el 61%) vivien persones en règim de propietat; a 208.467 (31,1%), en règim de lloguer; i, finalment, a 53.025 (7,9%), en altres règims. Cal destacar que l'any 2021 hi havia 27.945 llars menys en règim de propietat respecte de l'any 2011, la qual cosa serveix per constatar que aquest règim de tinença ha anat baixant des de la crisi financera internacional del 2007.

En canvi, hi havia 2.555 llars més en règim de lloguer. Certament, l'increment de les llars en règim de lloguer ja s'havia produït al cens del 2011, quan se'n van comptabilitzar 205.912. Així, doncs, de les xifres del cens del 2021 es pot deduir que, malgrat que el nombre de contractes de lloguer nous que es comptabilitzen no ha parat de créixer⁴,

3. Servei d'Estudis i Documentació d'Habitatge de la Generalitat de Catalunya, a partir dels certificats finals d'obra dels col·legis d'aparelladors.

4. Per exemple, segons les fiances dipositades a l'INCASÒL, entre els anys 2011 i 2021 es van formalitzar 503.583 contractes de lloguer nous.

el parc de lloguer, en canvi, s'ha mantingut molt estable. O, dit d'una altra manera, potser el dinamisme del mercat de lloguer respon més a la rotació dins d'un parc relativament invariable, i menys a un increment net de l'oferta.

Finalment, pel que fa al règim de tinença, cal destacar l'increment d'altres règims, en els quals vivien 53.025 llars. Això va representar un creixement molt notable de 12.490 llars, un 30,8%. Malauradament, l'estadística censal no permet diferenciar aquests règims diferents de la propietat i el lloguer, que s'han de desglossar en treballs posteriors amb altres fonts.

En definitiva, durant el darrer període intercensal 2011-2021, el parc d'habitatge de la ciutat de Barcelona es va estancar, i també el parc d'habitatge principal. Aquesta dinàmica contrasta amb la que s'havia produït durant les darreres dècades, en les quals el parc havia augmentat d'una manera molt significativa. Malgrat que, malauradament, no es disposa de dades per verificar-ho, la hipòtesi principal al darrere de l'estancament de l'estoc d'habitatge en general, i, en particular, del principal, pot tenir relació amb el canvi d'usos, és a dir, amb la conversió, mitjançant reformes, d'immobles que són habitatges a oficines, usos terciaris, hotels, etc.

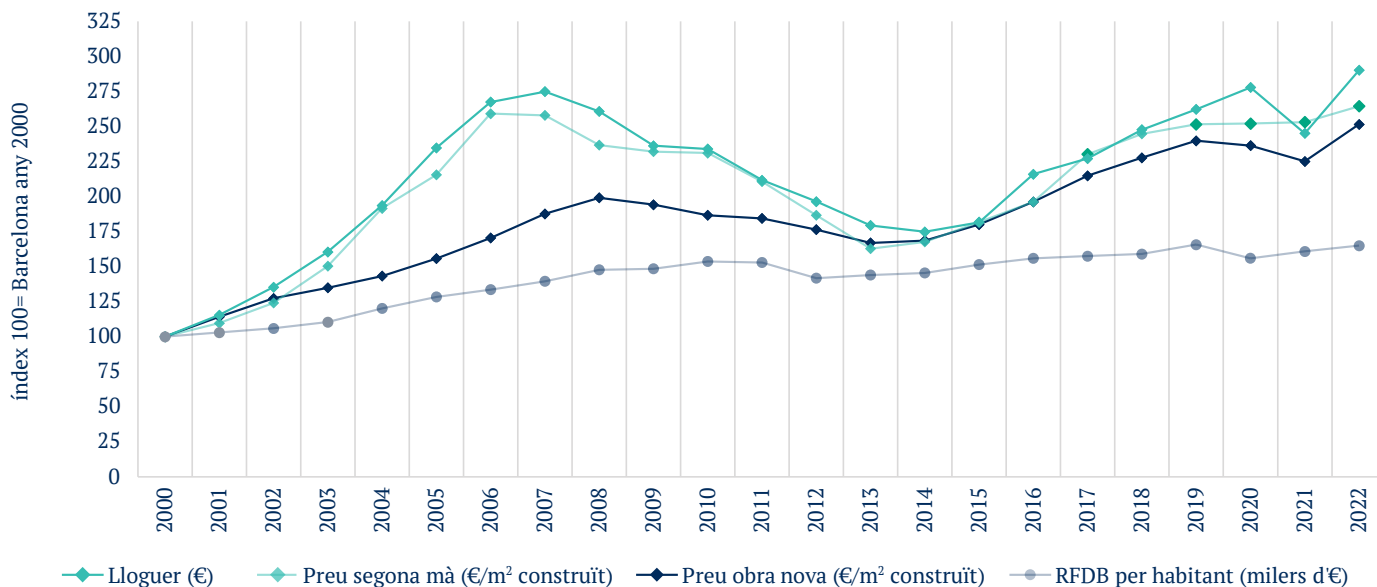
4. L'increment assenyalat del preu mitjà de l'habitatge i la separació de les possibilitats reals de les llars

Durant les darreres dues dècades, s'ha constatat una tendència a la separació entre els ingressos de les llars i els preus mitjans de l'habitatge, tant de compravenda d'obra

nova i de segona mà, com de lloguer (Sender *et al.*, 2021), la qual cosa es tradueix en el fet que les llars han de destinar, de mitjana, una part més gran dels seus emoluments al pagament de l'habitatge. Es tracta d'una dinàmica que es reproduïx en altres ciutats europees i de la resta del món, i que ha provocat que alguns autors s'hi refereixin com una crisi global d'accessibilitat a l'habitatge (Galster i Lee, 2021; Wetzstein, 2017), amb repercussions molt rellevants sobre les condicions de vida de la població (Comissió Europea, 2022; Serme-Morin *et al.*, 2022). De fet, el problema d'accés i manteniment de l'habitatge no només afecta la població amb menys recursos, sinó que es fa extensiva cada vegada a una part més gran de la població (OCDE, 2021).

Si ens centrem en les dades d'aquesta crisi d'accessibilitat a Barcelona, es pot apreciar que l'evolució, tant diferenciada en la renda dels individus com en els preus mitjans de l'habitatge, no ha estat constant, sinó que ha tingut fases diferents, molt relacionades amb els cicles econòmics i del sector de l'habitatge (gràfic 3): el període 2000-2007, que coincideix amb el darrer boom immobiliari; el període 2007-2013, de punxada i on té lloc una recessió econòmica intensa; i, finalment, el període 2013-2022, de recuperació i creixement econòmic i de tensió de preus (amb el parèntesi de la crisi de la covid-19 entre els anys 2020 i 2021). Sigui com sigui, en períodes on es registren increments en els preus mitjans de l'habitatge, aquests ho fan amb una intensitat molt superior que quan es produeixen descensos en moments de recessió, de manera que, a llarg termini, els preus mitjans s'incrementen.

Gràfic 3. Evolució de la renda familiar disponible bruta per habitant i dels preus mitjans de l'habitatge. Evolució 2000-2022. Barcelona (2000=100)

Font: elaboració pròpia. RFDB: Idescat, 2000-2020 i estimació RFDB 2021-22, a partir d'INE i Banco de España, Contabilidad Nacional de España; preu mitjà de lloguer: Secretaria d'Habitatge, a partir del registre de fiances dipositades a l'INCASÒL; preu mitjà de compravenda: Secretaria d'Habitatge 2000-2013 i Secretaria d'Habitatge, 2013-2022, a partir del Col·legi de Registradors.

Ara bé, aquest creixement, lluny d'ajustar-se al creixement de la renda de les llars, que també s'incrementa a llarg termini, ho fa sempre en unes proporcions molt més grans. De fet, si es considera l'evolució des de l'any 2000, mentre que els ingressos de les llars han augmentat un 64,9%, el preu mitjà de compravenda d'obra nova ho ha fet un 190,1% (2,9 vegades més); el de segona mà, un 164,5% (2,5 vegades); i el de lloguer, un 151,5% (2,3 vegades).

Si es miren les dinàmiques descrites i es considera l'habitatge només com un bé d'inversió, les dades ratifiquen el que ja se sap en el sector, és a dir, que l'habitatge, amb més o menys intensitat, ofereix rendibilitats positives a llarg termini. Si la mirada, en canvi, se centra a considerar l'habitatge també com un bé de primera necessitat, les dades mostrades reflecteixen un problema, segurament, un dels problemes principals del nostre sistema residencial: la separació entre els ingressos mitjans de la població i els preus

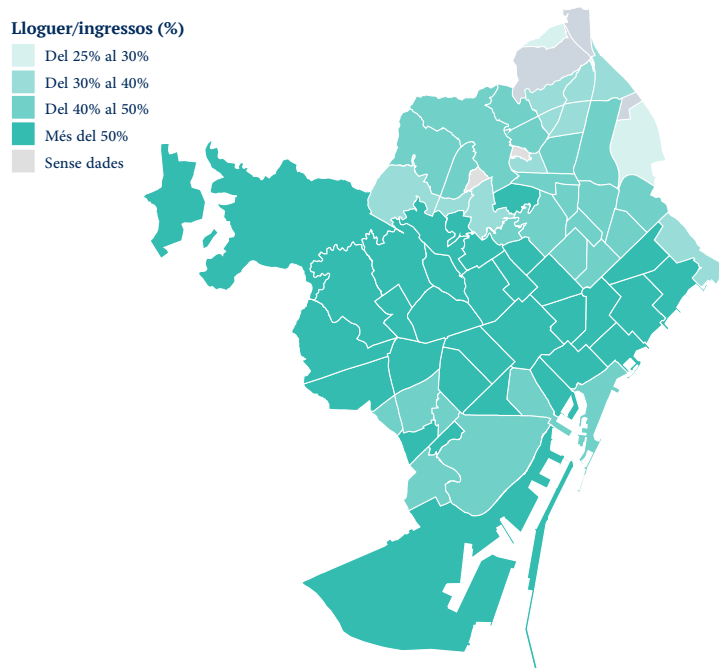
mitjans de l'habitatge continua avançant, i aquests s'allunyen de les possibilitats reals de les llars.

La tendència a la separació entre els ingressos de les llars i els preus mitjans de l'habitatge de compravenda i de lloguer té una translació directa a les dificultats d'accés a l'habitatge de la població. Durant el boom immobiliari dels anys 1996-2007, on la forma principal d'accés a l'habitatge era en propietat, aquesta separació entre ingressos i preus s'havia compensat parcialment amb uns tipus d'interès de referència en descens o en nivells baixos i amb unes condicions de finançament aparentment favorables (relació préstec-valor i durada mitjana de les hipoteques). Tanmateix, després del boom, l'accés a la propietat va deixar de ser una opció per a moltes llars, i la demanda d'habitatge de lloguer va augmentar de manera molt notable (Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2019). Doncs bé, per accedir a un habitatge de lloguer, les condicions de finançament no intervenen, de manera que la separació entre ingressos i preu mitjà de l'habitatge que s'acaba de veure es trasllada directament a l'esforç d'accés a l'habitatge de les llars.

Així, si es miren en detall les condicions d'accés a un habitatge de lloguer de preu mitjà per a una llar amb uns ingressos anuals de 25.000 € nets, es pot veure com són de limitades les seves opcions als barris de la ciutat de Barcelona (figura 1). En efecte, amb preus del segon trimestre de 2023, una llar d'aquestes característiques només podria accedir a un habitatge de lloguer als barris de Ciutat Meridiana i el Bon Pastor i, fins i tot en aquests casos, hi hauria de destinar gairebé el 30% dels seus ingressos (28,5% i 28,9%), el qual es considera el llindar màxim recomanable.

A la resta de barris, l'esforç per al pagament de les rendes del lloguer supera aquest 30%.

Figura 1. Esforç teòric d'accés a l'habitatge de lloguer per a una llar amb 25.000 € d'ingressos anuals. Barris de Barcelona. Segon trimestre de 2023

Font: elaboració pròpia. Secretaria d'Habitatge, a partir del registre de fiances dipositades a l'INCASÒL.

Cal tenir present que la meitat (el 50,4%) de les llars encapçalades per població de 16 a 39 anys a l'àmbit metropolità no arriba a aquest llindar d'ingressos (Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2023) i que, per tant, sense altra mena d'ajuts, sigui de les administracions, sigui de familiars, aquestes són les possibilitats que es troben en el mercat de lloguer. D'altra banda, es vol fer notar que en

els càlculs efectuats s'ha pres com a referència el preu mitjà de lloguer, mentre que en el mercat hi ha oferta per sota d'aquest preu mitjà que fa menys costoses les condicions mitjanes d'accés que s'acaben de veure. Tanmateix, gairebé a la totalitat dels barris (65 dels 69 de què hi ha dades), l'esforç en relació amb el preu mitjà es troba no per sobre del 30%, sinó per sobre del 35% i, fins i tot, en 56 dels 69 barris, per sobre del 40%.

En definitiva, la tendència a la separació entre els ingressos de la població i el preu mitjà de l'habitatge, que és comuna a altres ciutats del nostre entorn, té una clara plasmació en les condicions d'accés: en el cas concret de la ciutat de Barcelona, exclou la meitat de les llars joves del mercat a una part molt important dels barris de la ciutat. D'aquesta manera, el problema d'accés a l'habitatge, lluny de focalitzar-se entre la població més vulnerable, es troba cada vegada més generalitzada, de manera particular entre les generacions joves que han d'accedir a l'habitatge i que, en molts casos, només ho poden fer al mercat de lloguer.

5. Els costos i les dificultats de permanència en l'habitatge

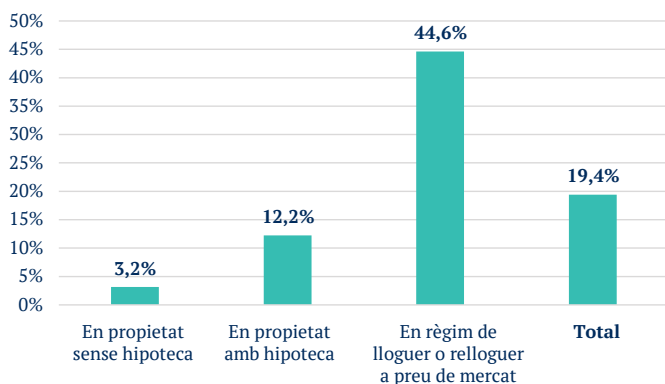
La separació creixent entre els ingressos de les llars i el preu mitjà de l'habitatge no tan sols té conseqüències sobre l'accés a l'habitatge, sinó que també afecta la població que ja hi ha accedit, però que ha de fer front a les despeses mensuals. Aquestes despeses poden representar un percentatge molt significatiu dels ingressos de les llars i, fins i tot, poden arribar a sobrepassar els llindars recomanables i situar l'habitatge com un element d'inseguretat de les llars, sobretot entre les llars que viuen de lloguer, com es veurà tot seguit. Un indicador per aproximar-se a aquesta realitat

és la taxa de sobrecàrrega que comptabilitza el percentatge de població que viu en llars que destinen més del 40% dels seus ingressos al pagament de les despeses d'habitatge, incloent-hi les rendes del lloguer, les quotes hipotecàries i també els subministraments⁵.

Durant el període 2021-2022, la taxa de sobrecàrrega de les despeses de l'habitatge de la població de Barcelona va ser del 19,4% (gràfic 4). Ara bé, aquesta taxa difereix segons el règim de tinença. Així, per a la població que vivia en habitatges en propietat completament pagats, la taxa va ser molt reduïda, del 3,2%. En canvi, per a la població que vivia en llars en propietat amb hipoteca, la taxa s'incrementava fins al 12,2%. Ara bé, on la taxa de sobrecàrrega es va multiplicar va ser entre la població que vivia de lloguer; va ser del 44,6%. O, dit d'una altra manera, el 44,6% de la població llogatera de Barcelona viu en llars que destinen més del 40% dels seus ingressos a pagar les rendes del lloguer i les despeses de subministraments.

---

5. Es tracta d'un llindar establert en el marc de l'EU-SILC (The European Union Statistics on Income and Living Conditions), que recull l'Eurostat, per comparar la situació entre països. A Espanya, la font que recull aquesta informació és la Encuesta de Condiciones de Vida (ECV), que també permet arribar a resultats per comunitats autònomes. Afortunadament, en el cas de l'àrea metropolitana de Barcelona es disposa d'una ampliació de la mostra per baixar al nivell territorial de la ciutat de Barcelona i de la resta de l'àrea metropolitana, de manera coherent amb les estadístiques oficials que s'acaben de veure. No obstant, en relació amb el mètode seguit per l'EU-SILC per calcular la taxa de sobrecàrrega, s'ha introduït un canvi. En efecte, en el cas de la població que viu en llars que estan pagant una hipoteca, la taxa de sobrecàrrega de l'EU-SILC no comptabilitza com a despesa la part de l'amortització del préstec (és a dir, només hi comptabilitza els interessos), ja que es considera una inversió. Tanmateix, si es vol posar l'èmfasi en les dificultats de pagament que té la població, com és el cas d'aquest article, resulta més aproximat considerar tota la despesa inclosa a la quota de la hipoteca. Prenent com a referència, doncs, aquesta darrera aproximació, s'ha redefinit la taxa de sobrecàrrega comptabilitzant tant els interessos com l'amortització del capital prestat.

Gràfic 4. Taxa de sobrecàrrega de les despeses de l'habitatge segons règim de tinença. Barcelona. Anys 2021-2022

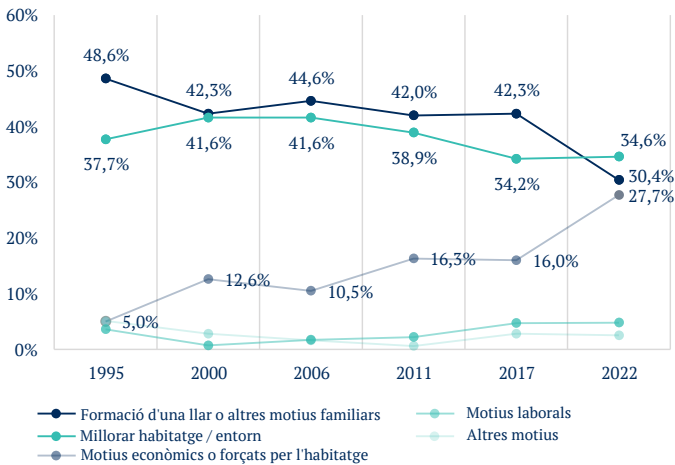
Aquesta sobrecàrrega tan pronunciada entre les llars que viuen en règim de lloguer a preu de mercat es produeix per diverses raons. En primer lloc, cal tenir en compte que, de mitjana, les llars que viuen en habitatges de lloguer tenen uns ingressos inferiors a les que viuen en propietat (Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2018). En segon lloc, s'ha de tenir present que una bona part de la població que viu de lloguer ha de fer front a unes rendes estipulades en contractes relativament recents –molts dels quals incorporen els increments de preus tan significatius dels darrers tres anys. En canvi, una part molt significativa de la població que viu en un habitatge en propietat va contractar la hipoteca fa més temps, fins i tot abans del darrer boom immobiliari (1996-2007). En el cas concret de la població que paga una hipoteca, cal tenir present que les dades de sobrecàrrega fan referència al període 2021-2022,

quan l'euríbor a 12 mesos, el tipus d'interès de referència per a la majoria d'hipoteques, es trobava en valors negatius. Molt probablement, amb l'increment assenyalat que s'ha produït durant el 2023, la taxa de sobrecàrrega de la població que viu en propietat amb hipoteca ha augmentat de manera significativa.

Sigui com sigui, on la taxa de sobrecàrrega té una incidència més notable és en les llars que viuen en règim de lloguer a preu de mercat, sobretot si es té en compte que l'alternativa, que seria el lloguer social, és molt escassa a la ciutat de Barcelona, i a Espanya en general, i tan sols representa l'1,9% del parc (Donat *et al.*, 2021). Tot plegat, condiciona enormement la trajectòria i els projectes vitals de la població, no només en el moment d'accedir a l'habitatge, sinó també quan ja s'hi ha accedit.

En efecte, l'augment de la inestabilitat en l'habitatge és una de les conseqüències principals de la crisi d'accessibilitat, i de manera especial durant la darrera dècada, durant la qual el lloguer ha guanyat pes com a règim de tinença de les llars (Módenes, 2019) (gràfic 5). Així, fins a l'any 2006, els dos motius fonamentals de la població de Barcelona per canviar d'habitatge eren, d'una banda, la formació d'una llar o altres motius familiars, i, de l'altra, millorar l'habitatge o l'entorn. De fet, entre totes dues motivacions s'expliava, pràcticament, la totalitat de la mobilitat residencial a la metròpoli de Barcelona.

Gràfic 5. Motiu principal del canvi d'habitatge de la població de Barcelona. Anys 1995-2022

Font: Idescat i Institut Metròpoli, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 1995-2011; i Institut Metròpoli, Enquesta de cohesió urbana, 2017 i 2022.

Per exemple, l'any 1995, aquestes dues motivacions representaven un 48,6% i un 37,7%, i totes dues juntes eren la raó principal d'un 86,3% de tots els canvis d'habitatge que van tenir lloc. Per la seva banda, la resta de motivacions tenien un pes molt minoritari. Encara l'any 1995, els motius econòmics o forçats per l'habitatge tan sols eren la raó principal del canvi en un 5% dels canvis residencials, mentre que els motius laborals només eren la causa en un 3,6% dels casos. Aquesta distribució de l'any 1995 es va mantenir de manera aproximada durant els anys 2000 i 2006, amb l'únic canvi que les dues motivacions principals es van equiparar, però juntes sempre van ser la raó fonamental de la majoria de la població metropolitana (83,9% l'any 2000 i 86,2% el 2006).

Doncs bé, a partir de l'any 2000, malgrat que les dues motivacions principals del canvi d'habitatge continuen encapçalant la classificació, n'ha aparegut una tercera que ha guanyat pes de manera molt notable: els motius econòmics o forçats per l'habitatge. En efecte, aquesta motivació va passar de representar un 5% dels motius l'any 2000 a un 16,3% l'any 2011, fins a arribar al 27,7% l'any 2022.

Aquest increment tan notable de canvis d'habitatge per motius econòmics o forçats també ha estat generalitzat al conjunt de la metròpoli de Barcelona (Porcel *et al.*, 2023). En aquest sentit, no es pot deixar de relacionar amb la crisi d'accessibilitat que s'està exposant, però de manera molt particular, amb el que s'ha esdevingut durant els darrers quinze anys aproximadament, quan el lloguer ha passat a ser la forma majoritària d'accés a l'habitatge, i guanya pes com a règim de tinença de les llars. En altres paraules, la sobrecàrrega en el pagament de l'habitatge que tenen tantes llars que viuen de lloguer, no tan sols té una repercussió econòmica, sinó que també es tradueix en un augment de la inestabilitat residencial no desitjada.

En definitiva, entre la població que ja ha accedit a un habitatge, els costos que ha d'assumir per pagar-lo poden arribar a ser molt significatius, sobretot entre la població que viu de lloguer. En concret, gairebé quaranta-cinc de cada cent residents a Barcelona que viuen de lloguer han de destinar més d'un 40% dels seus emoluments a pagar l'habitatge, la qual cosa condiona de manera molt considerable la seva trajectòria i projectes vitals. Així mateix, sobretot entre les llars amb menys ingressos, la sobrecàrrega de despeses de l'habitatge es tradueix en un element d'inestabilitat, amb les conseqüències personals i socials que se'n deriven.

6. Conclusions

L'estat de l'habitatge, almenys durant les dues darreres dècades, no es pot deixar de contextualitzar amb el que s'ha anomenat la crisi global d'accessibilitat a l'habitatge, que es reproduïx en altres ciutats del món. Ara bé, les particularitats de cada ciutat, de cada sistema residencial, afegixen, segons l'autor, nombrosos elements d'anàlisi concrets, en els quals s'ha centrat aquest treball.

Per començar aquest recorregut, s'ha partit de la quantificació de les necessitats d'habitatge, és a dir, del nombre de llars. Així, s'ha vist com, durant el darrer període intercensal 2011-2021, les llars de la ciutat de Barcelona es van estancar (de 684.078 a 671.177), de manera que es trencava una dinàmica que en les darreres dècades havia estat justament la contrària, d'un creixement notable. A més, aquest estancament de les llars es va produir en paral·lel a un increment, moderat, de la població, una situació nova durant els darrers quaranta anys. El lector ja pot deduir que una de les conseqüències és que la dimensió mitjana de les llars s'ha incrementat per passar de 2,34 persones l'any 2011 a 2,37 el 2021.

Abans de treure conclusions precipitades, però, s'ha de matissar que aquesta dinàmica de retrocés de les llars ha estat especialment intensa durant la primera part del període intercensal, en coincidència amb el període de recessió econòmica posterior a la crisi financera internacional. En canvi, en la segona meitat de la dècada ja s'ha observat un augment del nombre de llars, i això, malgrat la crisi de la covid-19. Tot plegat podria indicar que, més que un canvi de tendència, ha estat un parèntesi. Sigui com sigui, se n'ha de seguir l'evolució per validar alguna d'aquestes hipòtesis en el futur.

Un cop referenciat l'escenari d'estancament del nombre de llars i d'increment de l'ocupació mitjana, s'han analitzat els factors principals que expliquen aquesta evolució. En primer lloc, s'ha destacat la incidència del saldo positiu per migracions internacionals, que justament havien caigut en picat durant la primera meitat del període intercensal i es van recuperar durant el segon (amb el parèntesi del 2020 provocat per la crisi de la covid-19). En canvi, les migracions a la resta de la demarcació, motivades principalment per qüestions relacionades amb l'habitatge, van presentar saldos negatius a la ciutat de Barcelona durant el període 2011-2021, tot i que aquesta pèrdua es va moderar en relació amb períodes precedents.

Juntament amb les migracions, s'ha analitzat la incidència de l'estructura per edats en la formació de llars noves. Així, s'ha vist que les cohorts de població que s'havien d'emancipar en el període 2011-2021 es van reduir en comparació amb el període intercensal precedent. Aquesta reducció d'efectius, combinada amb el descens de les taxes d'emancipació, es va traduir en un alentiment en la formació de llars noves en aquestes etapes del curs de vida. D'altra banda, en les edats més avançades es va produir una concentració elevada de població per sobre dels 75 anys, la qual cosa té més impacte sobre la mortalitat, que en aquestes edats sovint comporta la destrucció de les llars.

Finalment, per explicar l'evolució de les llars durant el període 2011-2021 se n'ha posat l'èmfasi en la tipologia. En concret, s'ha mostrat com les llars que més van créixer van ser les monoparentals i les que no tenien un nucli, mentre que les unipersonals, malgrat que van augmentar, ho van

fer a un ritme molt més moderat del que s'havia produït en les dècades precedents. En contrapartida, les llars que més van disminuir van ser les de parella sense fills, que van trencar la tendència creixent dels períodes intercensals precedents; les de parella amb fills, que van intensificar el seu descens; i, finalment, les múltiples.

Després de veure l'evolució del nombre de llars i analitzar-ne les causes, el treball s'ha centrat en el parc d'habitatge, que durant el darrer període intercensal s'ha mantingut pràcticament estable (808.752 habitatges familiars l'any 2021, el 0,3% menys que l'any 2011). Aquesta dinàmica trenca l'evolució de les dècades precedents, però abans d'entrar en les causes possibles s'ha de tenir en compte que el darrer cens ha introduït canvis metodològics a l'hora de comptar el parc. Sigui com sigui, les dades disponibles indiquen que la causa no va ser una aturada de la construcció, ja que, durant el període 2011-2021, es van acabar 12.770 habitatges.

Per la seva banda, el parc destinat a habitatge principal va disminuir lleugerament (671.178 unitats, l'1,9% menys que l'any 2011). En aquest cas, les causes principals del descens s'han de buscar probablement en el pas de parc principal a usos turístics. Continuant amb el parc principal, s'ha aprofundit en el règim de tinença; s'ha comprovat que l'any 2021 hi havia 409.686 llars (el 61%) que vivien en règim de propietat i que, per tant, continuava com a règim majoritari. Tanmateix, es va produir un descens de 27.945 respecte de l'any 2011. Pel que fa al lloguer, les dades censals mostren que, malgrat el dinamisme del mercat, especialment durant la darrera dècada, l'estoc d'habitatge principal destinat a lloguer havia crescut molt poc, i l'any 2021 era de

208.467 unitats (el 31,1%), només 2.555 unitats més que l'any 2011.

Una vegada analitzades les necessitats quantitatives d'habitatge i l'evolució de l'estoc, s'ha entrat a tractar les qüestions relatives a l'accessibilitat, que, no cal dir-ho, en les darreres dècades ha esdevingut la problemàtica principal de l'habitatge. L'origen d'aquesta problemàtica es troba en la tendència estructural a la separació entre els ingressos de les llars i els preus mitjans de l'habitatge. Així, a la ciutat de Barcelona, entre els anys 2000 i 2022, mentre que els ingressos de les llars van augmentar un 64,9%, el preu mitjà de compravenda d'obra nova ho va fer un 190,1% (2,9 vegades més); el de segona mà, un 164,5% (2,5 vegades); i, el de lloguer, un 151,5% (2,3 vegades).

Cal destacar que aquesta tendència té un caràcter estructural més enllà de les fases del cicle econòmic. Així, en les períodes en què es produeix una recessió econòmica i una contracció de preus, aquest descens, descomptada la inflació, no contraresta el creixement que s'hagi produït en moments d'augment de preus. El resultat, com es pot deduir, és que, a llarg termini, els preus augmenten, i ho fan molt més ràpid que l'increment dels ingressos de les llars.

Lògicament, aquest allunyament dels preus de les possibilitats reals de les llars té un impacte en les dificultats d'accés a l'habitatge, que en les darreres dècades s'ha produït majoritàriament en el règim de lloguer. Així, una llar tipus amb uns ingressos de 25.000 € anuals, llindar que no superen la meitat de les llars encapçalades per joves de 16 a 39 anys de l'àmbit metropolità, només podria accedir a un habitatge de lloguer de preu mitjà a dos barris de la ciutat

de Barcelona. A la resta de barris, estarien exclosos del mercat, ja que a 10 barris haurien de destinar al lloguer entre un 30% i un 40% dels ingressos; a 25, entre un 40% i un 50%; i, a 31, més d'un 50%.

Però la separació entre els ingressos i els preus no només es pot traslladar a les possibilitats d'accés, sinó també als costos que han d'assumir les economies domèstiques en el pagament de l'habitatge, el qual, sumat als subministraments, condiona enormement les condicions materials d'una part de la població de Barcelona, i de manera molt notable de la població que viu de lloguer. Per aproximar-se a aquesta realitat, s'ha utilitzat un indicador anomenat taxa de sobrecàrrega de les despeses de l'habitatge. Doncs bé, a la ciutat de Barcelona, el 44,6% de la població llogatera viu en llars que destinen més d'un 40% dels seus ingressos al pagament de les rendes del lloguer i dels subministraments.

Lògicament, aquesta sobrecàrrega condiona la trajectòria i els projectes vitals de la població, de manera que s'agreuja la inseguretat residencial. En efecte, els motius econòmics o forçats per l'habitatge van passar de ser el motiu del canvi d'habitatge d'un 5% la població de Barcelona l'any 2000 a un 16,3% l'any 2011, fins a arribar al 27,7% l'any 2021.

Els indicadors que s'han vist indiquen les dificultats d'accés i permanència en l'habitatge a la ciutat de Barcelona per a un grup de població cada vegada més gran, especialment per a la població que viu de lloguer. Cal destacar que es tracta d'indicadors contrastats i de fonts oficials, que permeten construir sèries estadístiques a llarg termini, tan necessàries per diagnosticar i quantificar les dinàmiques principals de la societat, i orientar, així, la presa de decisions.

Bibliografia

COSTAS, A. (dir). *El Llibre Blanc de l'habitatge a Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, Institut Municipal d'Urbanisme, 2007.

DONAT, C. «Situació de l'habitatge a Barcelona. Emmarcament metropolità». A: *Pla pel Dret a l'Habitatge de Barcelona 2016-2025. Part I. Anàlisi i Diagnosi*, p. 25-37. Àrea de Drets Socials. Regidoria d'Habitatge. Ajuntament de Barcelona, 2016.

DONAT, C., SENDER, M., BOSCH, J. i ARCARONS, A. *State of housing 2021. Catalunya i Barcelona*. Observatori DESCA i Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2021.

DUATIS, J., BUHIGAS, M. i CRUZ, H. *Impacte del lloguer vacacional en el mercat de lloguer residencial de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, 2016.

COMISSIÓ EUROPEA. *Housing market developments in the euro area: focus on housing affordability. Technical note for the Eurogroup*. 2022.

GALSTER, G. i LEE, K. «Introduction to the special issue of the Global crisis in housing affordability». *International Journal of Urban Sciences*, vol. 25(sup1), p. 1-6, 2021. <https://doi.org/10.1080/12265934.2020.1847433>

HOUSING EUROPE OBSERVATORY. *The State of Housing in Europe. 2022 mid-term update*. 2022.

INSTITUT MUNICIPAL DE L'HABITATGE I REHABILITACIÓ DE BARCELONA. *Cens d'habitatges buits de Barcelona. Informe dels resultats totals a la ciutat*. 2019.

MÓDENES, J. A. «L'insostenible augment de la inseguretat residencial a Espanya». *Perspectives Demogràfiques*, núm. 13, p. 1-4.

OBSERVATORI METROPOLITÀ DE L'HABITATGE DE BARCELONA. *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona*. 2017. O-HB, 2018.

OBSERVATORI METROPOLITÀ DE L'HABITATGE DE BARCELONA. *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona*. 2018. O-HB, 2019.

OBSERVATORI METROPOLITÀ DE L'HABITATGE DE BARCELONA. *L'habitatge a la metròpoli de Barcelona en el 2022*. Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2023.

OCDE. «Building for a better tomorrow: Policies to make housing more affordable». A: *Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs*. OCDE, 2021.

PORCEL, S., ANTÓN-ALONSO, F., GÓMEZ, N. i MORCILLO, R. *Enquesta de cohesió urbana (ECURB), 2022. Resultats sintètics, 2023.*

SENDER, M., DONAT, C., BOSCH, J., LÓPEZ, J., GIGLING, M., HERNÁNDEZ, R., ARCARONS, A., RODRÍGUEZ, I. i TRILLA, C. *L'impacte de la COVID-19 en el sistema residencial de la metròpoli de Barcelona. 2020.* Observatori Metropolità de l'Habitatge de Barcelona, 2021.

SERME-MORIN, C., COUPECHOUX, S., ALDANAS, M.-J., DOMERGUE, M., SPINNEWIJN, F., STAKELUM, R., DERDEK, N., PORTEFAIX, P. i JONES, S. *Sixth overview of housing exclusion in Europe. 2021, 2022.*

TRILLA, C. i BOSCH, J. *El parque público y protegido de viviendas en España: un análisis desde el contexto europeo.* Fundación Alternativas, 2018.

WETZSTEIN, S. «The global urban housing affordability crisis». *Urban Studies*, vol. 54, núm. 14, p. 3159-3177. 2017. <https://doi.org/10.1177/0042098017711649>

Promoció de les relacions saludables i equitatives en contextos d'educació formal

Lluís Forcadell-Díez^{a,b}, Olga Juárez^a, Daniel G. Abiétar^{a,b}, María José López^{a,b,c,d}, Glòria Pérez^{a,b,c,d}

Paraules clau: relacions interpersonals, infantesa, adolescència, educació per a la salut, marc conceptual, violència

Les relacions interpersonals influeixen significativament en la salut: quan són equitatives contribueixen al benestar, però quan són asimètriques i jeràrquiques afecten negativament la salut. Aquest article proposa un marc conceptual que se centra en els determinants socials de la salut i els principis d'equitat i justícia en la relació als models relacionals i l'educació. El text identifica els anomenats “determinants estructurals”, com ara l'opressió sistèmica i el context sociohistòric que tendeixen a normalitzar expressions de violència. D'altra banda, els “determinants intermedis” inclouen aspectes individuals, psicosocials, conductuals i comunitaris que afecten la salut a través de patrons relacionals que poden desembocar en problemes com la reducció de l'autoestima, l'ansietat, l'estrès, la depressió i l'acceptació de la violència. El text suggereix sis àmbits d'intervenció educativa per promoure relacions saludables i equitatives que beneficiïn el benestar, l'estat de salut i la protecció contra la violència. Aquestes intervencions socioeducatives poden ser efectives per fomentar models relacionals més positius i equitatius.

Introducció

Les relacions interpersonals són un determinant social important de la salut que és fonamental per a la vida individual

---

a. Agència de Salut Pública de Barcelona, Barcelona

b. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona

c. CIBER de Epidemiología y Salud Pública, CIBERESP, Madrid

d. Institut d'Investigació Biomèdica (IIB Sant Pau), Barcelona

Nota: el finançament d'aquest estudi (PI18/00544) procedeix de ISCIII, organisme del FEDER i FSE, i del Centro de Investigación Biomédica en Red de Epidemiología y Salud Pública (CIBERESP).

i col·lectiva (Dahlberg i Krug, 2006; Solar i Irwin, 2010). Les relacions són saludables quan el seguit d'interaccions interpersonals són font de benestar i permeten un desenvolupament individual i col·lectiu, de manera que s'associen a una afectivitat i emocionalitat positives. Les relacions saludables són inherentment equitatives, ja que per ser font de benestar han de ser voluntàries i abordar les qüestions relacionades amb el poder; i per permetre el desenvolupament mutu necessàriament s'han de fonamentar en la interdependència, abordant les diferents necessitats, realitats i aspiracions de les persones que hi prenen part. Les relacions interpersonals que s'estableixen en qualsevol comunitat són una xarxa d'interaccions simultànies àmpliament heterogènies. Així, el seu estudi sovint s'ha fragmentat en tipologies (Aron et al., 1996), com les relacions de parella i la relació mare-fill; o dicotomia grupal com ara professorat-alumnat o empresari-treballadores.

Els determinants socials de la salut són totes aquelles condicions de la vida de les persones que influeixen en l'estat de salut (Marmot et al., 2013). Aquestes condicions expliquen la major part de les desigualtats socials en salut, que són les diferències sistemàtiques d'estat de salut entre diferents grups de persones (Whitehead, 1992). Mantenir relacions saludables i equitatives afecta positivament la salut, la qual cosa contribueix a un estat de benestar físic, mental, emocional i social (WHO, 1946). Tanmateix, en l'estudi dels vincles entre relacions interpersonals i salut el focus s'ha centrat a comprendre els efectes negatius per a la salut de determinats patrons relacionals. Així doncs, hi ha poca recerca sobre l'impacte de models saludables i equitatius en la salut però es corrobora reiteradament l'impacte negatiu de les vivències de violències i discriminacions en la salut

física, mental i social; incloent-hi el racisme (Paradies et al., 2015) i d'experiències d'abús i violència, com la violència de parella (Blanco et al., 2004). Aquestes violències són una manifestació de les relacions de poder. Hem de concebre el poder no com quelcom que es posseeix o que s'obté, sinó com un entramat que opera contínuament, un camp de forces de dominació i resistència, entre individus i grups (Foucault, 1976). La distribució del poder a la nostra societat no és equitativa, per la qual cosa existeixen relacions de poder (Diamond, 2022). Les violències són manifestacions en el si de relacions de poder exercides sistemàticament i estructuralment i utilitzades per al control i sotmetiment de les persones, vulnerant-ne els drets.

El vincle entre les relacions interpersonals i la salut està mediatitzat per l'educació, com a procés de transferir, adquirir i crear formes de vida (Mata, 2010). A través de l'educació, cada persona adquireix els significats socials i culturals de l'entorn en què es desenvolupa. La infància i l'adolescència són períodes crucials en què, a través de la socialització, s'observen, s'aprenen i es proven models relacionals (Elder GH, 1995). Conseqüentment, són períodes idonis per construir relacions basades en el respecte i la no-violència. A la nostra societat, freqüentment els infants i joves tenen la vivència i són víctimes de les violències en primera persona, ja sigui a casa, als centres educatius o al transport públic (Vives-Cases et al., 2021). Aquests models relacionals fonamentats en l'ús de les violències es normalitzen i legitimen, la qual cosa afavoreix la reproducció de les violències (Ariza et al., 2019).

Els contextos educatius són clau per promoure models relacionals saludables i equitatius. Les accions socioedu-

catives en contextos d'educació formal s'han demostrat efectives per modificar comportaments relacionats amb les relacions interpersonals, amb un impacte positiu sobre la salut (Hinkle, 1974). L'Organització Mundial de la Salut recomana actuar mitjançant intervencions socioeducatives sostenibles en el temps (WHO, 1997), ja que permeten aprendre a identificar la violència i actuar contra ella. Així mateix, l'actuació en el context educatiu permet abordar tant aspectes formals com conductuals, així com el currículum ocult, és a dir, tots aquells coneixements, habilitats, actituds i valors simbòlics que s'adquireixen de manera implícita i no intencional (Pérez-Marco et al., 2020).

Tot i que la recerca en relacions saludables i equitatives ha augmentat en els darrers anys, encara hi ha escassa evidència publicada. D'altra banda, abans de dur a terme intervencions socioeducatives, és crucial comprendre teòricament la relació entre la salut, les seves desigualtats i determinants, i els patrons relacionals, particularment en un context educatiu. Hi ha una mancança en l'enfocament teòric de la promoció de les relacions saludables i equitatives des d'una perspectiva d'equitat i justícia.

1. L'ús dels marcs conceptuals per explicar les desigualtats en salut

Les iniquitats socials en salut i els determinants socials de la salut s'han descrit àmpliament a la bibliografia científica (Dahlgren i Whitehead, 1991; Solar i Irwin, 2010). Donada la complexitat que representa identificar els elements i els mecanismes pels quals es produeixen i reproduïxen les iniquitats socials en salut, sovint les explicacions teòriques s'han acompanyat de representacions gràfiques que sinte-

titzen la informació i en faciliten la comprensió. Els marcs conceptuals han servit per explicar les iniquitats en salut a diferents nivells territorials com pot ser l'Estat espanyol (Comisión para reducir las desigualdades en salud en España, 2012), i també a les ciutats o àrees urbanes ja que tenen característiques específiques que les diferencien dels altres àmbits d'actuació, com ara el país o la comunitat autònoma (Borrell et al., 2013).

Els marcs conceptuals s'han utilitzat prèviament per il·lustrar els vincles que s'estableixen entre la salut i tipus particulars de relacions de poder. En són exemples el marc conceptual que descriu els diferents processos i contextos que influeixen en les iniquitats en salut de les dones i mares (Trujillo-Alemán et al., 2019) o per poder explicar les violències masclistes en l'entorn de la parella (Artazcoz et al., 2019), que han permès avançar en la comprensió de la relació entre les estructures socials, com el patriarcat, i la salut. També per comprendre la relació entre capitalisme i salut, com s'introdueix en el marc conceptual per entendre la complexa relació entre canvi climàtic i salut en el context de les ciutats de clima mediterrani des d'un enfocament de justícia social i climàtica (Marí-Dell'Olmo et al., 2022) o més recentment per descriure els mecanismes socials que expliquen la distribució inequitable de la incidència i mortalitat de la covid-19 (Vásquez-Vera et al., 2022).

En molts d'aquest marcs conceptuals s'hi inclouen les relacions interpersonals com a “xarxes socials i comunitàries” (Dahlgren i Whitehead, 1991), i s'hi destaca la importància d'aquestes per fer front als efectes adversos de les desigualtats socials en la salut. També en alguns marcs conceptuals

apareixen la “*cohesió social i capital social*” (Solar i Irwin, 2010). Tanmateix, aquests marcs conceptuals no inclouen explícitament les relacions interpersonals com un determinant social de la salut. Aquest fet suposa una limitació dels marcs conceptuals per abordar processos de salut, com l'impacte de les violències, en les quals les relacions interpersonals són un determinant clau, però també per comprendre el benestar que atorguen alguns models relacionals.

L'objectiu d'aquest article és proposar un marc conceptual de les relacions interpersonals com a determinants socials de la salut i de les iniquitats de la salut en la població infantil i juvenil. També es farà una proposta d'aplicabilitat d'aquest marc conceptual dirigit a la promoció de relacions saludables i equitatives a través d'intervencions socioeducatives en contextos d'educació formal, incloent-hi el segon cicle d'educació infantil, primària i secundària.

2. Marc conceptual de les relacions interpersonals saludables i equitatives

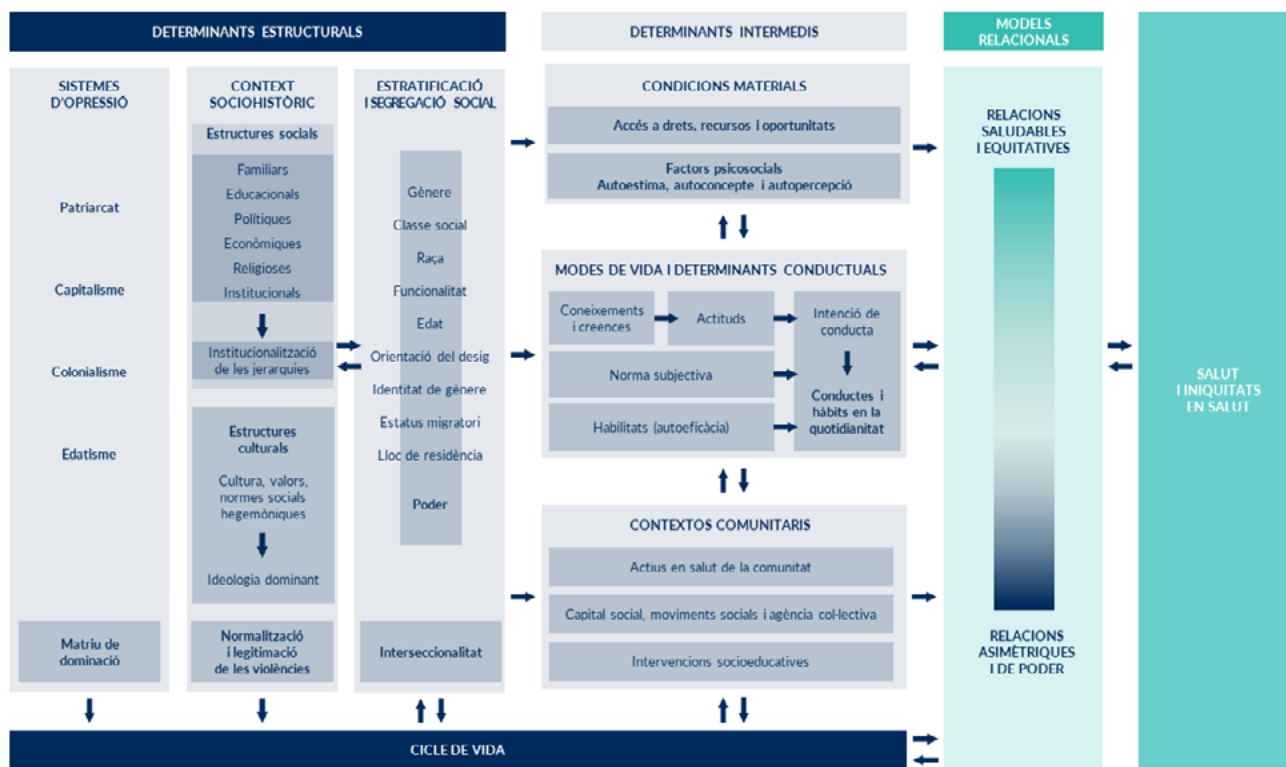
El marc conceptual dels determinants socials de les relacions interpersonals saludables i equitatives que es mostra a la figura 1 està basat en el que s'ha publicat recentment (Forcadell-Díez, Juárez Martínez, et al., 2023). Aquest marc conceptual està basat en marcs previs que descriuen els determinants estructurals i que inclouen els mecanismes que generen i sostenen les jerarquies socials (Solar i Irwin, 2010) que expliquen que aquests determinants són el resultat de la distribució desigual del poder (Whitehead, 1992) i que actuen també en les relacions interpersonals (Foucault, 2018).

2.1. Determinants estructurals

Els determinants estructurals de l'organització social són els sistemes d'opressió, el context social i històric i l'estratificació social i la segregació. En primer lloc, els sistemes d'opressió estan conformats pel patriarcat, el capitalisme i el colonialisme. Els seus efectes no són independents, sinó que actuen conjuntament, distribuint el poder i els recursos de manera inequitable entre els grups socials.

El patriarcat és un model binari, sexista, cisheteronormatiu i monògam d'organització social, basat en dicotomies excloents, com femení-masculí, que estereotipa el masculí com a superior i infravalora el femení i redueix la sexualitat i l'afectivitat a la complementarietat del binomi dona-home (Anne Fausto-Sterling., 2000). Les implicacions d'aquest sistema inclouen les normes socials, els sistemes institucionals, la família monògama nuclear, la divisió entre l'esfera pública i la privada, la separació entre treball productiu i reproductiu i els cànons de bellesa.

El capitalisme és un model d'organització social i econòmica basat en la privatització i distribució desigual dels mitjans de producció en el si de relacions de poder, que condueix a l'acumulació progressiva de capital i poder en una minoria de la població mundial, les classes socials dominants (Krieger et al., 1997). El sistema capitalista dona lloc a normes socials, de manera que es pren la classe posseïdora com a referent moral i conductual, i es generen estereotips de classe social des de la infància que mantenen les iniquitats (Pearce et al., 2019).

Infografia 1. Factors que determinen les relacions interpersonals saludables i equitatives en la població adolescent i juvenil

Font: elaboració pròpia a partir del marc conceptual de Forcadell-Díez, Juárez Martínez, et al. (2023).

El colonialisme és una forma d'organització social d'abast global en què es crea una jerarquia de grups humans mitjançant atributs físics i estigmes que identifiquen i desqualifiquen socialment els seus portadors mitjançant processos de comparació social, basats en estereotips i prejudicis i dona forma als imaginaris racistes dels estats colonitzadors. El racisme impacta en la salut i les seves desigualtats des de la infància i al llarg de la vida a través de mecanismes socials, psicològics i econòmics, com l'aculturació,

la segregació, la discriminació i la privació (Cheng et al., 2015).

L'últim sistema d'opressió que es presenta en aquest marc conceptual és l'edatisme, una condició organitzativa de la societat que permet als adults mantenir una posició de superioritat sobre infants, adolescents i joves i persones grans. Emergeix una dicotomia adult-cèntrica entre joventut i vellesa, en la qual s'obliga socialment a col·locar-se a

les persones adultes. Aquesta dicotomia nega la infància, l'adolescència i les persones grans com a subjectes polítics i incideix negativament en l'autopercepció durant aquestes etapes, com per exemple, la idealització al voltant de la joventut, associada a la bellesa, l'energia i la potencialitat, que es perceben com un conjunt de cànons als quals cal aspirar i mantenir-los (Duarte Quapper, 2012).

En segon lloc, el determinant estructural que anomenem context sociohistòric fa referència als mecanismes socials, polítics i culturals que configuren i mantenen les jerarquies socials en un moment històric determinat (Solar i Irwin, 2010). Aquest context sociohistòric és producte de la correlació de forces que es produeix en el camp de les relacions de poder en un moment i context determinat.

Les estructures socials inclouen els diferents sistemes que hi ha en una societat i que es componen de patrons relacionals jeràrquics entre grups socials. Un exemple és el sistema educatiu. Les jerarquies de les institucions polítiques, que trien un tipus de currículum educatiu, i són les persones educadores les que l'executen a l'aula; les institucions econòmiques i la seva capacitat per determinar què s'ha d'aprendre des d'una perspectiva utilitarista, i les institucions religioses, la moralitat de les quals impregna les relacions educatives. Les relacions de poder produïdes en el si de la família mononuclear també es trasllada als espais educatius.

Les estructures culturals es refereixen a la dimensió simbòlica compartida per una societat, incloent-hi les normes socials, les creences i els valors. Aquests esdevenen, en el si dels sistemes capitalista, patriarcal i colonialista, una

ideologia dominant, un conjunt d'ideals de comportament, segons la seva posició, i quines són les conseqüències de trencar o adherir-se a les normes. Per exemple, aquestes estructures estableixen qui ha de dur a terme les tasques de cura i pautes de comportament de les relacions sexoafectives emmarcades en l'amor romàntic (Simon et al., 1992). Un aspecte central de les estructures socials i culturals tracta de la legitimació de l'ús de la violència: contra qui, quan i com es permet l'ús de la violència. Avui dia, la norma social legitima l'ús de la violència per part de grups en posicions dominants com a violència estructural. També hi ha una violència simbòlica, relacionada amb la cultural, que legitima la violència estructural (Galtung, 1990).

Les institucions sorgeixen de la combinació d'estructures socials i culturals amb l'objectiu d'organitzar les activitats socials a través d'espais simbòlics imposats com a fets. Les persones assumeixen rols segons la seva posició en la institució, la qual cosa dona lloc a processos de subjectivació i d'inscripció en un ordre simbòlic assumint una funció educativa (Foucault, 1975). La violència exercida pel poder és necessària per a la reproducció de les institucions, i de les mateixes relacions de poder.

En tercer lloc, el determinant estructural que fa referència a l'estratificació social és la categorització de les persones en grups jeràrquics segons eixos de poder, com ara gènere, classe social, raça, funcionalitat, edat, orientació del desig i identitat de gènere, estatus migratori i lloc de residència (Krieger et al., 1993; Palència et al., 2017). La perspectiva interseccional (Crenshaw, 1991), clau per comprendre els models relacionals, estableix que els eixos de poder es combinen diferencialment, amb un impacte multiplicador dels

eixos de poder en la generació d'iniquitats. Aquests eixos de poder defineixen la posició particular dins dels sistemes d'opressió i les jerarquies de poder i determinen experiències personals i una exposició diferencial a determinats patrons relacionals (Krieger, 1999). Aquestes estratificacions comporten inherentment segregacions poblacionals que possibiliten fenòmens com l'assetjament escolar i les violències classistes, masclistes, racistes i LGTBI-fòbiques, que tenen un profund impacte en la salut i les seves iniquitats (Perez et al., 2015; Vives-Cases et al., 2021).

2.2. Determinants intermedis

A través de l'estratificació social, els determinants distribueixen de manera desigual els drets, les oportunitats i els recursos entre la població. Els determinants intermedis es refereixen a les experiències particulars de les persones amb influència sobre els processos de salut, particularment les condicions materials i els modes de vida. En primer lloc, les condicions materials, que difereixen segons els eixos de poder, i configuren realitats diferencials des de la infància. Les necessitats es construeixen socialment i se satisfan mitjançant la interacció interpersonal. La satisfacció de les necessitats materials influirà en la salut i en els comportaments relacionats (Hanson i Chen, 2007). Els processos d'estratificació social des de la infància determinen com i amb qui s'estableixen les relacions interpersonals. Les relacions familiars, les relacions escolars, les amistats i l'ús del temps són factors psicosocials clau durant la infància, i a l'adolescència s'afegeixen a les anteriors les relacions sexoafectives. Tots ells es veuen afectats pels eixos de poder i tenen un impacte sobre la salut de les persones (Piontak i Schulman, 2016). Les vivències de privació material, d'exclusió social, violència i discriminació, així com d'altres

esdeveniments estressants, durant la infància i l'adolescència, impacten sobre la salut a través de la somatització (Krieger, 1999). L'autopercepció és un exemple de factor psicosocial fortament influït pel context que afecta la salut a través de l'autoestima. Això passa en persones els cossos de les quals no s'ajusten a la norma, en què la discriminació altera fortament l'autopercepció i l'autoestima de les persones que l'experimenten, cosa que influeix en el rebuig del propi cos (Leiva et al., 2013).

En segon lloc, els determinants conductuals, és a dir, dels modes de vida: aquelles actituds i comportaments individuals i col·lectius que estan estretament lligats als patrons relacionals. En darrer terme, cal tenir present que els modes de vida particular estan condicionats tant per la ideologia dominant com per les condicions materials. Hi ha múltiples models que identifiquen determinants conductuals com són els coneixements i les creences, les actituds, la norma subjectiva, les habilitats i l'autoeficàcia, i la intenció conductual. Els coneixements i les creences es refereixen al que la persona o el grup sap, o percep que coneix, sobre una acció, inclosos els beneficis i dificultats percebuts. Dona lloc a l'actitud cap a una conducta (De Vries et al., 1988). En la perpetració de la violència, una actitud favorable o desfavorable és clau i depèn de l'equilibri benefici/dany percebut.

La norma subjectiva és la percepció d'una persona o grup de les pressions per realitzar un comportament, que és percebut com a pensat o fet per persones influents en l'entorn. Està profundament influenciada per les normes socials. En el cas de les tasques de cura, la norma actua com una obligació per a les dones, de manera que sanciona socialment

les que no compleixen i allibera els homes (Salvador-Piedrafita et al., 2017). En les relacions sexoafectives, la norma subjectiva facilitarà les conductes que una persona espera de les altres, i es fonamenta en els mites de l'amor romàntic cisheterosexual i monògam. En aquest sentit, en l'adolescència, la perpetració de la violència està relacionada amb la percepció que serà aprovada pel grup (Lipsey i Derzon, 2012).

Les habilitats socials estan vinculades a l'autoeficàcia, que inclou les expectatives d'èxit en la realització d'un determinat comportament. Percebre's un mateix com a capaç de resoldre conflictes, individualment i en grup, està estretament relacionat amb l'autoeficàcia en termes d'habilitats socials i comunicatives, com l'empatia i l'assertivitat, així com amb les estratègies de gestió emocional i afectiva (WHO, 2020).

En tercer lloc, els contextos comunitaris on trobem actius, factors o recursos per a la salut reconeguts per una comunitat com a promotors de la salut, el benestar i la reducció de les iniquitats, tal com s'ha assenyalat anteriorment (Morgan i Ziglio, 2007), que enforteixen les relacions interpersonals i intergeneracionals i construeixen resiliència col·lectiva als estressors de salut. Inclou recursos individuals, comunitaris i associatius, i institucionals (Pérez-Wilson et al., 2015); els serveis i el medi físic, inclosos els espais verds i de lleure (Borrell et al., 2013).

El capital social fa referència als recursos disponibles per als individus i els grups com a resultat de la seva participació en xarxes comunitàries i moviments socials, i del coneixement i el reconeixement mutu emergents. Això està

estretament relacionat amb la salut (Trujillo-Alemán et al., 2022). En aquest sentit, s'ha demostrat que la implicació d'adolescents i joves en la comunitat és clau per reduir la violència (O'Donnell et al., 1999). L'agència, concebuda com la capacitat col·lectiva de contrarestar les opressions exercides pel poder, és clau per transformar els patrons relacionals a través de l'organització i la resistència (Emirbayer i Mische, 1998). Així, les relacions interpersonals del futur, ja reals en el present, són imaginades, provades i difoses en oposició als models hegemònics. El concepte d'agència va més enllà de la resiliència col·lectiva i s'entén com la capacitat de transformar realitats adverses.

Les intervencions socioeducatives tenen com a objectiu millorar els coneixements, creences, actituds i habilitats d'una comunitat. Se solen basar en estratègies comunitàries que s'utilitzen habitualment en l'educació i la promoció de la salut. Des de fa una dècada han aparegut intervencions dirigides a la promoció de relacions saludables i equitatives, particularment adreçades a les iniquitats de gènere, amb perspectives diverses. D'entre elles, les intervencions amb abordatge transformador de gènere fonamentades en les pedagogies crítiques han estat efectives a transformar les relacions de poder basades en el gènere (Arconada-Melero et al., 2019; Cahill et al., 2018; Emakunde-Instituto Vasco de la Mujer, 2015; Vives-Cases et al., 2019). L'abordatge transformador de gènere aspira a transformar les relacions socials, de manera que posi fi a la perpetuació de les normes socials i actituds que produeixen-reprodueixen les iniquitats de gènere (Gupta, 2000).

2.3. Cicle vital

La perspectiva del cicle vital dona suport a la importància de l'etapa vital en la comprensió dels fenòmens de salut i les iniquitats a nivell individual, poblacional i generacional. Els processos i experiències experimentats per les persones al llarg del temps influeixen en les relacions interpersonals, així com en la salut i els seus determinants (Elder GH, 1995). També és important l'acumulació d'experiències avantatjoses i desavantatjoses, que impliquen l'adopció o el rebuig de determinades trajectòries individuals i col·lectives (Willson et al., 2007). La perspectiva del cicle vital és crítica en la infància i l'adolescència: les relacions que s'estableixen en aquestes etapes, possibilitades per les condicions materials, els modes de vida i els contextos comunitaris, afavoreixen la subsumpció i consolidació de patrons relacionals, que influiran significativament en els processos de salut. A més, els eixos de poder influeixen en les experiències viscudes, incloses les relacions interpersonals. Aquest és el cas del gènere, que durant la socialització s'entrellaça contínuament en la construcció d'afectivitats i sexualitats (Carpenter, 2010).

2.4. Models relacionals

A diferència d'altres marcs conceptuals més generals en què els models relacionals es consideren un determinant intermedi de la salut, situat en l'apartat de capital social o xarxes socials o aspectes psicosocials (Dahlgren i Whitehead, 1991; Solar i Irwin, 2010) en aquest marc conceptual, els determinants estructurals i intermedis incideixen en la salut i les seves desigualtats a través dels models relacionals.

Les relacions interpersonals són centrals per a la vida i el desenvolupament individual i col·lectiu de les persones i un

dels principals determinants socials de la salut. El concepte de relacions saludables, definit anteriorment, sorgeix de la necessitat de conceptualitzar models relacionals en què les interaccions interpersonals es basin en el benestar. D'altra banda, les relacions equitatives ajuden a promoure la igualtat de gènere en activitats clau de la vida econòmica, política i social i en l'accés a serveis essencials (UNESCO, 2020). Aquests factors milloren la salut i el benestar dels individus i les societats. En contrast amb aquest model relacional hi ha els models relacionals asimètrics, la màxima expressió dels quals són les relacions jeràrquiques i dominants entre individus i grups.

La violència actua sobre la base de normes socials que la legitimen, i s'utilitza de manera sistemàtica i direccional pel control i la subjugació de les persones afectades per la violència (Heise, 1998). Les relacions interpersonals són un determinant social important de la salut (Pietromonaco i Collins, 2017). S'ha demostrat que els models relacionals basats en la violència, com el de la violència de gènere (Artazcoz et al., 2019), afecten de manera desproporcionada la població més desafavorida, de manera que generen més desigualtat en salut (Krieger, 1999). Està demostrat que en la infància i l'adolescència, l'experiència de violència s'associa a una menor autoestima i a nivells més alts d'agressivitat (Pius Kamsu Moyo, 2020).

2.5. Iniquitat en salut i salut

La salut manté un vincle bidireccional amb les relacions interpersonals, basat en els gradients característics dels models relacionals. Això es deu al fet que les interaccions interpersonals són diverses, i van des de l'afecte, el respecte i el suport mutu fins a la discòrdia, l'agressió i les violacions

de límits (Rook, 1989). Com ja s'ha apuntat en l'apartat anterior, les relacions saludables i equitatives contribueixen a la salut i el benestar de les persones i de les comunitats. La satisfacció amb les relacions familiars, escolars i d'amistat s'associa al benestar subjectiu des de la infància i actua com a factor protector contra la violència (Iñiguez-Berrozpe et al., 2021).

En canvi, les relacions asimètriques afecten negativament la salut de múltiples maneres. Els principals efectes s'associen a ser víctima de violència, en les seves múltiples expressions: discriminació (Cave et al., 2020), violència de gènere (Eby et al., 1995), abusos sexuals (Briere i Elliott, 1994), agressions físiques (Norman et al., 2012) i assetjament escolar (Armitage, 2021). En concret, aquestes relacions s'associen a una disminució de l'autoestima i l'autoconcepte; augment dels sentiments de culpa; ira, tristesa, ansietat, estrès i depressió; dificultats de comunicació; reducció de les habilitats de resolució de problemes socials; normalització i justificació de la violència, l'agressió i la indefensió apresada i agressió física o sexual, suïcidi o assassinat (Cornelius i Resseguie, 2007).

3. Aplicabilitat de la promoció de relacions saludables i equitatives en l'educació formal

El marc conceptual proposat permet identificar cinc àrees d'intervenció per a la promoció de relacions saludables i educatives en contextos d'educació formal que sorgeixen de l'aplicació del model ecològic de Bronfenbrenner (Bronfenbrenner i Ceci, 1994). D'aquesta manera, els elements del marc conceptual s'ordenen en resposta als diferents nivells d'estructura educativa i escolar: els determinants estructurals es podrien modificar influint en els elements del

macrosistema com per exemple les polítiques educatives. Els determinants intermedis es podrien modificar influint en el microsistema, particularment a través d'intervencions socioeducatives específiques.

1. Accions sobre les polítiques educatives. Les polítiques educatives regulen els centres educatius. Les polítiques estan íntimament vinculades a les estructures socials i a la ideologia dominant, les normes i als valors socials. Així, les modificacions en els textos legislatius poden introduir canvis en la governança, en els currículums educatius i en els espais escolars, de manera que impactin en la promoció de models educatius més saludables i equitatius. En aquest sentit, el Regne Unit ha aprovat lleis per incloure en els currículums educatius la promoció de relacions sanes i equitatives, així com l'educació emocional i sexoafectiva (United Kingdom, 2017).

2. Accions sobre el projecte educatiu de centre, l'organització i governança d'aquest i l'espai físic i simbòlic. Aquests elements participen de la configuració d'una cultura de centre dominant i possibiliten l'hegemonia d'uns determinats models. Per transformar els models relacionals caldrà afavorir les normes i valors socials que promouen l'equitat, el pensament crític i la cooperació. Entre les accions, s'hi recullen replantejar l'organigrama del centre, el projecte educatiu del centre (Bernstein, 1982), els reglaments del centre, els usos dels espais i dels patis, l'arquitectura i l'accessibilitat del centre (Ortiz Escalante i Gutiérrez Valdivia, 2015), la cartelleria, imatges i elements gràfics (Barajas i Ronnkvist, 2007), els materials emprats, les festivitats celebrades, la disposició dels elements a les aules i elaborar protocols de

prevenció i abordatge de les violències. Caldrà incloure la implicació i participació dels infants en les decisions del centre i de l'aula (Agud et al., 2014). No obstant això, s'ha de tenir cura de garantir la diversitat, per no agreujar les iniquitats.

3. Accions de formació a les educadores. En el si de les relacions educatives, les educandes doten de significat els discursos i les pràctiques de les educadores, de manera que esdevenen reforços positius o negatius per determinats models relacionals. Això ocorre tant durant l'acció educativa intencional com la inconscient, a través del currículum ocult. La capacitat de les educadores contribuirà a l'adquisició de consciència crítica sobre el seu impacte en les educandes i possibilitarà la promoció eficaç de relacions saludables i equitatives (Forcadell-Díez, Bosch-Arís, et al., 2023). A més, facilitarà l'efectivitat de les accions de centre.

4. Intervencions socioeducatives per promoure relacions saludables i equitatives entre els educands. L'acció socioeducativa que pretengui incidir en els models relacionals ha de passar necessàriament per la presa de consciència crítica d'educadores i educands com a subjectes amb potencial transformador. Com s'assenyalava anteriorment, caldrà partir d'un abordatge transformador holístic i fonamentar-se en pedagogies crítiques. Mitjançant la reflexió crítica col·lectiva i el diàleg s'afavoreix el desenvolupament de coneixements, habilitats i actituds que promouen conductes prosocials, redueixen l'acceptació i perpetració de les violències i afavoreixen l'organització col·lectiva (Luna i Rubio-Martín, 2022). A més, les intervencions s'haurien de basar en l'evidència

i tenir una perspectiva d'equitat i justícia. Aquests tipus d'intervencions socioeducatives no només promouen canvis dels models relacionals, sinó que també comporten la reducció de les iniquitats socials en salut.

5. Accions sobre la comunitat. La implicació de la comunitat educativa en les pràctiques del centre des d'una perspectiva cooperativa dona continuïtat a les accions educatives promogudes, de manera que garanteixen la coherència i promouen el capital social (Martínez-Odría, 2007). A més, s'ha de tenir en compte la comunitat educativa del centre en els processos de presa de decisió: la cooperació amb les famílies, amb entitats i associacions i la implicació del centre en la vida comunitària afavoreixen la difusió dels models relacionals saludables i equitatius.

4. Fortaleses i limitacions

Com a fortalesa, l'evidència que aquest marc conceptual recull permet considerar les relacions interpersonals com un determinant social de la salut, que permet comprendre i abordar iniquitats socials en salut.

També aquest marc conceptual ajuda a identificar àmbits d'intervenció i, en aquest sentit, les intervencions socioeducatives, ja sigui en contextos d'educació formal o fora d'ell, impliquen relacions de grup. Aquesta visió que va més enllà de l'individu és fonamental quan parlem de promoure relacions saludables i equitatives.

D'altra banda, el positivisme en educació ha afavorit la perspectiva cognitivoconductual, la qual cosa dificulta trobar evidències des d'una perspectiva crítica o comuni-

tària. Finalment, en relació amb els sistemes d'opressió, no ens hem referit al “capacitisme” com un d'ells. Les poques evidències que hem trobat sobre aquest tema enfoquen el tema des d'una perspectiva segregacionista o paternalista. Així mateix, la diversitat de cossos, funcionalitats i capacitats s'ha de tenir en compte en futures intervencions que tinguin com a objectiu promoure relacions més saludables i equitatives.

5. Conclusió

El marc conceptual proposat, basat en l'evidència existent, pot permetre dissenyar intervencions socioeducatives efectives per promoure models relacionals més saludables i equitatius. El marc identifica els determinants estructurals, intermedis, així com els àmbits que cal abordar, en particular els sistemes d'opressió i estratificació social segons eixos de poder, així com els aspectes afectius i emocionals, les habilitats socials i la resolució de problemes socials. A més, s'han identificat cinc àmbits d'intervenció per promoure relacions saludables i equitatives en entorns educatius formals: polítiques educatives, sobre el projecte educatiu de centre, l'organització i governança d'aquest i l'espai físic i simbòlic; la formació a les educadores, les intervencions socioeducatives per promoure relacions saludables i equitatives entre els educands i les relacions amb la comunitat.

6. Recomanacions

La promoció de les relacions saludables i equitatives mitjançant intervencions socioeducatives en l'educació formal és un camp que creixerà en els propers anys i, per tant, cal preveure que apareixeran noves intervencions socioeducatives innovadores. Caldrà tenir un model teòric que faciliti

el disseny d'intervencions socioeducatives de promoció de les relacions saludables i equitatives amb un abordatge transformador i adreçat a educandes, a les educadores, als contextos educatius, a les formes d'organització del centre, l'espai físic i simbòlic dels centres, les normes i els valors socials dels centres educatius, la comunitat educativa i les polítiques educatives.

Bibliografia

- AGUD, I.; NOVELLA CÁMARA, A. M.; BERNÉ, A. L. (2014). “Conditions for effective children’s participation, according to children’s voices”, *Revista de Cercetare Si Interventie Sociala*, 46, 9-21.
- ANNE FAUSTO-STERLING. (2000). *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.
- ARCONADA-MELERO, M.; GARCÍA-ARLEGUI, M.; MORENO-LLANEZA, M.; RUIZ-REPULLO, C. (2019). *El Plan de Coeducación 2017-2021 para los centros y comunidades educativas de Navarra*. Accessible a: <https://www.educacion.navarra.es/documents/27590/1325202/Plan+de+Coeducación+2017-2021+Web5.pdf/6a6ef96d-b12f-0873-cfa8-de7862183455>.
- ARIZA, C.; SERRAL, G.; SÁNCHEZ, E.; PÉREZ, K.; JUÁREZ, O.; SANTAMARIÑA, H. (2019). “La salud en la infancia y adolescencia de Barcelona”, *Barcelona Societat*, 24, 1-8. Accessible a: https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista-castellano/11_en_profunditat_carles_ariza_bcn24_es.pdf.
- ARMITAGE, R. (2021). “Bullying in children: Impact on child health”, *BMJ Paediatrics Open*, 5 (1).
- ARON, A.; ERBER, R.; GILMOUR, R. (1996). “Theoretical Frameworks for Personal Relationships”, *Journal of Marriage and the Family*, 58 (2), 533-534.
- ARTAZCOZ, L.; GARRIDO, A.; JUÁREZ, O.; OTERO, I.; PASARÍN, M.; PÉREZ, K.; PÉREZ, G.; SALVADOR, M. (2019). “Violència masclista en l'àmbit de la parella des d'una perspectiva de salut pública: marc conceptual”, *Barcelona Societat*, 21, 39-50. Accessible a: <http://w3.bcn.cat/fitxers/observatorisocial/barcelonasocietat17.532.pdf#page=40>.

- BARAJAS, H. L.; RONNKVIST, A. (2007). "Racialized space: Framing Latino and Latina experience in public schools", *Teachers College Record*, 109 (6), 1517-1538.
- BERNSTEIN, B. (1982). "Codes, modalities and the process of cultural reproduction", a: M. W. Apple (ed.). *Cultural and Economic Reproduction in Education*. London: Routledge, 304-355.
- BLANCO, P.; RUIZ-JARABO, C.; GARCÍA DE VINUESA, L.; MARTÍN-GARCÍA, M. (2004). "La violencia de pareja y la salud de las mujeres", *Gaceta Sanitaria*, 18 (1), 182-188.
- BORRELL, C.; PONS-VIGUÉS, M.; MORRISON, J.; DÍEZ, È. (2013). "Factors and processes influencing health inequalities in urban areas", In *Journal of Epidemiology and Community Health*, 67 (5), 389-391.
- BRIERE, J. N.; ELLIOTT, D. M. (1994). "Immediate and long-term impacts of child sexual abuse", *The Future of Children / Center for the Future of Children, the David and Lucile Packard Foundation*, 4 (2), 54-69.
- BRONFENBRENNER, U.; CECI, S. J. (1994). "Nature-Nurture Reconceptualized in Developmental Perspective : A Bioecological Model", *Psychological Review*, 101 (4), 568-586.
- CAHILL, H.; MEAKIN, C.; SMITH, K.; BEADLE, S.; FARRELLY, A.; HIGHAM, L.; CROFTS, J. (2018). *Resilience, Rights and Respectful Relationships. Teaching for Social and Emotional Learning and Respectful Relationships*. Accessible a: <https://findanexpert.unimelb.edu.au/scholarlywork/1504670-resilience--rights-and-respectful-relationships--teaching-for-social-and-emotional-learning-and-respectful-relationships-education--level-1-2-learning-materials>
- CARPENTER, L. M. (2010). "Gendered sexuality over the life course: A conceptual framework", *Sociological Perspectives*, 53 (2), 155-178.
- CAVE, L.; COOPER, M. N.; ZUBRICK, S. R.; SHEPHERD, C. C. J. (2020). "Racial discrimination and child and adolescent health in longitudinal studies: A systematic review", *Social Science and Medicine*, 250, 112864.
- CHENG, T. L.; GOODMAN, E.; BOGUE, C. W.; CHIEN, A. T.; DEAN, J. M.; KHARBANDA, A. B.; PEEPLES, E. S.; SCHEINDLIN, B. (2015). "Race, ethnicity, and socioeconomic status in research on child health", *Pediatrics*, 135 (1), e225-e237.
- COMISIÓN PARA REDUCIR LAS DESIGUALDADES EN SALUD EN ESPAÑA. (2012). "[A proposal of policies and interventions to reduce social inequalities in health in Spain", *Gaceta Sanitaria / S.E.S.P.A.S*, 26 (2), 182-189.
- CORNELIUS, T. L.; RESSEGUIE, N. (2007). "Primary and secondary prevention programs for dating violence: A review of the literature", *Aggression and Violent Behavior*, 12 (3), 364-375.
- CRENSHAW, K. W. (1991). "Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color", *Stanford Law Rev*, 43 (6), 241-299.
- DAHLBERG, L. L.; KRUG, E. G. (2006). "Violence a global public health problem", *Ciencia e Saude Coletiva*, 11 (2), 277-292.
- DAHLGREN, G.; WHITEHEAD, M. (1991). "Policies and strategies to promote social equity in health". Available: In *Institute of Future studies*. Accessible a: <https://core.ac.uk/download/pdf/6472456.pdf>.
- DE VRIES, H.; DIJKSTRA, M.; KUHLMAN, P. (1988). "Self-efficacy: The third factor besides attitude and subjective norm as a predictor of behavioural intentions", *Health Education Research*, 3 (3), 273-282.
- DUARTE QUAPPER, C. (2012). "Sociedades adultocéntricas: sobre sus orígenes y reproducción. *Última Década*, 20 (36), 99-125.
- EBY, K. K.; CAMPBELL, J. C.; SULLIVAN, C. M.; DAVIDSON, W. S. (1995). "Health effects of experiences of sexual violence for women with abusive partners", *Health Care for Women International*, 16 (6), 563-576.
- ELDER G. H. (1995). "The life course paradigm: social change and individual development", a: P. Moen; G. G. Elder, Jr.; K. Luscher (eds.). *Examining lives in context: perspectives on the ecology of human development*. Hyattsville: American Psychological Association, 101-139.
- EMAKUNDE- INSTITUTO VASCO DE LA MUJER. (2015). *Programa coeducativo para la igualdad, el respeto y la no-violencia. Educación Primaria*. Accessible a: https://www.emakunde.euskadi.eus/contenidos/informacion/proyecto_nahiko_intro/es_def/adjuntos/nahiko.cas.pdf
- EMIRBAYER, M.; MISCHE, A. (1998). "What is agency? [Qu'est-ce que l'«agency»?]", *American Journal of Sociology*, 103 (4), 962-1023.
- FORCADELL-DÍEZ, L.; BOSCH-ARÍS, M.; ESPINEL-FLORES, V.; ABIÉ TAR, D.; PUIG-BARRACHINA, V.; JUÁREZ MARTÍNEZ, O.; PÉREZ, G. (2023). "Evaluación de la formación a profesorado para promover relaciones saludables y equitativas: ¿transformar o reproducir?", *Gaceta Sanitaria*, 37, 102338.
- FORCADELL-DÍEZ, L.; JUÁREZ MARTÍNEZ, O.; ABIÉ TAR, D. G.; LÓPEZ, M. J.; SÁNCHEZ-MARTÍNEZ, F.; PEREZ, G. (2023). "Healthy and Equitable Interpersonal Relationships, Health Inequalities and Socio-Educational Interventions: A Conceptual Framework for Action", *Journal of School Health*, 93 (6), 521-532.

- FOUCAULT, M. (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Éditions Gallimard.
- FOUCAULT, M. (2018). *Histoire de la sexualité*. Paris: Éditions Gallimard.
- GALTUNG, J. (1990). "Cultural Violence", *Journal of Peace Research*, 27 (3), 291-305.
- GUPTA, G. R. (2000). "Gender, sexuality, and HIV/AIDS: the what, the why, and the how", *Canadian HIV/AIDS Policy & Law Review / Canadian HIV/AIDS Legal Network*, 5 (4), 86-93.
- HANSON, M. D.; CHEN, E. (2007). "Socioeconomic status and health behaviors in adolescence: A review of the literature", *Journal of Behavioral Medicine*, 30 (3), 263-285.
- HEISE, L. L. (1998). "Violence against women: An integrated, ecological framework", *Violence Against Women*, 4 (3), 262-290.
- HINKLE, L. (1974). "The effect of exposure to culture change, social change, and changes in interpersonal relationships on health", a: B. S. Dohrenwend; B. P. Dohrenwend (eds.). *Stressful Life Events: Their Nature and Effects*. New York: John Wiley & Sons, 9-44.
- IÑIGUEZ-BERROZPE, T.; OREJUDO-HERNÁNDEZ, S.; RUIZ-EUGENIO, L.; ELBOJ-SASO, C. (2021). "School Networks of Positive Relationships, Attitudes against Violence, and Prevention of Relational Bullying in Victim, Bystander, and Aggressor Agents", *Journal of School Violence*, 20 (2), 212-227.
- KRIEGER, N. (1999). "Embodying inequality: A review of concepts, measures, and methods for studying health consequences of discrimination. In *International Journal of Health Services*, 29 (2), 295-352.
- KRIEGER, N.; ROWLEY, D. L.; HERMAN, A. A.; AVERY, B.; PHILLIPS, M. T. (1993). "Racism, sexism, and social class: Implications for studies of health, disease, and well-being", *American Journal of Preventive Medicine*, 9 (6), 82-122.
- KRIEGER, N.; WILLIAMS, D. R.; MOSS, N. E. (1997). "Measuring social class in US Public Health Research: Concepts, Methodologies, and Guidelines", *Annual Review of Public Health*, 18 (16), 341-378.
- LEIVA, L.; PINEDA, M.; ENCINA, Y. (2013). "Autoestima y apoyo social como predictores de la resiliencia en un grupo de adolescentes en vulnerabilidad social", *Revista de Psicología*, 22 (2), 111-123.
- LIPSEY, M. W.; DERZON, J. H. (2012). "Predictors of Violent or Serious Delinquency in Adolescence and Early Adulthood: A Synthesis of Longitudinal Research", a: R. Loeber; D. P. Farrington (eds.), *Serious & Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*, Thousand Oaks, CA: Sage., 86-105.
- LUNA, E.; RUBIO-MARTÍN, M. J. (2022). "The Contribution of Critical Pedagogy to Feminist Research on Sexual Violence", *Social Sciences*, 11 (8).
- MARÍ-DELL'OLMO, M.; OLIVERAS, L.; BARÓN-MIRAS, L. E.; BORRELL, C.; MONTALVO, T.; ARIZA, C.; VENTAYOL, I.; MERCURIALI, L.; SHEEHAN, M.; GÓMEZ-GUTIÉRREZ, A.; VILLALBÍ, J. R. (2022). "Climate Change and Health in Urban Areas with a Mediterranean Climate: A Conceptual Framework with a Social and Climate Justice Approach", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (19).
- MARMOT, M., BELL, R.; GOLDBLATT, P. (2013). "Action on the social determinants of health", *Revue d'Epidemiologie et de Sante Publique*, 61 (3), 127-132.
- MARTÍNEZ-ODRÍA, A. (2007). "Service-learning o aprendizaje-servicio. La apertura de la escuela a la comunidad local como propuesta de educación para la ciudadanía", *Bordón Rev Pedagóg*, 59 (4), 627-640.
- MATA, G. (2010). *Per avançar en l'educació*. Vic: Eumo.
- MORGAN, A.; ZIGLIO, E. (2007). "Revitalising the evidence base for public health: an assets model", *Promotion & education*, 2, 17-22.
- NORMAN, R. E.; BYAMBAA, M.; DE, R., BUTCHART, A.; SCOTT, J.; VOS, T. (2012). "The Long-Term Health Consequences of Child Physical Abuse, Emotional Abuse, and Neglect: A Systematic Review and Meta-Analysis", *PLoS Medicine*, 9 (11).
- O'DONNELL, L.; STUEVE, A.; SAN DOVAL, A.; DURAN, R.; ATNAFOU, R.; HABER, D.; JOHNSON, N., MURRAY, H.; GRANT, U.; JUHN, G.; TANG, J.; BASS, J.; PIESSENS, P. (1999). "Violence prevention and young adolescents' participation in community youth service", *Journal of Adolescent Health*, 24 (1), 28-37.
- ORTIZ ESCALANTE, S.; GUTIÉRREZ VALDIVIA, B. (2015). "Planning from below: using feminist participatory methods to increase women's participation in urban planning", *Gender and Development*, 23 (1), 113-126.

PALÈNCIA, L.; DE MOORTEL, D.; ARTAZCOZ, L.; PUIG-BARRACHINA, V.; HAGQVIST, E.; PÉREZ, G.; RUIZ, M. E.; TRUJILLO-ALEMÁN, S.; VANROELEN, C.; MALMUSI, D.; BORRELL, C. (2017). "Gender Policies and Gender Inequalities in Health in Europe: Results of the SOPHIE Project", *International Journal of Health Services*, 47 (1), 61-82.

PARADIES, Y.; BEN, J.; DENSON, N.; ELIAS, A.; PRIEST, N.; PIETERSE, A.; GUPTA, A.; KELAHER, M.; GEE, G. (2015). "Racism as a determinant of health: A systematic review and meta-analysis", *PLoS ONE*, 10 (9).

PEARCE, A.; DUNDAS, R.; WHITEHEAD, M.; TAYLOR-ROBINSON, D. (2019). "Pathways to inequalities in child health", *Archives of Disease in Childhood*, 104 (10), 998-1003.

PÉREZ-MARCO, A.; SOARES, P.; DAVÓ-BLANES, M. C.; VIVES-CASES, C. (2020). "Identifying types of dating violence and protective factors among adolescents in Spain: A qualitative analysis of lights4violence materials", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17 (7), 2443.

PÉREZ-WILSON, P.; HERNÁN, M.; MORGAN, A.; MENA, A. (2015). "Health assets for adolescents: opinions from a neighbourhood in Spain", *Health Promotion International*, 30 (3), 552-562.

PEREZ, G.; MARTÍ-PASTOR, M.; GOTSSENS, M.; BARTOLL, X.; DIEZ, E.; BORRELL, C.; DÍEZ, E.; BORRELL, C.; DIEZ, E. (2015). "Salud y conductas relacionadas con la salud según la atracción y la conducta sexual", *Gaceta Sanitaria*, 29 (2), 135-138.

PIETROMONACO, P. R.; COLLINS, N. L. (2017). "Interpersonal mechanisms linking close relationships to health", *American Psychologist*, 72 (6), 531-542.

PIONTAK, J.; SCHULMAN, M. (2016). "School Context Matters: The Impacts of Concentrated Poverty and Racial Segregation on Childhood Obesity", *Journal of School Health*, 86, 864-872.

PIUS KAMUSO MOYO, G. (2020). "Children and Adolescents' Violence: The Pattern and Determinants Beyond Psychological Theories", *American Journal of Pediatrics*, 6 (2), 138-145.

ROOK, K. S. (1989). "Strains in older adults' friendships", a: R. G. Adams; R. Blieszner (eds.), *Older adult friendship: Structure and process*. Sage Publications, 166-194.

SALVADOR-PIEDRAFITA, M.; MALMUSI, D.; MEHDIPANAH, R.; RODRÍGUEZ-SANZ, M.; ESPELT, A.; PÉREZ, C.; SOLF, E.; ABAJO DEL RINCÓN, M.; BORRELL, C. (2017). "Views on the Effects of the Spanish Dependency Law on Caregivers' Quality of Life Using Concept Mapping", *International Journal of Health Services*, 47 (2), 233-257.

SIMON, R. W.; EDER, D.; EVANS, C. (1992). "The Development of Feeling Norms Underlying Romantic Love Among Adolescent Females", *Social Psychology Quarterly*, 55 (1), 22-46.

SOLAR, O.; IRWIN, A. (2010). "Social Determinants of Health Discussion", *World Health Organization WHO*. Accesible a: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44489/9789241500852_eng.pdf?sequence=1

TRUJILLO-ALEMÁN, S.; PEREZ, G.; REYNOLDS, J.; RUEDA, S.; BORRELL, C. (2019). "Processes and contexts influencing health inequalities among women who are mothers", *Journal of Epidemiology and Community Health*, 73 (10), 897-899.

TRUJILLO-ALEMÁN, S.; TJULIN, Å.; PÉREZ, G.; HAGQVIST, E. (2022). "Social Capital and Self-Perceived Health in Lone Mothers: A Multilevel Cross-Sectional Study across Europe", *Journal of Family Issues*, 43 (3), 612-640.

UNESCO. (2020). *Informe de seguimiento de la educación en el mundo, 2020. Inclusión y educación: todos y todas sin excepción*. Accesible a: <https://doi.org/https://doi.org/10.54676/WWU8391>.

UNITED KINGDOM. (2017). *Queen's Printer of Acts of Parliament. Children and Social Work Act 2017. Chapter 16*. Accesible a: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/16/pdfs/ukpga_20170016_en.pdf.

VÁSQUEZ-VERA, H.; LEÓN-GÓMEZ, B. B.; BORRELL, C.; JACQUES-AVIÑÓ, C.; LÓPEZ, M. J.; MEDINA-PERUCHA, L.; PASARIN, M.; SÁNCHEZ-LEDESMA, E.; PÉREZ, K. (2022). "Inequities in the distribution of COVID-19: an adaptation of WHO's conceptual framework", *Gaceta Sanitaria*, 36 (5), 488-492.

VIVES-CASES, C.; DAVO-BLANES, M. C.; FERRER-CASCALES, R.; SANZ-BARBERO, B.; ALBALADEJO-BLÁZQUEZ, N.; SÁNCHEZ-SAN SEGUNDO, M.; LILLO-CRESPO, M.; BOWES, N.; NEVES, S.; MOCANU, V.; CARAUSU, E. M.; PYZALSKI, J.; FORJAZ, M. J.; CHMURA-RUTKOWSKA, I.; VIEIRA, C. P.; CORRADI, C. (2019). "Lights4Violence: A quasi-experimental educational intervention in six European countries to promote positive relationships among adolescents", *BMC Public Health*, 19 (1).

VIVES-CASES, C.; PÉREZ-MARTÍNEZ, V.; DAVÓ-BLANES, MC.; SÁNCHEZ-SANSEGUNDO, M.; GIL-GONZÁLEZ, D.; ABIÉTAR, D. G.; SÁNCHEZ-MARTÍNEZ, F.; FORCADELL-DÍEZ, L.; PÉREZ, G.; SANZ-BARBERO, B. (2021). "Dating violence and associated factors among male and female adolescents in Spain", *PLoS ONE*, 16 (11), e0258994.

WHITEHEAD, M. (1992). "The Concepts and Principles of Equity and Health", *International Journal of Health Services*, 22, 429-445.

WHO. (1946). *Constitución de la Organización Mundial de la Salud*. Accessible a: <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/SP/constitucion-sp.pdf?ua=1>

WHO. (1997). *Prevention of violence*. Accessible a: <https://iris.who.int/handle/10665/173453>

WHO. (2020). *Life Skills Education School Handbook - Noncommunicable Diseases*. Accessible a: <https://www.who.int/publications/i/item/97-8924-000484-9>

WILLSON, A. E.; SHUEY, K. M.; ELDER, G. H. (2007). "Cumulative advantage processes as mechanisms of inequality in life course health", *American Journal of Sociology*, 112 (6), 1886-1924.

Són les ciutats la clau per fer realitat la transició energètica?

Cristina Castells Guiu^a

Paraules clau: transició energètica, ciutats, energia renovable, rehabilitació energètica, participació ciutadana

Aquest article destaca la importància de les ciutats com a actors clau per a la transició energètica, i assenyalava els límits del model energètic actual, marcat per la dependència dels combustibles fòssils, els alts preus de l'energia i les desigualtats socials. L'article analitza i promou una visió més sostenible i descentralitzada de l'energia a l'entorn urbà, n'indica el paper actiu de la ciutadania i destaca els beneficis ambientals i socials que pot suposar la transició energètica. El text analitza i proposa l'Acord Climàtic de la Ciutat de Barcelona que busca assolir la neutralitat de carboni el 2030. L'article també subratlla la importància de la generació local d'energia renovable i proposa la rehabilitació energètica dels edificis com a eina clau per aconseguir més eficiència i confort. Les xarxes de calor i fred i la participació ciutadana es destaquen com a elements essencials per a una transició energètica reeixida. Les conclusions subratllen la necessitat de promoure una cultura energètica que impulsi canvis efectius i col·lectius.

Introducció

Quan parlem d'energia avui per avui, estem parlant d'una realitat complexa, d'un mercat energètic força incert, molt volàtil i molt dependent d'uns pocs.

L'energia és una indústria molt especial: els competidors són molt pocs, tenen venut absolutament tot el que produeixen, i els clients no tenim l'opció de no consumir. Està clar que el model energètic vigent té uns límits de tipus econòmic (alts preus de l'energia, recursos limitats, etc.), social (desigualtat i pobresa energètica, etc.) i ambiental

---

a. Directora d'Energia i Qualitat Ambiental, Agència Local d'Energia de Barcelona.

(emissió de gasos amb efecte d'hivernacle, contaminació de l'aire, etc.). Decididament, el sistema no funciona i, per tant, res és ara més urgent que canviar aquest mercat energètic i fer realitat la transició energètica.

Per transició energètica entenem els canvis estructurals necessaris per passar d'un sistema dominat per l'energia d'origen fòssil, a un altre que utilitzi majoritàriament fonts d'energia netes i renovables. Aquesta reestructuració ha de canviar significativament els patrons de generació i consum d'energia, i promoure un desenvolupament sostenible sobre bases d'equitat i justícia social. Aquesta transició abasta aspectes tecnològics, socials, culturals, econòmics i ambientals, incloent-hi un paper més actiu de la ciutadania.

Fer camí en aquesta direcció comportarà no només reduir emissions de gasos amb efecte d'hivernacle, sinó també generar beneficis addicionals com la millora de la salut, la qualitat de l'aire que respirem, oportunitats d'ocupació o fomentar l'equitat, entre d'altres. En un sentit més ampli, la transició energètica també implica una democratització de l'energia, ja que les energies renovables es poden establir de manera descentralitzada i beneficiar el conjunt de la ciutadania.

Assegurar el futur vol dir produir a prop i de manera neta, apostar per les energies renovables i aprofitar tots els recursos locals, gestionar-los bé i ser més eficients, aprenent a gastar menys per tenir els mateixos serveis i confort.

1. Cal canviar el model energètic i cal fer-ho ràpid

La situació actual, amb fenòmens meteorològics extrems més freqüents i més intensos que generen impactes cada

vegada més perillosos en la natura i en les persones, és clarament la conseqüència d'un canvi climàtic del qual cal aturar-ne el desenvolupament. Cal emprendre accions orientades a reduir i evitar les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle buscant aquelles solucions que permetin avançar sense deixar ningú enrere.

En aquest sentit, l'Ajuntament de Barcelona ha presentat l'Acord Climàtic de la Ciutat, en què es marca el repte ambiciós d'arribar a ser una ciutat neutra en carboni el 2030¹.

Els sistemes energètics i el mode de generar i consumir energia tenen un clar impacte en les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i, per tant, cal actuar per canviar el model energètic actual. Per això diem que la transició energètica ja no és una voluntat sinó una necessitat que cal entomar ja, fent més, però sobretot fent diferent.

Per tal de poder fer diferent, cal crear cultura energètica, ja que només si tenim la informació i el coneixement necessaris podrem decidir. Per tant, cal treballar en l'educació i la comunicació ambiental, en l'assessorament tècnic i en la creació de professionals qualificats que permetin desenvolupar projectes adaptats a les necessitats, promovent inversions de gran abast que apostin per les energies renovables i l'eficiència energètica com una realitat del dia a dia.

Si ens plantegem que cal entendre l'energia com un dret, llavors cal prioritzar accions per generar energia, reduir la demanda, estalviar energia, reduir la dependència dels recursos fòssils i actuar per reduir la pobresa energètica i

1. Més informació a: <https://ajuntament.barcelona.cat/premsa/2023/09/15/barcelona-presenta-a-europa-el-compromis-per-la-neutralitat-climatica-al-2030/>.

protegint els més vulnerables. Aquests són els pilars sobre els quals hem d'actuar i fer possible aquest actuar.

L'energia ha deixat de ser un àmbit sectorial de treball per esdevenir una política estructural i que ha de reunir sota un mateix objectiu totes les actuacions relacionades amb l'energia i també els seus responsables. El treball coordinat en tots els àmbits relacionats amb l'energia permetrà generar sinergies d'un valor incalculable, amb la corresponsabilització del sector privat i de la ciutadania.

Aquesta mirada a l'energia com a política estructural realitzada amb corresponsabilitat seran els passos fermes i necessaris per transitar cap al nou model energètic que necessitem fer realitat.

2. Barcelona vol ser protagonista de la neutralitat climàtica

En aquesta necessitat, les ciutats passen a ser veritables protagonistes del canvi. A les ciutats és on es pot fer un progrés més important cap a la transició energètica, ja que representen el 75% del consum mundial d'energia i el 80% de les emissions de CO₂. Per tant, les ciutats tenen un paper clau en aquest repte.

Barcelona vol ser protagonista i per això des de fa anys forma part del grup de ciutats que impulsa projectes innovadors en matèria d'energia sostenible. Ara, la ciutat vol crear el seu propi futur energètic desenvolupant

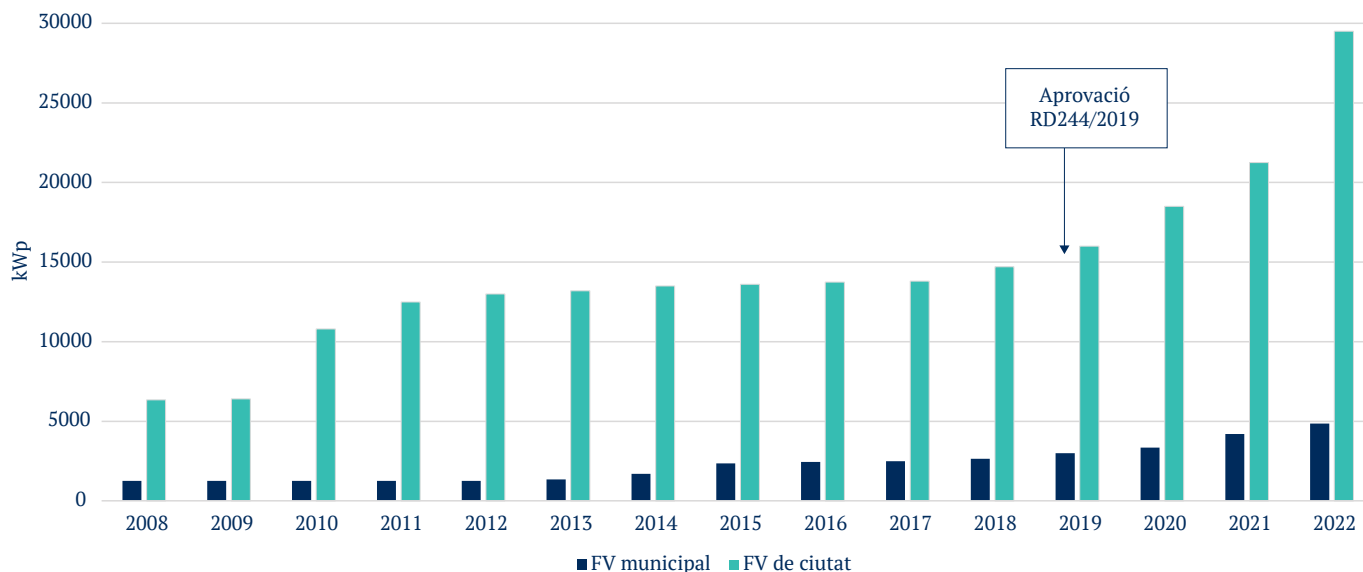
paral·lelament l'eficiència energètica, la producció neta i renovable i un canvi de mentalitat col·lectiva que el faci possible. Aquest canvi exigeix determinació, implicar i capacitar la ciutadania, repensar les solucions de finançament, dissenyar nous models de governança i entendre la planificació urbana com una eina per avançar cap a un model més sostenible i de baixa emissió de partícules de carboni.

Des del món local no es disposen de competències en els grans àmbits de la regulació energètica, com ara la planificació, l'execució i l'explotació d'infraestructures, però sí que es té la capacitat d'influir sobre els grans eixos de la gestió energètica. Des de les ciutats es pot actuar, doncs, sobre l'accés a l'energia amb projectes de generació, compra i subministrament a escala local; es poden aconseguir estalvis energètics aplicant eines de gestió de la demanda i d'eficiència energètica, i es pot incidir en el coneixement, la conscienciació i l'extensió d'una nova cultura energètica.

3. La generació energètica local i renovable com a quotidianitat

Encaminar-nos en aquesta transició energètica comporta superar una sèrie de reptes. El primer d'ells és normalitzar la presència d'instal·lacions de generació a la ciutat i incrementar la demanda d'instal·lacions d'autoconsum solar en els edificis, tant en l'àmbit públic com en el privat.

Gràfic 1. Potència fotovoltaica (FV) acumulada a nivell de ciutat i municipal (kWp)

Font: Agència d'Energia de Barcelona.

Actualment, a la ciutat de Barcelona tenim instal·lats quasi 29 megawatts pic (MWp), dividits entre 17 MWp privats i en 4 MWp de públics². L'objectiu és tenir una ciutat on l'auto-generació i l'autoconsum estiguin generalitzats. En el cas de Barcelona, es planteja que l'any 2025 es puguin assolir 6 MWp de generació fotovoltaica als edificis municipals (escoles bressols, equipaments culturals, esportius, etc.) i en el conjunt de l'espai públic. A més, també es preveu poder

assolir 35 MWp de generació fotovoltaica en l'àmbit privat residencial, terciari i industrial de la ciutat. Per aconseguir-ho, cal promoure l'autoconsum compartit i ajudar a impulsar el desplegament d'instal·lacions fotovoltaiques de manera exponencial. Cal aprofitar, doncs, tots els espais de la ciutat on tingui sentit generar energia, ja siguin cobertes d'edificis, façanes, tot tipus d'infraestructures urbanes, així com el mateix espai públic en general.

2. El *megawatts pic* (MWp) és la unitat de mesura de la sortida o de la generació d'un panell fotovoltaic. Reflecteix quina potència genera 1 watt en energia elèctrica, d'acord amb les condicions i l'orientació d'insolació adequades.

Imatge 1. Instal·lacions fotovoltaïques en edificis municipals

Font: Agència d'Energia de Barcelona.

L'any 2020 es va aprovar, a través d'un decret municipal, una instrucció per impulsar la generació d'energia renovable en els projectes d'obres i en el planejament urbanístic municipal. Una altra eina important és facilitar la inversió en aquest tipus d'instal·lacions, fent que pugui ser rendible tan aviat com sigui possible. Per reduir la inversió que tot això suposa, una de les vies de què disposen les administracions locals són les bonificacions fiscals. Barcelona ofereix una reducció del 50% de l'IBI durant 3 anys a aquells ciutadans i ciutadanes que hagin col·locat una instal·lació de generació en el seu edifici, tant si és residencial com terciari. En el cas d'instal·lacions en naus industrials, la bonificació de l'IBI és del 30% durant 3 anys. També s'ofereixen, amb col·laboració del sector privat, sistemes de finançament de projectes, com és el cas del programa MES Barcelona³.

Tan important com generar energia és plantejar com s'utilitzarà l'energia generada. En aquest sentit, la normativa vigent permet diferents fórmules de gestió de l'energia generada. Una d'elles és l'autoconsum compartit, que obre la possibilitat de generar energia allà on tingui el màxim sentit sense por als excedents, ja que d'aquests excedents energètics en podrà gaudir algun consumidor proper i, si no, almenys es podran compensar.

L'Ajuntament de Barcelona es planteja posar a disposició dels consumidors i consumidores residencials i terciaris una part de l'energia que genera a canvi d'una contraprestació econòmica que permeti a l'Ajuntament recuperar la inversió feta dins del període de vida útil de la instal·lació. Amb aquesta iniciativa es pretén que qualsevol consumidor o consumidora pugui cobrir una part del seu consum a partir d'energia renovable generada a la pròpia ciutat, tant a l'espai públic com en el privat, de manera que tothom pugui gaudir d'autoconsum independentment de si té o no possibilitats de col·locar i finançar directament una instal·lació de generació pròpia en el seu edifici.

Com a ciutat, ens cal, doncs, desplegar l'energia solar als terrats de la ciutat com més aviat millor. El projecte Moment Solar Barcelona⁴, una iniciativa compartida amb els Administradors de Finques i el Gremi d'Instal·ladors, posa a disposició de les comunitats de veïns tota la informació i l'assessorament necessari per tal que cada habitatge o bloc d'habitatges pugui generar l'energia que aquest necessita⁵.

3. Més informació a: <https://ajuntament.barcelona.cat/agenda2030/ca/mesbarcelona>.

4. Més informació a: <https://www.energia.barcelona/ca/moment-solar>

5. Més informació a: <https://www.energia.barcelona/ca/moment-solar>

D'aquesta manera es pretén convèncer i acompanyar les comunitats de veïns i veïnes en tot el procés d'instal·lació de plaques fotovoltaïques, incloent-hi des de l'estudi previ, la posada en marxa de les plaques, fins a la tramitació de les subvencions disponibles o oferir instruments de finançament com el MES Barcelona.

4. Rehabilitar per estalviar i viure millor

Tan important com produir energia neta i sostenible és no malbaratar-la. Això vol dir actuar també en l'àmbit de l'estalvi energètic, amb actuacions com la rehabilitació dels edificis o fent que l'energia que es construeix sigui, de nou, consum quasi zero.

Per una ciutat construïda de manera tan densa i compacta com Barcelona amb una superfície de sostre residencial de 62,7 milions de m² (cosa que representa més de la meitat del sostre total de la ciutat), el parc residencial representa un consumidor d'energia molt important. La demanda dels habitatges equival així al voltant del 28% de l'energia final consumida a tota la ciutat.

Cal tenir en compte, a més, que bona part dels edificis tenen una antiguitat superior als 65 anys. Per tant, molts d'ells van ser construïts abans que hi hagués una normativa sobre qualitat de l'edificació i exigències d'aïllament, la qual cosa fa que molts tinguin una certificació energètica baixa. De fet, més del 70% del parc residencial de la ciutat de Barcelona té una certificació energètica molt baixa (majoritàriament de classe E, F i G).

En la majoria de les ciutats ja construïdes, com és el cas de Barcelona, la rehabilitació energètica d'edificis és una eina

clau per reduir el consum d'energia, i alhora, a més, aconseguir millorar el confort. En el cas de Barcelona, l'objectiu és rehabilitar amb criteris energètics 10.000 habitatges a l'any. Actualment s'actua sobre uns 6.000 habitatges a l'any, però no sempre amb criteris energètics.

Així doncs, la rehabilitació amb criteris energètics és un element fonamental de la política energètica de la ciutat, no sols per impulsar la millora en l'eficiència energètica de les llars i dels espais de convivència, sinó també en relació amb l'impacte positiu que aquesta inversió suposa en l'àmbit de la salut. En la mesura que l'estat de l'habitatge sigui millor, més qualitat de vida i més confort s'obtidrà. Reduir les necessitats energètiques dels edificis és també una manera de reduir la despesa de les famílies i, per tant, de reduir les desigualtats i les situacions de vulnerabilitat a les quals aquestes s'enfronten en molts casos.

El parc residencial té problemes de conservació, accessibilitat i eficiència energètica i, tot i que l'eficiència energètica és un dels dèficits més significatius, no hi ha un grau de preocupació ni de consciència social suficient sobre aquest dèficit.

Per tant, és molt important visibilitzar que, quan plantejem rehabilitar energèticament un edifici, calen unes intervencions amb unes inversions inicials no gents menyspreables: del voltant de 3.500 a 10.000 euros per habitatge quan actuem sobre els envolupants⁶, i de 12.000 a 40.000 euros per habitatge quan parlem d'intervencions completes (en-

6. Els *envolupants* fan referència al conjunt de tancaments que separen els recintes habitables de l'ambient exterior (aire, terreny o un altre edifici) i de les particions interiors que separen els recintes habitables dels no habitables.

volupants i instal·lacions). Aquestes quantitats no són fàcils d'assumir pels i les propietàries d'edificis i d'habitatges. En alguns sectors socials podríem dir que són quantitats gairebé impossible d'assumir.

Per tal de poder amortitzar els estalvis energètics obtinguts mitjançant la rehabilitació, caldrien uns escenaris d'alts preus de l'energia i consums elevats d'energia per climatització (impulsats per consums energètics més importants en els habitatges). Això no ocorre a Barcelona. El clima temperat de la ciutat amb hiverns suaus fa que el consum per calefacció no sigui excessivament elevat. Aquesta realitat serà encara més palesa amb l'estat d'emergència climàtica actual. Per tant, el potencial d'estalvi energètic a la ciutat és menor i fa més difícil poder amortitzar a curt termini aquestes inversions.

Un altre factor important que cal considerar és l'estructura de la propietat. La majoria dels habitatges de la ciutat són amb caràcter de propietat horitzontal, és a dir, un conjunt d'habitatges que configuren un edifici que s'estableixen com a comunitats de propietaris. Això comporta que les decisions s'hagin de prendre amb caràcter col·lectiu, de manera que cal que es posin d'acord els diferents propietaris dels habitatges que, a més, no han de ser necessàriament els que en aquests moments resideixen a l'habitatge, atès que hi ha un gran nombre d'habitatges en règim de lloguer.

Per tant, per tal de fer realitat la rehabilitació energètica cal incrementar la cultura del manteniment de la societat, cal que s'entengui que cal anar assumint determinades despeses en les llars per tal d'assegurar una eficiència mínima

que ens proporcionarà confort i benestar. Alhora, cal també cercar els instruments que ajudin a fer més assumibles les inversions necessàries.

5. Xarxes de calor i fred: una solució interessant per avançar en la neutralitat climàtica de la ciutat

Una altra línia important en la qual cal aprofundir és la de les xarxes de calor i fred que aprofiten recursos residuals, de manera que estalvien energia de xarxa i redueixen les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle. Això és possible en determinats entorns urbans que han tingut o tenen una important transformació urbanística.

Les xarxes de climatització urbanes són sistemes molt eficients de producció de calor i de fred generats a partir de l'ús de recursos renovables o residuals que aporten calefacció, refrigeració i aigua calenta sanitària i que suposen un 30% d'estalvi energètic respecte als sistemes convencionals individuals com ara les calderes o els aires condicionats. Aquestes xarxes de calor i de fred representen també estalvis i avantatges molt importants en termes d'espai i d'inversió inicial per part dels usuaris particulars. Alhora, disminueixen sorolls, redueixen vibracions i eliminen riscos d'explosions. Així mateix, també minimitzen les emissions de CO₂ i redueixen els costos de manteniment i de reposició. Aquestes xarxes representen, per tant, exemples destacats de col·laboració publicoprivada.

En el cas de Barcelona, hi ha operatives dues xarxes de calor i fred. D'una banda, l'anomenada Districlima, constituïda el 2002, que va ser la primera xarxa urbana creada a Espanya per distribuir calor i fred per a calefacció, climatització i

aigua calenta sanitària⁷. Districlima va començar a operar amb la concessió d'aprofitament de la central de producció del Fòrum. En aquests moments, la xarxa disposa de 18 quilòmetres de traçat i 100 edificis connectats. A més, en poc temps s'hi afegirà una tercera central de producció per tal de poder arribar a un milió de metres quadrats de prestació potencial de servei a l'àrea del Besòs i del 22@.

Imatge 2. Xarxa de calor i fred Districlima

Font: elaboració pròpia a partir de Google Earth i Districlima.com.

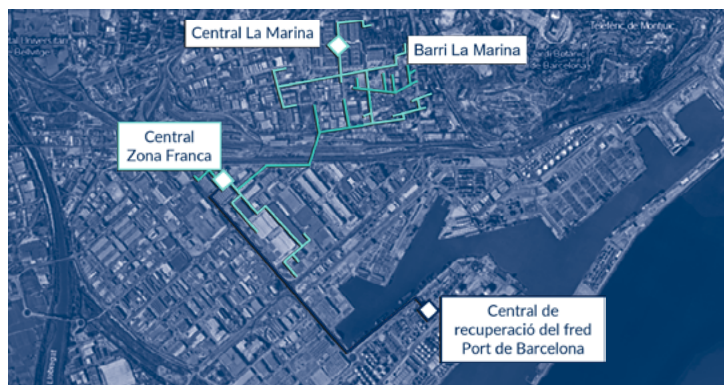
La segona xarxa, Ecoenergies, es va fundar el 2009 i opera amb una licitació dels ajuntaments de Barcelona i de l'Hospitalet de Llobregat⁸. El projecte preveu tres centrals de producció. A les dues que ja operen s'hi afegirà l'aprofitament del fred residual de la regasificadora del Port. Aquesta xarxa de calor-fred està preparada per abastir 15.000 m² de la Zona Franca i la Marina de Port. La central

7. Més informació a: <https://www.districtlima.com/ca/>

8. Més informació a: <https://www.ecoenergies.cat/cat>

de la Zona Franca, sobre la qual pivota el projecte, disposa, a més, d'una planta de biomassa que permet generar electricitat i calor a partir de las restes de la poda dels parcs i jardins i altres residus forestals.

Imatge 3. Xarxa de calor i fred Ecoenergies

Font: elaboració pròpia a partir de Google Earth i Ecoenergies.cat.

L'Ajuntament de Barcelona continua apostant per les xarxes de calor i fred. Així, conjuntament amb Barcelona Sagrera Alta Velocitat, impulsarà el desenvolupament d'un nou sistema de climatització centralitzada de calor i fred a l'Estació de la Sagrera i als seus entorns. Aquesta seria, doncs, la tercera gran xarxa de calor i fred disponible a la ciutat.

Una vegada implementades totes les xarxes, és previst que s'arribi a oferir cobertura energètica a una superfície aproximada de 18,5 milions de m², l'equivalent a la suma de les superfícies dels districtes de l'Eixample i Sant Andreu. La suma de totes les xarxes de calor i fred suposaria, a més, la reducció de més de 50.000 tones de CO₂ anuals, és a dir,

l'equivalent a treure de la circulació prop de 87.000 vehicles privats.

6. La cultura energètica

Fomentar i facilitar la intervenció i la participació de la ciutadania en una dinàmica de consens i empoderament de l'energia i la gestió energètica és una altra de les funcions que cal promoure en el marc de l'estratègia d'actuació en matèria energètica.

La millor manera per aconseguir que les actuacions energètiques funcionin fins al límit del seu potencial és facilitar a la població la participació en els processos de presa de decisions. Per això, s'habilitaran les millors eines disponibles i se'n crearan de noves per adaptar-se a les necessitats que sorgeixen, amb l'objectiu de fer més eficient i profunda la participació social.

L'experimentació en primera persona i la racionalització dels recursos a través de la corresponsabilització són estratègies efectives de coneixement i d'impuls de canvis.

L'increment de la cultura energètica s'adreça fonamentalment a la ciutadania en la seva vida quotidiana, però també a les persones que treballen en edificis públics i en empreses privades i en escoles, universitats i centres de formació en general.

7. Conclusions

Cal entomar el camí de la transició energètica i cal caminar de pressa. Hem d'aconseguir assolir un sistema basat en les energies renovables, descarbonitzat i amb un elevat nivell d'electrificació del consum energètic. Aquest camí que cal

recórrer segur que ens exigirà canviar les maneres de fer i això no es fàcil ni immediat. Però cal emprendre aquesta ruta per intel·ligència, perquè ens convé i, fins i tot, podríem arribar a dir, per egoisme. En qualsevol cas, les millores i els avantatges només vindran si aconseguim fer un canvi col·lectiu que no deixi ningú enrere.

La “ciutat dels 15 minuts”: redissenyar la vida urbana amb la proximitat de serveis

Carlos Moreno^a

Paraules clau: proximitat sostenible, policentrisme, territoris complets, ciutat viva, cronotòpia, disseny de serveis, multiús urbà

Imatge: Freepik

Aquest article presenta una exploració integral del concepte de la “ciutat dels 15 minuts”, un model d’urbanisme que busca redissenyar les ciutats perquè tots els serveis essencials estiguin accessibles en una proximitat baixa en carboni. Es discuteix com aquest model es fonamenta en teories urbanístiques que prioritzen l’escala humana, la sostenibilitat i la cohesió social. S’examinen estratègies pràctiques per a la seva implementació, els reptes associats i el paper crucial de la tecnologia i la participació comunitària en la seva realització. Es considera igualment l’impacte significatiu del model en la mobilitat urbana, destacant que no es limita a la gestió del trànsit, sinó que integra plenament l’accessibilitat i la proximitat de serveis. Finalment, es reflexiona sobre la rellevància futura del model, la seva alineació amb els objectius globals de sostenibilitat i el seu potencial per adaptar-se als reptes emergents, redefinint la vida urbana per a les generacions actuals i futures.

Introducció: La proximitat com a pilar de la planificació urbana

Evocar la “ciutat dels 15 minuts” és referir-se a un concepte d’urbanisme que prioritza l’accessibilitat a serveis i espais polivalents dins de distàncies curtes, promocionant un entorn policèntric on els residents poden satisfer la majoria de les seves necessitats quotidianes a baix carboni (Moreno, 2022). L’èmfasi no està en la rigidesa del temps en una xifra, sinó en la creació d’una xarxa capil·lar de serveis que fomenti una vida comunitària integrada i sostenible.

---

a. Director científic Chaire ETI, IAE Paris, Panthéon Sorbonne Université.

Aquest model ha inspirat nombroses variants arreu del món (X-Minute City, Neighborhood, Y-Minute Territory), totes a l'empara de la que anomenem “la proximitat feliç”, una idea que busca millorar la qualitat de vida urbana reduint la dependència dels vehicles i reforçant la cohesió econòmica i social. És en aquest marc conceptual i per simplificar que cal entendre en aquest text l'expressió recurrent “ciutat dels 15 minuts”.

La idea d'una vida urbana equilibrada i sostenible ha estat un objectiu elusiu en la història del desenvolupament metropolità. La “ciutat dels 15 minuts”, com a concepte en el camp de l'urbanisme, ofereix una visió fresca i pragmàtica per assolir aquest objectiu. Es tracta d'una tasca investigativa de llarg abast, que vaig iniciar el 2010 i que ha guanyat popularitat mundial després de ser adoptada per l'alcaldessa de París, Anne Hidalgo, el novembre del 2019, l'alcalde de Milà, Giuseppe Sala, el març del 2020, al capdavant de la Global COVID-19 Recovery Task Force del C40 Cities, creada en el moment de la pandèmia, i pel C40 Cities en el seu conjunt al juliol d'aquest mateix any (C40, 2020). Aquesta proposta busca una reorganització de les urbs perquè la ciutadania pugui satisfer les seves necessitats essencials a partir d'una proximitat privilegiant una mobilitat de baix carboni i incentivant la salut física a peu o en bicicleta.

Aquest enfocament implica una profunda reconfiguració de la vida urbana, en què la proximitat esdevé el principi organitzador de la ciutat.

La importància d'aquest enfocament rau en la seva multifacètica capacitat de reduir la petjada de carboni, reforçar

les comunitats locals i millorar la qualitat de vida urbana. Redefineix la relació entre l'espai i el temps en el context urbà, fomentant més interacció social i un sentit de pertinença entre els residents. La “ciutat dels 15 minuts” i el seu bessó per a les zones de mitjana i baixa densitat “el territori de la mitja hora” són més que una simple mesura de distància; són una reimaginació de la urbanitat i de la territorialitat que advoca per la sostenibilitat, l'accessibilitat i la qualitat de vida a través de quatre pilars: a) proximitat, b) densitat, c) mixtura i d) ubiqüitat (Moreno *et al.*, 2021).

Contràriament a l'ideal d'una ciutat d'èxit definida per la seva rapidesa i expansió a la Carta d'Atenes del 1933 i al funcionalisme de Le Corbusier (CIAM, 1954) expandit arreu del món, aquest concepte planteja una ciutat d'èxit i habitable pels afores i accessibilitat de baix carboni a les necessitats diàries. Això inclou no només botigues i serveis, sinó també escoles, parcs, serveis mèdics, llocs de treball o centres culturals. La implementació d'aquesta visió requereix un enfocament interdisciplinari que abasti l'economia, la sociologia, la salut pública, l'ecologia i la tecnologia, entre altres camps.

El propòsit d'aquest article és doble. Primer, busca analitzar la implementació pràctica del model de la “ciutat dels 15 minuts” en diferents contextos urbans, il·lustrant com s'adapta i es modifica en funció de les característiques i necessitats locals. Segon, pretén avaluar els beneficis tangibles i intangibles que aquest model promet, així com les crítiques i reptes que afronta en la seva adopció.

Al llarg d'aquesta exploració interdisciplinària s'examinaran casos d'estudi, es revisaran polítiques urbanes innovadores i es posarà a prova la idea que una reestructuració cap a la proximitat pot ser la resposta a molts dels problemes persistents a les ciutats contemporànies. En última instància, aquesta anàlisi busca proporcionar una comprensió profunda de com la “ciutat dels 15 minuts” podria reformular el futur de la urbanització, situant les persones i el medi ambient en el centre de l'agenda de planificació urbana.

1. Fonaments teòrics: arrelant la “ciutat dels 15 minuts” en l'urbanisme contemporani

La idea d'una ciutat on tots els serveis essencials estan a curta distància no només és atractiva, sinó que està arrelada en fonaments urbanístics sòlids i sostinguda per teories del desenvolupament urbà i múltiples estudis i pràctiques al llarg del temps. La “ciutat dels 15 minuts” es fonamenta sobre principis de mobilitat inclusiva, eficiència espacial, equitat social i sostenibilitat, tots conceptes essencials per al disseny de l'urbs contemporània (Allam *et al.*, 2021):

a) La mobilitat urbana i l'escala humana. Les teories modernes d'urbanisme destaquen la importància de calibrar la ciutat a l'escala humana, un concepte que ha evolucionat significativament des que urbanistes com Jane Jacobs van promoure carrers plens de vida i funcions urbanes mixtes (Jacobs, 1961). Aquest principi és un pilar del model de la “ciutat dels 15 minuts”, que subratlla l'accessibilitat i la connectivitat per a vianants i ciclistes, i desplaça el cotxe com a eix central del disseny urbà.

b) Sostenibilitat i resiliència urbana. El disseny d'una ciutat compacta i multifuncional que promogui la proximitat de serveis essencials no només és una resposta a la crisi climàtica, sinó també una estratègia per augmentar la resiliència de les comunitats urbanes. Reduint els llargs desplaçaments es disminueixen les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle, es conserven recursos i es millora la qualitat de l'aire, de manera que es contribueix a la salut i el benestar dels residents (IPCC, 2021).

c) Equitat i cohesió social. Una “ciutat dels 15 minuts” proporciona igual accés a serveis i espais públics, fomentant l'equitat social i la cohesió. Tancant les bretxes de mobilitat, s'ofereix igualtat d'oportunitats per a tots els ciutadans, de manera que es promou la inclusió i es redueixen les disparitats socials.

d) Economia de la proximitat. La proximitat de serveis reforça l'economia local en promoure el flux de capital dins de la comunitat i donar suport al creixement de negocis locals. Aquest model econòmic propicia una xarxa d'intercanvis comercials més personal i menys dependent de grans cadenes o corporacions, de manera que impulsa l'economia a una escala més humana i sostenible.

e) Innovació tecnològica i participació ciutadana. La tecnologia moderna i la participació comunitària juguen rols vitals en la implementació efectiva de la “ciutat dels 15 minuts”. La recopilació i anàlisi de dades proporcionades per tecnologies intel·ligents permeten una planificació urbana que respon dinàmicament a les necessitats de la població. La participació activa dels residents garanteix que el desenvolupament urbà reflecteixi els desitjos i

necessitats de la comunitat, de manera que es creï un sentiment de pertinença i empoderament.

f) Interdisciplinarietat en la planificació urbana. La intersecció de diverses disciplines com la geografia, l'ecologia, la sociologia i l'economia enriqueix la teoria i pràctica de la “ciutat dels 15 minuts”. Cada camp aporta perspectives úniques que, en integrar-se, proporcionen un enfocament holístic per abordar els complexos reptes de la urbanització. Per exemple, els geògrafs contribueixen amb tècniques de mapatge i anàlisi espacial que ajuden a identificar les àrees òptimes per al desenvolupament de serveis a nivell de barri, mentre que els economistes poden calcular l'impacte d'aquests serveis en l'economia local.

g) Història i evolució de l'urbanisme. La “ciutat dels 15 minuts” també es basa en la història de l'urbanisme, des dels dissenys de la Unitat Modular de Veïnat (Neighborhood Unit) de Perry (1929) passant per les ciutats jardí d'Ebenezer Howard (Aguado Moralejo, 2021) fins als principis de la Nova Urbanització (New Urbanism) (Steuteville i Langdon, 2008) i la feina del gran urbanista Jan Gehl (2010), que busquen recuperar la dimensió humana de les ciutats. Aquest model es presenta com l'evolució natural d'aquestes teories, adaptant-les als reptes contemporanis i a les expectatives d'una societat cada vegada més conscient de la importància del desenvolupament sostenible.

h) Psicologia urbana i qualitat de vida. Des de la perspectiva de la psicologia urbana, la proximitat de serveis afecta positivament la salut mental i la felicitat dels ciutadans. Els espais urbans dissenyats per fomentar

trobades socials i activitats a l'aire lliure contribueixen a una major satisfacció vital i a la creació de comunitats més cohesionades i resilients (Simmel, 1903).

Aquests fonaments teòrics delimiten el marc dins del qual la “ciutat dels 15 minuts” es desenvolupa i prospera. L'aplicació d'aquests principis no només és una resposta als problemes actuals, sinó també una anticipació a les necessitats futures de les ciutats.

2. Beneficis de la proximitat de serveis: millorant la vida urbana

La reconfiguració urbana cap a la proximitat de serveis és una tendència en alça que promet millorar la qualitat de vida a les ciutats. Els beneficis d'aquest enfocament són multidimensionals, i abasten des de la millora de la salut pública fins a la revitalització de l'economia local. La visió de la “ciutat dels 15 minuts” no només és una resposta a la necessitat de sostenibilitat ambiental, sinó també un mitjà per fomentar comunitats més fortes i resilients:

a) Millores en la salut pública. Un dels beneficis més evidents de la “ciutat dels 15 minuts” és l'impacte positiu en la salut dels seus habitants. La promoció de caminar i ciclar com a modes primaris de transport no només redueix les malalties relacionades amb estils de vida sedentaris, sinó que també millora la salut mental en reduir l'estrès associat amb els llargs temps de desplaçament. Per exemple, ciutats com Copenhaguen, que han invertit en infraestructures per a bicicletes i vianants, han vist millores en la salut general i una reducció en la mortalitat relacionada amb la contaminació i la inactivitat (Allam *et al.*, 2022).

b) Beneficis ambientals. La reducció de la dependència dels vehicles motoritzats té un clar benefici ambiental. Menys cotxes als carrers significa menys emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i una millor qualitat de l'aire. La "ciutat dels 15 minuts", en incentivar els desplaçaments curts, contribueix directament a la lluita contra el canvi climàtic. Ciutats com París han començat a experimentar amb aquest model, tancant carrers al trànsit de cotxes i transformant-los en espais verds i de vianants.

c) Revitalització econòmica local. La concentració de serveis dins de barris accessibles a peu pot revitalitzar les economies locals. Els mercats de productors, les botigues de barri i els serveis locals prosperen quan els residents opten per consumir prop de casa. Això fomenta l'economia circular i dona suport a les petites empreses. A Melbourne, Austràlia, els corredors comercials locals s'han consolidat gràcies a polítiques que promouen l'activitat econòmica dins de distàncies caminables.

d) Cohesió i capital social. Els barris dissenyats amb proximitat de serveis fomenten més interacció entre els veïns, per la qual cosa reforcen la cohesió i el capital social. La possibilitat de trobades espontànies i la participació en la vida comunitària augmenten quan les persones passen més temps als seus barris. A Portland, Oregon, s'ha observat com la implementació de miniplaces i espais comunitaris ha incentivat la interacció social i el sentiment de comunitat.

e) Eficiència i accessibilitat en l'ús del temps: El concepte de la "ciutat dels 15 minuts" també millora l'eficiència i

l'accessibilitat en l'ús del temps. La reducció dels desplaçaments permet a les persones dedicar més temps a activitats recreatives, familiars o de descans, en lloc de perdre'l en el trànsit. Pontevedra mostra que és possible limitar el trànsit en certes àrees, la qual cosa permet que els espais es facin servir de manera més eficient i allibera temps per a la vida social i la recreació.

f) Reducció del trànsit i millora de la mobilitat. La disminució de l'ús de l'automòbil porta a una reducció significativa del trànsit, cosa que alleuja la congestió i millora la mobilitat per a tots els usuaris de la via, inclosos els serveis d'emergència i el transport públic. Ciutats com Amsterdam han liderat el camí en aquest aspecte, demostrant com la infraestructura per a bicicletes i vianants pot coexistir amb una mobilitat urbana eficient.

g) Increment de la seguretat urbana. Barris amb carrers més transitats per vianants i ciclistes tendeixen a ser més segurs a causa de la vigilància natural més gran que tenen. La presència constant de persones als carrers actua com a element dissuasiu per a l'activitat delictiva i millora la seguretat general.

h) Resiliència davant de crisis. La proximitat dels serveis essencials s'ha demostrat crucial en temps de crisi, com s'ha evidenciat durant la pandèmia de la covid-19. Els barris que podien accedir a béns i serveis bàsics sense desplaçar-se lluny van tenir avantatges significatius en termes de continuïtat i benestar. A Seül, la resposta ràpi-

da a la pandèmia va ser facilitada en part per la densitat de serveis accessibles a escala de barri.

Els beneficis de la “ciutat dels 15 minuts” són clars i variats, i ofereixen millores en la salut, el medi ambient, l’economia i la cohesió social. Aquests exemples concrets demostren com la teoria es pot traduir en pràctica, amb resultats tangibles per als ciutadans i les seves comunitats. La següent secció examinarà els desafiaments que aquest model afronta i com es pot adaptar a diferents contextos urbans.

3. Desafiaments i crítiques: avaluant les complexitats del model urbà de proximitat

Tot i que la “ciutat dels 15 minuts” presenta nombrosos avantatges, també s’enfronta a desafiaments significatius i ha estat objecte de crítiques que en qüestionen la viabilitat i efectivitat. Comprendre aquests punts és crucial per avaluar de manera realista el potencial d’aquest model urbà i per dissenyar estratègies que en superin les limitacions.

a) **Desafiaments d’implementació.** La transformació de les ciutats existents per adaptar-les al model dels 15 minuts implica una sèrie de reptes logístics i estructurals. Les ciutats històricament dissenyades al voltant de l’automòbil s’han de sotmetre a canvis profunds en la seva infraestructura, cosa que requereix una afirmació decidida com a política pública d’ordenament urbà o territorial i una planificació detallada. A més, en moltes ciutats, l’especulació immobiliària i els interessos comercials poden resistir-se als canvis que prioritzen els espais públics sobre el desenvolupament privat.

b) **Diversitat de necessitats urbanes.** Cada ciutat té la seva pròpia idiosincràsia i necessitats específiques, la qual cosa significa que el model dels 15 minuts no es pot aplicar de manera uniforme. Les diferències en la densitat poblacional, la distribució geogràfica de serveis i les cultures de mobilitat requereixen adaptacions personalitzades, la qual cosa pot complicar l’estandardització de polítiques i estratègies.

c) **Inclusió i equitat.** Una crítica comuna al model és que pot conduir a la gentrificació i al desplaçament de poblacions menys afavorides si no s’utilitza amb compte. La millora dels barris i la introducció de serveis de proximitat poden augmentar els preus de l’habitatge, i excloure’n aquells amb menys recursos. És essencial que les polítiques que acompanyen la transformació urbana incloguin mesures per preservar la diversitat socioeconòmica i afavorir àmpliament la mixtura social.

d) **Viabilitat econòmica** Els crítics també han assenyalat la preocupació sobre la viabilitat econòmica de la “ciutat dels 15 minuts”. Argumenten que la concentració de serveis potser no és sostenible per a certs tipus de negocis o que la reducció del trànsit pot afectar negativament les indústries que depenen del transport de llarga distància. Múltiples estudis mostren que es tracta d’un canvi de paradigma que es concreta després de la pandèmia.

e) **Resistència al canvi.** El canvi cultural necessari per a l’adopció del model de la “ciutat dels 15 minuts” no s’ha de subestimar. Els hàbits arrelats de dependència de l’automòbil i les expectatives de comoditat poden ser barre-

res significatives. La transició requereix una adaptació de comportaments i una acceptació generalitzada de nous patrons de mobilitat.

f) Necessitat de participació ciutadana. L'èxit del model depèn en gran mesura de la participació activa dels ciutadans. No obstant això, assolir un nivell d'implicació comunitària que permeti la cocreació de la ciutat pot ser un desafiament, sobretot en contextos on la desconfiança cap a les autoritats és alta o la cultura política és apàtica.

g) Infraestructura i tecnologia. La infraestructura tecnològica necessària per suportar una “ciutat dels 15 minuts” és considerable. Les ciutats han d'invertir en tecnologies intel·ligents que permetin la recopilació i anàlisi de dades per a una planificació efectiva. Això pot ser un obstacle, sobretot en regions amb limitacions pressupostàries o manca d'experiència tècnica.

Els desafiaments i les crítiques al model de la “ciutat dels 15 minuts” són importants per considerar equiparant-los amb els seus beneficis potencials. Abordar aquests desafiaments requereix una consideració acurada de les circumstàncies locals i la implementació de polítiques inclusives i sostenibles.

4. Estratègies de disseny urbà i planificació: forjant el futur de les ciutats entorn de la proximitat humana

La transformació de les nostres metròpolis en “ciutats de 15 minuts” representa una revolució en la manera com concebem i vivim als espais urbans. Aquesta transició, més que

una sèrie d'intervencions aïllades o un pla de circulació, és una reinvençió holística de l'entorn urbà que posa les persones i les seves necessitats diàries al centre de la planificació. És una resposta a la creixent demanda d'entorns urbans que siguin alhora vibrants i sostenibles, que promoguin la salut i el benestar i que fomentin una comunitat més forta i resiliència (UN-Habitat, 2023).

Les ciutats que s'embarquen en aquest viatge reconeixen que la proximitat no és simplement una qüestió de distància física, sinó també d'accessibilitat i connexió. No es tracta només d'apropar les persones als serveis, sinó de teixir una xarxa d'experiències i oportunitats que enriqueixin la vida quotidiana. Les estratègies que adopten són tan diverses com les ciutats mateixes, de manera que reflecteixen la diversitat de les seves històries, geografies i cultures. Aquestes estratègies han de ser prou flexibles per adaptar-se als canvis demogràfics i tecnològics, i prou robustes per fer front als reptes del canvi climàtic i les crisis econòmiques o de salut que puguin sorgir.

Per navegar per aquest canvi paradigmàtic, els planificadors urbans i els responsables polítics han d'usar un pensament innovador i multidisciplinari. Han de lligar les consideracions de disseny urbà amb polítiques públiques inclusives, aprofitar els avenços tecnològics per a una planificació més intel·ligent i assegurar-se que el creixement econòmic vagi de bracet amb l'equitat social i la sostenibilitat ambiental. Els espais urbans del futur han de ser dissenyats amb la plasticitat per evolucionar juntament amb les comunitats que els habiten, de manera que permetin que les ciutats no

només creixin, sinó que també aprenguin, s'adaptin i prosperin.

L'ambició és alta: crear ciutats que siguin més que un lloc per viure, treballar i jugar, sinó espais on cada carrer, edifici i plaça promogui una interacció rica i significativa. Això requereix una reavaluació de les prioritats urbanes tradicionals i una nova valoració del temps i l'espai en la vida de la ciutat. El compromís amb aquest model no és una tasca fàcil ni una solució ràpida, però és un pas essencial cap a la creació d'un futur urbà que sigui digne de les generacions futures.

Explorarem com les ciutats d'arreu del món estan abordant aquests reptes i utilitzant estratègies innovadores per crear entorns urbans que reflecteixin els principis de la "ciutat dels 15 minuts". Aquestes accions no només responen a les necessitats actuals, sinó que també estableixen les bases per a la resiliència i l'adaptabilitat a llarg termini, de manera que assegurin que les ciutats no només sobreviuran, sinó que prosperaran en l'incert panorama del futur:

a) Redisseny de la infraestructura urbana. El redisseny de la infraestructura urbana per promoure la mobilitat de vianants i ciclista s'estén més enllà de la simple addició de carrils bici i voreres àmplies. Implica també la implementació de sistemes de senyalització intel·ligent, interseccions que prioritzen la seguretat dels vianants i ciclistes, i el desenvolupament de parcs i corredors verds que connectin diferents àrees de la ciutat. A París, el Pla Vélo (Paris, 2021) busca duplicar els carrils bici i reduir l'espai d'aparcament per a cotxes amb l'objectiu de fomentar la mobilitat alternativa.

b) Zonificació i ús mixt del sòl. Un ús mixt del sòl efectiu requereix una planificació curosa per equilibrar la vida residencial amb la comercial, industrial i d'oci. Les polítiques de zonificació flexibles permeten que els espais s'adaptin a usos múltiples al llarg del temps, fomentant la vitalitat i l'adaptabilitat de les àrees urbanes. A Copenhaguen, els desenvolupaments d'ús mixt a l'àrea de Nordhavn estan creant un nou barri des de zero, dissenyat per ser sostenible i centrat en les persones.

c) Incentius per al desenvolupament local. Els incentius per a negocis locals poden incloure no només suport financer, sinó també assistència en màrqueting, gestió i formació per a emprenedors. Això ajuda a crear un teixit econòmic diversificat i resistent als xocs econòmics. A Portland, el programa Neighborhood Prosperity Initiative (Portland, 2021) ha revitalitzat districtes comercials mitjançant la inversió en la identitat i capacitat de negoci de les àrees urbanes.

d) Integració d'espais verds i públics. La creació d'espais verds i públics va més enllà de la simple provisió de parcs, i s'estén a la integració de la natura en el disseny d'edificis i carrers. A Buenos Aires, la crisi generada per la covid-19 ha facilitat la política de "renaturalitzar" la ciutat, amb carrers verds que incorporin vegetació, la qual cosa millora la biodiversitat i gestiona les aigües pluvials.

e) Polítiques de transport sostenible. Les polítiques de transport sostenible han de ser comprensives i sistemàtiques, de manera que integrin bicicletes, transport públic, vehicles compartits i altres formes de mobilitat elèctrica. A Amsterdam, l'enfocament ha estat no només crear

infraestructura per a bicicletes, sinó també restringir l'accés de cotxes al centre de la ciutat i ampliar la xarxa de transport públic.

f) Tecnologia i dades per a la planificació intel·ligent. La planificació intel·ligent també implica el desenvolupament d'aplicacions i plataformes que facilitin la mobilitat i l'accés als serveis. Singapur, per exemple, utilitza sistemes avançats de gestió de trànsit i aplicacions que proporcionen informació en temps real sobre opcions de transport, fent que moure's per la ciutat sigui més eficient i accessible.

g) Participació ciutadana activa. La participació ciutadana es beneficia de la creació de plataformes digitals i físiques per al debat i la presa de decisions. Moltes ciutats utilitzen eines com l'urbanisme tàctic i els pressupostos participatius per involucrar els ciutadans directament en la creació i millora dels seus espais urbans.

h) Polítiques d'habitatge assequible. Les polítiques d'habitatge assequible poden incloure la construcció d'habitatges de protecció oficial, la regulació del lloguer i la promoció de la propietat cooperativa. Viena ha estat capaç de mantenir la diversitat i assequibilitat al seu centre urbà mitjançant una forta inversió en habitatge social, de manera que ha evitat la gentrificació que sovint acompanya la urbanització centrada en la proximitat.

i) Integració de serveis públics. La integració efectiva de serveis públics requereix una planificació que els posi al cor de les comunitats. Hèlsinki ha innovat amb la integració de serveis amb el concepte de "biblioteca de la ciutat",

creant espais que són alhora centres d'aprenentatge, trobada i activitat cultural (Urban Next, 2018).

L'aspiració de remodelar les nostres ciutats entorn de l'ideal de la "ciutat dels 15 minuts" és una iniciativa que s'està adoptant a ciutats d'arreu del món. Aquest impuls global cap a un urbanisme més humà i accessible es basa en un reconeixement compartit que la qualitat de vida urbana pot i ha de ser millorada. Les estratègies de disseny i planificació urbana han de ser, per tant, tan dinàmiques i diverses com les poblacions a les quals serveixen, incorporant la singularitat de cada lloc i la seva gent.

Per materialitzar aquesta visió en una varietat de contextos urbans, és essencial que hi hagi un compromís amb la innovació i l'adaptabilitat. Les tàctiques i polítiques d'èxit en una ciutat poden servir d'inspiració o punt de partida per a una altra, però sempre han de ser ajustades per acomodar les diferències culturals, econòmiques i ambientals. La col·laboració entre urbanistes, sector empresarial, ciutadania i altres actors clau és fonamental per fomentar un diàleg ric que es pugui traduir en accions efectives i en entorns urbans vibrants i sostenibles.

A través d'un enfocament holístic i participatiu, els planificadors urbans i els responsables polítics poden transcendir les limitacions tradicionals del disseny de la ciutat i, en el seu lloc, fomentar la creació d'espais que realment reflecteixin les necessitats i aspiracions dels seus ciutadans. Fent-ho així, no només estan millorant l'habitabilitat i la resiliència de les ciutats, sinó que també reafirmen un compromís amb la creació d'un entorn urbà que sigui inclusiu, equitatiu i dissenyat per al benestar humà en el seu sentit més ampli.

La universalitat del concepte de la “ciutat dels 15 minuts” en subratlla la rellevància en l’escenari mundial. Des de les metròpolis en expansió d’Àsia i l’Àfrica fins a les ciutats històriques d’Europa i les variades urbanitzacions de les Amèriques, aquest model s’està explorant i adoptant com un enfocament cap a un desenvolupament urbà més sostenible i centrat en l’ésser humà. Reflecteix una nova era de responsabilitat urbana, on les distàncies es mesuren no només en quilòmetres o milles, sinó en la qualitat de les connexions humanes i l’accés a una vida plena i saludable.

La “ciutat dels 15 minuts” està emergint com un nou paradigma en la planificació urbana, un que promet redefinir el teixit de les nostres ciutats i la vida quotidiana dels seus habitants. A mesura que aquest concepte continua guanyant impuls a escala mundial, es converteix en una poderosa eina per fer front als reptes urbans del segle XXI, de manera que crea ciutats que no només siguin més eficients i sostenibles, sinó també més acollidores, vives i humanes (Moreno, 2024).

5. Tecnologia i innovació: catalitzadors de la “ciutat dels 15 minuts”

El model de la “ciutat dels 15 minuts” no és una entitat estàtica; és un organisme viu que creix i s’adapta mitjançant la integració de tecnologies avançades i pràctiques innovadores. En aquesta era digital, la tecnologia té un paper crucial en la facilitació i l’avenç d’aquest model urbà. Les innovacions en recopilació de dades, anàlisi i participació ciutadana estan permetent a les ciutats entendre millor i respondre a les necessitats dels seus residents:

a) Big data i anàlisi predictiva. Les ciutats estan utilitzant el big data per prendre decisions informades sobre urbanisme i mobilitat. L’anàlisi predictiva permet als urbanistes entendre els patrons de trànsit, les tendències de desplaçament i les necessitats de serveis en temps real, de manera que faciliten una planificació urbana més dinàmica i adaptativa. Per exemple, a Singapur, les dades recopilades de sensors i dispositius intel·ligents s’estan utilitzant per optimitzar el flux de trànsit i millorar l’experiència de transport públic.

b) Plataformes de participació ciutadana. Les tecnologies digitals estan revolucionant la forma en què les comunitats participen en la planificació urbana. Les plataformes en línia permeten als ciutadans expressar les seves opinions, votar sobre iniciatives i contribuir amb idees per al desenvolupament dels seus barris. Hèlsinki ha utilitzat eines digitals per fomentar la participació en el desenvolupament de projectes urbans, assegurant que reflecteixin les necessitats i els desitjos dels residents.

c) Sistemes de transport intel·ligent (ITS). Els ITS utilitzen tecnologies de comunicació per millorar l’eficiència i la seguretat del transport. Aquests sistemes poden controlar el trànsit, gestionar les xarxes de transport públic i proporcionar informació en temps real als usuaris. A ciutats com Amsterdam, els ITS han contribuït a crear un sistema de mobilitat més coherent i accessible, reduint la necessitat de viatges llargs i complexos.

d) Sostenibilitat i eficiència energètica. La tecnologia també està al cor de la sostenibilitat urbana. Els edificis intel·ligents i les xarxes d'energia eficients són essencials per reduir la petjada de carboni de les ciutats. A Copenhaguen, la tecnologia s'està utilitzant per millorar l'eficiència energètica i promoure l'ús d'energies renovables, la qual cosa contribueix a la visió de la ciutat de ser carboni neutral per a l'any 2025.

e) Urbanisme digital i modelatge 3D. Les eines de modelatge 3D i realitat augmentada estan permetent als planificadors i al públic visualitzar projectes de desenvolupament urbà abans de la seva construcció. Això no només millora el procés de disseny, sinó que també fomenta més transparència i participació pública. San Francisco ha utilitzat models 3D per planificar i comunicar canvis urbans, la qual cosa ha permès als ciutadans visualitzar i comprendre l'impacte dels nous desenvolupaments.

f) Aplicacions mòbils per a serveis urbans. Les aplicacions mòbils estan fent que els serveis urbans siguin més accessibles que mai. Des del pagament de l'estacionament fins a la reserva d'espais en instal·lacions públiques, aquestes aplicacions estan fent que la vida a la ciutat sigui més convenient i eficient. A Seül, una àmplia gamma de serveis governamentals i comunitaris estan disponibles a través d'aplicacions, de manera que faciliten als residents l'accés a la informació i els recursos que necessiten.

La tecnologia i la innovació són pedres angulars en la construcció de la "ciutat dels 15 minuts", no només en termes d'infraestructura i serveis, sinó també en la creació d'un

diàleg obert i dinàmic entre la ciutat i els seus ciutadans. Amb la integració de sistemes intel·ligents, eines participatives i solucions sostenibles, les ciutats estan forjant un futur urbà que és més receptiu, connectat i habitable.

6. Participació comunitària i governança: pedres angulars de les "ciutats dels 15 minuts"

La realització del concepte de la "ciutat dels 15 minuts" es basa en una implicació comunitària significativa i una governança efectiva. Aquests elements no només són crucials per a l'acceptació i l'èxit del model, sinó que també fomenten un sentiment de propietat i responsabilitat entre els residents. La participació comunitària i la governança col·laborativa es converteixen així en catalitzadors essencials en la transformació de les ciutats:

a) Participació comunitària en la planificació urbana. La participació activa de la comunitat en la planificació urbana permet que les veus dels ciutadans siguin escoltades i les seves necessitats i desitjos es reflecteixin en el desenvolupament del seu entorn. Iniciatives com ara tallers de disseny comunitari, fòrums públics i consultes en línia poden ajudar a recollir una àmplia gamma de perspectives i fomentar la transparència i la confiança en el procés de planificació. A ciutats com Porto Alegre, al Brasil, la implementació de pressupostos participatius ha permès als residents decidir directament sobre l'assignació de fons per a projectes urbans, la qual cosa ha resultat en una distribució més equitativa dels recursos i en una ciutadania més compromesa.

b) Governança inclusiva i responsiva. Una governança efectiva per a la "ciutat dels 15 minuts" ha de ser inclusi-

va, de manera que ha de considerar les necessitats de tots els grups de la població, inclosos aquells que històricament han estat marginats. També ha de ser responsiva, capaç d'adaptar-se i respondre ràpidament als canvis i reptes emergents. La governança col·laborativa, que involucra múltiples parts interessades, inclosos governs locals, empreses, ONG i grups ciutadans, és fonamental per desenvolupar solucions que siguin sostenibles i amb ampli suport. Exemples d'això es poden trobar a ciutats com Melbourne, on la col·laboració entre el govern de la ciutat, les universitats i els grups comunitaris ha donat lloc a projectes innovadors que promouen la sostenibilitat i la cohesió comunitària.

c) Eines digitals per a la participació i la governança. Les eines digitals estan revolucionant la manera com les comunitats s'involucren amb els seus governs i participen en la governança de les seves ciutats. Plataformes en línia com Decidim a Barcelona (Barcelona Decideix) permeten als ciutadans proposar, debatre i votar sobre polítiques i projectes municipals. Aquestes eines no només faciliten un compromís més ampli i divers, sinó que també permeten que les idees i preocupacions dels ciutadans siguin incorporades ràpidament en la presa de decisions.

d) Educació i empoderament comunitari. L'educació és una faceta vital de la participació comunitària. Els programes d'educació cívica i tallers sobre urbanisme poden empoderar els ciutadans perquè participin de manera més efectiva en el procés de planificació. A Copenhaguen, els esforços educatius han augmentat la consciència sobre l'urbanisme sostenible i han fomentat una cultura de participació activa en el desenvolupament urbà.

e) Integració de la participació comunitària en la governança. La participació comunitària ha d'estar integrada en els processos de governança perquè sigui efectiva. Això significa establir canals clars i consistents per a la participació ciutadana en totes les etapes del procés de planificació i desenvolupament urbà. A ciutats com Montevideo, l'Uruguai, els consells veïnals tenen un paper formal en la planificació urbana, la qual cosa assegura que les perspectives comunitàries siguin una part integral de la presa de decisions.

f) Transparència i responsabilitat. La transparència i la rendició de comptes són fonamentals per a una governança eficaç i per mantenir la confiança de la comunitat. Els governs han de ser transparents en els seus processos de planificació i retre comptes sobre els resultats i l'ús dels recursos. A Toronto, el Canadà, les iniciatives de dades obertes i la publicació d'informes de progrés permeten als ciutadans rastrejar i avaluar el rendiment del govern en àrees clau com el desenvolupament urbà i la mobilitat.

g) Models de governança innovadors. Els models de governança que fomenten la col·laboració i la flexibilitat estan emergint com a enfocaments efectius per al desenvolupament urbà. Aquests models sovint es caracteritzen per estructures menys jeràrquiques i més autonomia per a les comunitats locals en la presa de decisions. A Hèlsinki, els "contractes de barri" són un exemple de com la ciutat delega l'autoritat i els fons directament als barris per a projectes específics de millora urbana, incentivant la innovació i la participació local (NY Times, 2020).

La participació comunitària i una governança efectiva són indispensables per a l'èxit de la “ciutat dels 15 minuts”. La implicació activa dels ciutadans, una governança inclusiva i responsiva, i la utilització d'eines digitals per facilitar aquests processos són elements que permeten que les ciutats s'adaptin a les necessitats dels seus habitants. En involucrar la comunitat en cada pas i fomentar una governança transparent i col·laborativa, les ciutats es poden assegurar que els seus esforços per aconseguir la proximitat i l'accessibilitat s'alineïn amb les necessitats i els desitjos d'aquells a qui serveixen.

7. Reconceptualització de la mobilitat urbana en la “ciutat dels 15 minuts”

El model de la “ciutat dels 15 minuts” es presenta com una innovació radical en l'àmbit de l'urbanisme, de manera que desafia la noció tradicional que la planificació urbana s'ha de centrar en el trànsit i la circulació de vehicles. Aquest enfocament avantguardista va més enllà de les intervencions convencionals per calmar el trànsit i zonificació per a trànsit reduït. En la seva essència, proposa una reinversió de la vida urbana, on la mobilitat es relaciona amb l'accessibilitat a una gamma completa de serveis i facilitats que enriqueixen la vida quotidiana dels ciutadans.

La “ciutat dels 15 minuts” defensa un entorn on la proximitat no es mesura simplement en termes de distància, sinó en la qualitat i la integració de la vida urbana. Es tracta d'un espai on les necessitats dels residents, des de l'accés a l'educació i la salut fins a opcions de lleure i treball, estan incrustades en el teixit mateix de la comunitat. Aquesta integració significa que reduir o gestionar el trànsit és només una part de la problemàtica; la veritable mesura de l'èxit

és la disposició de serveis vitals que es troben a una curta i agradable passejada de distància.

Afirmem que el model no pot ser reduït a la creació d'“illes” urbanes d'accessibilitat dins d'un mar d'infraestructura orientada a l'automòbil. No és simplement una sèrie de blocs pacífics o barris amb trànsit calmat; és un compromís amb una visió integral que abasta des de la presència de serveis urbans múltiples a tota la ciutat, passant per la planificació d'espais verds fins al disseny de sistemes de transport públic i la promoció de la interacció comunitària.

Aquest model implica una transformació profunda en la concepció de la infraestructura urbana i la mobilitat. Requereix un redisseny dels espais urbans perquè siguin inherentment multifuncionals, on la mobilitat s'entén com la capacitat d'accedir a una vida urbana rica i plena sense la dependència del transport privat individual. Una “ciutat dels 15 minuts” d'èxit és aquella on la planificació del trànsit es converteix en una eina per assolir un objectiu més gran: una qualitat de vida urbana òptima, caracteritzada per la salut, la sostenibilitat i la cohesió social.

Per tant, l'impacte en la mobilitat urbana dins del marc de la “ciutat de 15 minuts” ha de ser avaluat no només en termes d'eficiència del transport o reducció de la congestió, sinó també en com facilita una vida quotidiana més connectada i satisfà les necessitats humanes fonamentals. La mobilitat es converteix en un mitjà per a un fi més elevat: la realització plena del potencial humà dins de l'entorn urbà.

a) Redefinició del concepte de mobilitat. La “ciutat dels 15 minuts” convida a repensar el concepte de mobilitat urbana. Es tracta d’una mobilitat que posa el benestar humà i l’accés als serveis bàsics al primer pla, de manera que promou la integració de la vida quotidiana en lloc de veure el moviment simplement com l’acte d’anar d’un lloc a un altre. La mobilitat en aquest context és holística, per la qual cosa abasta aspectes físics, socials i digitals.

b) Integració de la mobilitat amb la vida diària. En lloc de dissenyar sistemes de transport per maximitzar l’eficiència del trànsit vehicle, la “ciutat dels 15 minuts” se centra en com els sistemes de mobilitat poden millorar la qualitat de vida. Això significa crear entorns on el transport sigui una part integrada de la vida diària, i no un fi en si mateix. Per exemple, en ciutats com Friburg, Alemanya, les zones residencials estan dissenyades de manera que els serveis essencials estan a una distància a peu, de manera que es redueix la necessitat de desplaçaments llargs i es fomenta una comunitat més unida.

c) Millora de l’accessibilitat i reducció de la dependència dels cotxes. Una de les claus per millorar la mobilitat a la “ciutat dels 15 minuts” és reduir la dependència del cotxe. Això s’aconsegueix no només a través de restriccions al trànsit, sinó també oferint alternatives atractives i pràctiques com xarxes de transport públic eficients, segures i freqüents, infraestructures per a bicicletes i vianants i foment de l’ús de vehicles elèctrics compartits. Ciutats com Utrecht han transformat la seva mobilitat amb sistemes multimodals, incloent-hi amplis carrils bici i millores en la infraestructura per als vianants.

d) Desenvolupament urbà i mobilitat sostenible. El model de la “ciutat dels 15 minuts” promou un desenvolupament urbà centrat en la sostenibilitat. Això implica una planificació que redueix la necessitat de desplaçaments llargs i promogui la mobilitat activa. A Copenhaguen, per exemple, l’ambició és que més del 50% dels desplaçaments es facin en bicicleta. La mobilitat sostenible es converteix així en un pilar de la planificació urbana, de manera que contribueix a un entorn més saludable i menys contaminat (Tools of change, 2022).

e) Innovació en sistemes de transport. La innovació en sistemes de transport és essencial per a l’èxit de la “ciutat dels 15 minuts”. Això inclou des de la implementació de tecnologies intel·ligents de trànsit fins al desenvolupament d’aplicacions mòbils que facilitin la intermodalitat. Aquestes innovacions permeten que els residents planifiquin i facin els seus desplaçaments de manera més eficient i en harmonia amb els seus horaris i necessitats personals.

f) Impacte en l’equitat i la inclusió social. La mobilitat a la “ciutat dels 15 minuts” té un impacte profund en l’equitat i la inclusió social. Fer que els serveis i les oportunitats estiguin fàcilment disponibles per a tots, independentment de la seva capacitat econòmica o mobilitat física, promou una ciutat més equitativa. Els sistemes de transport públic com el metro de Londres han adoptat polítiques de tarifes esglaonades i millores en l’accessibilitat per garantir que tots els ciutadans es puguin moure per la ciutat amb facilitat.

g) Mesurament de l'èxit en mobilitat urbana. L'èxit de la mobilitat a la “ciutat dels 15 minuts” es mesura no només en termes de flux de trànsit o velocitat de desplaçament, sinó en la qualitat de les interaccions urbanes i l'accés a una vida plena. Eines d'anàlisi i mètriques de satisfacció ciutadana s'emprenen per avaluar l'eficàcia dels sistemes de mobilitat i la seva contribució en la qualitat de vida (Chaire ETI, 2023).

La mobilitat a la “ciutat dels 15 minuts” és una faceta integral que impacta cada aspecte del disseny urbà. El seu èxit es basa en la creació d'un teixit urbà que dona suport al benestar humà i promou una vida equilibrada, on el moviment i l'accés són fàcils, naturals i plaents. Les estratègies de mobilitat han de ser multifacètiques, innovadores i centrades en les persones, i donar suport a un model urbà que és alhora dinàmic i sostenible.

8. Futur i sostenibilitat: ciutats com a capdavanteres en la lluita contra el canvi climàtic i la innovació social

Al capdavant del disseny urbà sostenible i la innovació social, el model de la “ciutat dels 15 minuts” es presenta com una estratègia transformadora que respon a la crida global per combatre el canvi climàtic i fomentar comunitats resistents. Organitzacions com C40 Cities i Ciutats i Governos Locals Units CGLU han estat pioneres en la promoció d'una visió de futur on les ciutats tenen un paper clau en la resposta als reptes ambientals i socials. El suport d'iniciatives com el Pacte per al Futur de la Humanitat de CGLU (CGLU 2022) i la creació de l'Observatori Global de Proximitats per UN Habitat, C40 Cities, CGLU i la Chaire ETI de la Paris Sorbonne Business School, il·lustren el compromís i la cooperació internacional en la redefinició dels espais urbans per al futur.

Aquestes aliances globals subratllen la urgència de repensar les nostres ciutats en termes de sostenibilitat integral, eficiència de recursos i qualitat de vida. La “ciutat dels 15 minuts” encapsula aquesta visió, proposant un entorn urbà on la sostenibilitat no és una mera addició, sinó el nucli de la planificació urbana. Aquest enfocament holístic no només aborda la necessitat de reduir les emissions de gasos amb efecte d'hivernacle i millorar la gestió de recursos, sinó que també se centra a crear comunitats cohesionades i econòmicament dinàmiques.

El concepte de la “ciutat dels 15 minuts” s'alinea amb els esforços globals per forjar un futur sostenible, tal com es reflecteix en els objectius de desenvolupament sostenible (ODS) de l'Organització Mundial de les Nacions Unides (ONU). No es tracta simplement de reduir distàncies o modificar patrons de trànsit, sinó de fomentar un canvi cultural cap a la sostenibilitat i la interdependència comunitària. Les ciutats membres de la xarxa C40, per exemple, estan compromeses amb accions audaces que porten la teoria a la pràctica, implementant polítiques de zero emissions i desenvolupaments urbans centrats en l'ésser humà que són tant innovadors com inclusius. La col·laboració internacional i l'intercanvi de coneixements a través de plataformes com l'Observatori Mundial de Proximitats Sostenibles posen de manifest la importància de compartir experiències, estratègies i lliçons apreses. Aquestes aliances permeten a les ciutats de tot el món adaptar i aplicar els principis de la “ciutat dels 15 minuts” de manera que respectin els seus contextos únics i atenguin els seus reptes particulars.

A mesura que avancem cap al futur, la “ciutat dels 15 minuts” s'erigeix com un marc de pensament global de la inno-

vació urbana, a través del disseny de serveis de proximitat. Es respon no només a la urgència climàtica, sinó que també redefineix el que significa viure en una ciutat. Les estratègies i polítiques emergents d'aquest model prometen així abordar les preocupacions ambientals actuals i alhora construir la resiliència necessària per afrontar les incerteses del demà (Global Observatory, 2023).

a) Resiliència davant el canvi climàtic. Les “ciutats dels 15 minuts” incorporen la resiliència com a principi clau, preparant les comunitats urbanes per fer front i adaptar-se als impactes del canvi climàtic. Això es fa a través de la integració d'espais verds que milloren la biodiversitat i la gestió d'aigües pluvials, la promoció de la mobilitat activa i sostenible, i la implementació d'infraestructures que redueixen les emissions de carboni. Aquests esforços col·lectius en urbanisme sostenible són passos fonamentals cap a la mitigació dels efectes de l'escalfament global.

b) Sostenibilitat econòmica. El model de la “ciutat dels 15 minuts” també se centra en la sostenibilitat econòmica. Fomentant les economies locals i el comerç de proximitat, s'estimula el creixement econòmic dins de la comunitat i es redueix la dependència de cadenes de subministrament llargues i complexes. L'economia local esdevé més robusta i menys susceptible a les fluctuacions del mercat global, com s'ha vist en ciutats que han promogut amb èxit mercats locals i petites empreses.

c) Equitat social i accés universal. Una de les implicacions més importants del model és el seu potencial per millorar l'equitat social. La planificació urbana que permet a tots

els ciutadans, independentment de la seva edat, capacitat o estatus socioeconòmic, accedir a serveis i oportunitats, és una base per a una societat més justa i equitativa. La “ciutat dels 15 minuts” és inclusiva per disseny, de manera que assegura que tots els residents es beneficiïn dels seus recursos.

d) Salut pública i benestar. La salut i el benestar són aspectes crítics en la sostenibilitat a llarg termini de les ciutats. El model dels 15 minuts promou una vida activa, per la qual cosa fa que caminar i anar en bicicleta siguin les formes més convenientes i agradables de moure's. Això no només té un impacte positiu en la salut física, sinó que també millora la salut mental en reduir l'estrès associat amb els llargs desplaçaments i fomentar les interaccions socials.

e) Adaptabilitat i creixement urbà. Les “ciutats dels 15 minuts” han de ser capaces d'adaptar-se a les tendències emergents i al creixement de la població. Això significa dissenyar espais que puguin canviar i evolucionar amb el temps. La planificació flexible permet que els barris es desenvolupin i responguin a les necessitats futures, la qual cosa és essencial en un món on el canvi és l'única constant.

f) Tecnologia i innovació sostenible. La tecnologia i la innovació continuaran tenint un paper crucial en el desenvolupament sostenible de les ciutats. Des d'edificis intel·ligents fins a xarxes d'energia neta i sistemes de transport autònoms, la integració de tecnologies sostenibles és clau per construir ciutats que siguin eficients i amigables amb el medi ambient.

g) Desafiaments globals i solucions locals. Les “ciutats dels 15 minuts” afronten el repte de traduir objectius globals en accions locals. Això requereix una comprensió profunda de les dinàmiques locals i la capacitat d’implementar solucions que, tot i que globalment informades, estiguin finament sintonitzades amb el context local.

Mirant cap al futur, ofereixen una visió de sostenibilitat que abasta la resiliència ambiental, la prosperitat econòmica, l’equitat social, la salut pública i l’adaptabilitat urbana. En col·locar aquests principis al centre de la planificació urbana, les ciutats no només poden assegurar la seva pròpia sostenibilitat, sinó també contribuir als esforços globals per construir un futur més verd, més just i saludable. La “ciutat dels 15 minuts”, per tant, no és un fi en si mateixa, sinó una forma de pensar i actuar que prepara les nostres ciutats per als reptes i oportunitats del demà.

9. Conclusió: la proximitat feliç a la “ciutat dels 15 minuts”. Un futur urbà sostenible

La “ciutat dels 15 minuts”, més que una utopia urbanística, s’ha revelat com un model viable per al futur de la planificació urbana. La seva essència resideix en un compromís amb la qualitat de vida, la sostenibilitat i l’equitat, per la qual cosa promou una visió de ciutats que afavoreixen la proximitat de serveis i l’accessibilitat per a tots els seus habitants. Al llarg d’aquesta anàlisi, hem explorat les diverses facetes i dimensions que componen aquest enfocament innovador, des de la teoria i els fonaments que el sustenten fins a les estratègies pràctiques i els desafiaments que afronta.

Hem vist que la “ciutat dels 15 minuts” és una resposta a la creixent necessitat d’espais urbans més humans i sostenibles. No es tracta simplement de restringir el trànsit o de promoure la mobilitat activa, sinó d’una reimaginació completa de la vida urbana, on la proximitat i l’accessibilitat es converteixen en la norma. Aquest model promet transformacions que van des de millores en la salut pública i el benestar social fins a la revitalització econòmica local i la cohesió comunitària. Els beneficis ambientals són innegables, amb la reducció d’emissions de gasos amb efecte d’hi-vernacle i la millora de la qualitat de l’aire com a resultats directes de la disminució de la dependència de l’automòbil. No obstant això, els beneficis s’estenen més enllà del medi ambient, i fomenten una cultura de participació comunitària i governança inclusiva que col·loca els ciutadans al cor de la presa de decisions urbanes.

La tecnologia i la innovació emergents són fonamentals per facilitar la transició cap a aquestes ciutats del futur. Big data, anàlisi predictiva, plataformes de participació ciutadana i sistemes de transport intel·ligents són només alguns exemples de com la tecnologia pot donar suport a la viabilitat i la implementació del model. Aquestes eines digitals permeten una planificació més precisa i una gestió urbana que es pot adaptar dinàmicament a les necessitats canviants de la població. No obstant això, aquest model no està exempt de desafiaments. La gentrificació, la viabilitat econòmica i la resistència al canvi són obstacles significatius que s’han d’abordar amb polítiques cuidades i un enfocament inclusiu. La implicació comunitària i la governança col·laborativa són essencials per superar aquests desafiaments, de manera que assegurin que el desenvolupament urbà sigui equitatiu i beneficiós per a tothom.

Mirant cap al futur, les ciutats dels 15 minuts tenen el potencial d'aliar-se amb els ODS de l'ONU i de tenir un paper crucial en la lluita global contra el canvi climàtic. La resiliència i adaptabilitat són característiques definidores d'aquest model, que ha de ser capaç d'evolucionar amb les tendències emergents i les necessitats de les generacions futures. La proximitat feliç al cor de la "ciutat dels 15 minuts" no és només viable, sinó essencial. És una crida a l'acció per a urbanistes, polítics, empresaris i ciutadans perquè col·laborin en la creació de ciutats que no només siguin eficients i sostenibles, sinó també vibrants, inclusives i propícies per al benestar humà. La "ciutat dels 15 minuts" no és una doctrina, ni línies que cal respectar a la lletra, és sobretot una visió que reimagina les nostres ciutats com a espais de proximitat, comunitat i harmonia amb l'entorn.

La proximitat feliç de la "ciutat dels 15 minuts" representa una oportunitat per redefinir la vida urbana del demà. És un compromís amb un futur urbà que abraça la complexitat i la diversitat de l'experiència humana, i que reconeix que la sostenibilitat i la qualitat de vida són dues cares de la mateixa moneda. Amb cada pas cap a aquest model, les ciutats s'acosten més a convertir-se en els espais de convivència, creativitat i sostenibilitat que aspirem per a nosaltres i les generacions futures.

Bibliografia

- ALLAM, Z.; MORENO, C.; CHABAUD, D.; PRATLONG, F. (2021). *Proximity-Based Planning and the "15-Minute City": A Sustainable Model for the City of the Future*. A: R. Brinkmann (ed.). *The Palgrave Handbook of Global Sustainability*. Cham: Palgrave Macmillan, 1-20.
- ALLAM, Z.; NIEUWEBHUIJSEN, M. J.; CHABAUD, D.; MORENO, C. (2022). "The 15-minute city offers a new framework for sustainability, liveability, and health". *The Lancet Planetary Health*, 63, 3, 181-183.
- BARCELONA DECIDIM (2020). *Plataforma participativa*. Disponible a: <https://www.decidim.barcelona/?locale=es>
- C40. "How to build back better with 15-Minute City". Disponible a: https://www.c40knowledgehub.org/s/article/How-to-build-back-better-with-a-15-minute-city?language=en_US
- CGLU (2022). "Pacto para el Futuro de la Humanidad. La declaración política de Daejeon". Disponible a: <https://www.uclg.org/sites/default/files/pactoparaelfuturodecglu.pdf>.
- CHAIRE ETI (2023). "The 15-minute City model: an innovative approach to measuring quality of life in urban settings. 30-minute territory model in low density". *White Paper* núm. 3, IAE Paris: Université Panthéon Sorbonne. Disponible a: <https://chaire-eti.org/wp-content/uploads/2023/09/White-Paper-3.pdf>
- CIAM (1954). "Congresos Internacionales de Arquitectura Moderna Le Corbusier". A: J. de Villeneuve (ed.). *La Carta de Atenas, el urbanismo de los CIAM*. Buenos Aires: Contémpora.
- GEHL, J. (2010). *Cities for people*. Copenhagen: Island Press.
- GLOBAL OBSERVATORY OF SUSTAINABLE PROXIMITY (2023). "15-Minute City Initiative Explorer". Disponible a: https://www.c40knowledgehub.org/s/article/15-minute-city-initiatives-explorer?language=en_US
- IPCC (2021). *Climate change 2021: the physical science basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Paris: IPCC.
- JACOBS, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- MORENO, C.; ALLAM, Z.; CHABAUD, D.; GALL, C.; PRATLONG, F. (2021). "Introducing the '15-Minute City': Sustainability, Resilience and Place Identity". *Smart Cities*, 4, p. 93-111.

MORENO, C. (2022). *La revolución de la proximidad, de la “ciudad-mundo” a la “ciudad de 15 minutos”*. Madrid: Alianza.

MORENO, C. (2024). *The 15-Minute City: A Solution for Saving Our Time and Our Planet*. New York: Wiley.

NY Times (2020). “Helsinki Makes Sustainability a Guiding Principle for Development”. Disponible a: <https://www.nytimes.com/2020/10/14/todaysnyt/helsinki-makes-sustainability-a-guiding-principle-for-development.html>.

AGUADO MORALEJO, I. (2021). *La evolución del planeamiento urbano*. UPV/EHU. Disponible a: <https://ocw.ehu.eus/mod/book/view.php?id=41755&chapterid=236&lang=es>.

PARIS (2021). *Plan vélo 2021-2026*. Paris. Disponible a: <https://cdn.paris.fr/paris/2021/12/08/2fc9cb8ad6db58b6bfd3e6ccfc4c48c.pdf>

PERRY, C. (1929). “The Neighbourhood Unit”. *Neighborhood and Community Planning of the Regional Survey of New York and Its Environs*, 7. New York: Committee on Regional Plan of New York and Its Environ.

PORTLAND (2021). “Neighborhood Prosperity Network”. Disponible a: <https://prosperportland.us/neighborhood-prosperity-initiative/>.

RENDON, E. (2023). “Iztapalapa: del estigma a la utopía”. México: Universidad de Guadalajara. Disponible a: <https://www.rendicondecuentas.org.mx/iztapalapa-del-estigma-a-la-utopia/>

SIMMEL, G. (1950[1903]). “The Metropolis and Modern Life”. A: D. Weinstein (ed.). *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.

STEUTEVILLE, R.; LANGDON, P. (2008). *New urbanism: Best practices guide* (4a ed.). Ithaca, NY: New Urban News.

TOOLS OF CHANGE. (2022). “How Copenhagen Became a Cycling City”. Disponible a: <https://toolsofchange.com/en/case-studies/detail/752/>

UN-HABITAT (2023). *World Cities Report 2022: Envisaging the Future of Cities*. New York: United Nations Pub.

URBAN NEXT (2018). “Oodi Helsinki Central Library: Public Space in a Significant Site”. Disponible a: <https://urbannext.net/oodi-helsinki-central-library>.

Experiències

El pilot Amunt! Atenció integrada i integral per a la inclusió sociolaboral

Sebastià Riutort^a, Ana Vicente^a i Núria Beltran^b

Paraules clau: ingrés mínim vital, polítiques actives, inclusió, integració de serveis, serveis socials

Imatge: Ajuntament de Barcelona

El projecte Amunt! (2022-2023) ha estat un pilot amb disseny experimental impulsat per l'Ajuntament de Barcelona i el Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions, amb l'objectiu de provar i avaluar un servei sociolaboral nou que, a través de posar en pràctica una atenció més integral i integrada, millorés la inclusió de persones de la ciutat beneficiàries de l'ingrés mínim vital. A manera de “finestreta única”, el servei establí una única metodologia d'entrada i seguiment de les persones a través del qual accedien a un conjunt divers d'actuacions. El model es basava en tres elements interconnectats: una acollida i diagnosi integral de la persona; la seva adscripció a una o diverses actuacions ajustades al seu perfil, necessitats i interessos; i un acompanyament personalitzat per ajudar-la a realitzar el seu itinerari. A falta de tenir els resultats de l'avaluació d'impacte, aquí s'exposa i analitza l'experiència del projecte i la seva implementació.

1. Context i antecedents

L'Ingrés Mínim Vital (IMV) ocupa un lloc destacat en l'evolució recent del sistema de garantia d'ingressos mínims d'Espanya (Arriba González de Duana i Aguilar Hendrickson, 2021b). La seva aparició amb urgència durant la primera pandèmia de 2020 va suposar la integració a la Seguretat Social d'una prestació no contributiva reconeguda com a dret subjectiu per a llars amb ingressos considerats insuficients. A finals de 2021, amb l'aprovació i entrada en vigor de la Llei 19/2021 que estableix l'IMV, es va consolidar aquest primer programa de renda mínima d'abast

a. Àrea de Drets Socials i Polítiques Públiques, Institut Metròpoli.

b. Coordinadora de l'equip d'atenció social del projecte Amunt!, Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat, Ajuntament de Barcelona.

estatal, que conviu avui, entre altres, amb les rendes mínimes autonòmiques i les ajudes d'emergència social d'àmbit local. El debat polític i acadèmic suscitat per aquest canvi ha estat important (AIRef, 2022, 2023; Arriba González de Diana i Aguilar Hendrickson, 2021a; Laín, 2020; Noguera, 2020a, 2020b; Sánchez, 2020; Sanzo, 2020a, 2020b; Zalakain, 2020) i s'afegeix a altres discussions que ja han anat donant-se entorn de la necessitat de revisar les polítiques actives d'ocupació (AIReF, 2019a), el paper dels mateixos serveis socials (Aguilar Hendrickson, 2014; Fantova, 2018) i la relació entre protecció i activació (AIRef, 2019b). Així mateix, en aquest marc pren força la idea d'una major integració entre serveis ocupacionals i serveis socials (Carrión Molina, 2020; Heidenreich i Rice, 2016; Laparra Navarro i Martínez, 2021; Lara Montero et al., 2016; Martínez Sordoni, 2022) i d'una major complementaritat entre polítiques actives i polítiques passives o de transferència de renda (Comissió Europea, 2018; Fernández, 2015; OCDE, 2015).

Específicament pel que fa a l'IMV, el Govern estatal, a través del Ministeri d'Inclusió, Seguretat Social i Migracions (MISSM), va impulsar —gairebé simultàniament a l'aprovació de la seva llei— un conjunt de projectes encaminats a incrementar la seva efectivitat. De la norma que els regula es desprèn que el MISSM assumeix que si per si sola la prestació monetària esdevé insuficient per reduir la situació de vulnerabilitat de les persones que en són beneficiàries, caldrà vincular-la a polítiques actives que en permetin la plena inclusió social i laboral. Aquestes intervencions, amb conveni amb comunitats autònomes, ajuntaments o entitats del tercer sector d'acció social, s'han desplegat al llarg dels anys 2022 i 2023 gràcies al finançament del Pla de recuperació, transformació i resiliència a partir de l'Ins-

trument Europeu de Recuperació (Next Generation EU). Els projectes estan subjectes a avaluacions externes d'impacte, dutes a terme per el CEMFI (Centro de Estudios Monetarios y Financieros) i J-PAL (Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab), que han estat plantejades a través de metodologia experimental RCT (randomized controlled trial, per les sigles en anglès) i els resultats de les quals veuran la llum el 2024.

L'Ajuntament de Barcelona, a través de l'Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat, ha estat responsable de l'Amunt!, un d'aquests projectes. Per engegar-lo es comptava amb una experiència prèvia valuosa. En aquest sentit, val a dir que des del 2014 hi ha el programa Làbora, de cooperació publicosocial, adreçat a la inserció laboral de persones desocupades i usuàries dels serveis socials municipals. A més, des del 2008 Barcelona Activa en col·laboració amb el SOC desplega el Dispositiu d'Atenció Integral a Barris Prioritaris (conegut anteriorment com *Treball als barris*). D'altra banda, entre els anys 2019 i 2022, Barcelona Activa va executar el projecte “Passarel·les cap a l'ocupació i la inclusió” que incloïa itineraris integrals d'inserció sociolaboral. Finalment, l'Amunt! agafava el relleu del pilot B-MINCOME (2017-2019), una política integral que combinava un ajut econòmic municipal d'emergència social amb polítiques actives d'inclusió sociolaboral (formatives, laborals i comunitàries) i que es va avaluar també amb metodologia RCT (Riutort, Laín i Julià, 2023).

2. Disseny experimental i població diana

Els darrers dies de l'any 2021, l'Ajuntament de Barcelona i el MISSM van signar el conveni que donava inici al projecte Amunt!. La intervenció pròpiament del projecte ha durat un any, de setembre de 2022 a setembre de 2023, al llarg del

qual s'han ofert amb certa visió integral –personalitzada– i integrada –intersectorial– les diferents activitats o serveis d'inclusió que han caracteritzat el model sociolaboral de l'Amunt!. Els mesos del 2022 previs a l'inici de la intervenció es van destinar a tasques de gestió, disseny de l'avaluació i selecció de participants.

La població destinatària de la intervenció eren 1.000 persones de distintes llars perceptores de l'IMV de la ciutat de Barcelona. Es van aplicar pocs criteris d'exclusió: només es van descartar les persones de més de 65 anys i, per un criteri tècnic professional, les persones d'unitats de convivència que es trobessin en estudi o amb mesures de protecció de menors. No es van deixar fora les persones amb alguna discapacitat o que no fossin usuàries de serveis socials.

El procés de selecció de les persones havia de complir amb les exigències del tipus d'avaluació d'impacte a la qual se sotmetia el projecte. La metodologia experimental RCT es basa en l'anàlisi comparativa d'un grup de persones que rep la intervenció (el grup de tractament) i un altre grup de persones que no la rep (el grup de control), seleccionats els dos de forma aleatòria a partir d'un univers definit de potencials participants amb característiques semblants. S'exigia que l'aleatorització s'havia de fer sobre una població degudament informada sobre el projecte i la seva avaluació, i de la qual s'havia de recollir prèviament en paper un consentiment signat. Això va implicar dur a terme un procés de contacte bastant complex, amb una dedicació important de temps i recursos.

Durant els mesos de juny i juliol del 2022, l'Ajuntament de Barcelona va contactar amb fins a 5.472 potencials parti-

cipants que complien els criteris identificats a partir de les dades proveïdes pel MISSM. S'hi va contactar a través de carta i/o SMS i posteriorment se'ls va convocar a una de les seixanta sessions informatives que es van organitzar en diferents equipaments de la ciutat. Hi van acudir 1.648 persones, de les quals 1.182 van decidir participar en el projecte (un 21,6% de l'univers contactat, un 71,7% de les persones assistents a les sessions), tot acceptant que també hi havia la possibilitat que acabessin formant part del grup de control. De manera descriptiva bàsica, aquestes persones eren majoritàriament dones (un 63,9%) i en edats compreses entre els 25 i els 55 anys (73,3%), tot i que el 24,3% tenia més de 55 anys; el 61,9% era de nacionalitat espanyola, però n'hi havia més de nascudes fora d'Espanya (65,9%); el 18,4% tenia algun grau de discapacitat reconeguda; el 52,1% indicava tenir un nivell educatiu bàsic i el 71,5% no haver treballat en els darrers sis mesos.

Com que, tot i els esforços, aquest volum de persones va ser més petit del previst, ja que l'objectiu ideal era tenir-ne prop de 2.000 per disposar de dos grups de la mateixa grandària, els equips avaluadors van determinar que el grup de tractament seria de 749 persones i el de control, de les 433 restants. I l'aleatorització va fer la resta, de manera que va deixar els dos grups balancejats. Tanmateix, per no renunciar a arribar a les 1.000 persones ateses pel servei de l'Amunt!, es va fer un segon reclutament de persones amb característiques similars a les ja seleccionades¹. Va ser un procés diferent, ja que les persones que acceptessin participar rebrien totes elles el servei i perquè no formarien

1. En aquest segon cas eren persones beneficiàries del complement d'ajuda per a la infància (CAPI), dins de la prestació de l'IMV. Cap d'aquestes persones havia estat contactada durant el primer reclutament.

part de l'avaluació d'impacte del projecte per raons metodològiques. Es va aconseguir incorporar 80 persones més. Per tant, i en resum, les persones a les quals s'ha adreçat la intervenció han estat un total de 829 persones.

3. Descripció del model d'intervenció

3.1. Procés únic d'acollida i acompanyament

Un dels trets distintius de la intervenció de l'Amunt! és que es basava en un procés únic d'entrada i seguiment de la persona. La incorporació al projecte s'iniciava amb una primera acollida, que duïen a terme professionals d'un equip específic de serveis socials, per obtenir una diagnòsi psicosocial de la persona. Posteriorment, i en coordinació amb la primera acollida, n'hi havia una segona que realitzaven professionals d'un equip d'inserció laboral (orientació, formació i prospecció), que majoritàriament pretenia aconseguir una diagnòsi en termes d'ocupabilitat i de necessitats i interessos, potencialment vinculats a actuacions formatives. Després, un cop compartit entre els equips el resultat de l'acollida –que permetia tenir un perfilat ampli de la persona– es concretava amb ella la seva inscripció a una o diverses activitats del catàleg del projecte (vinculades a quatre àmbits: social, formatiu, laboral i comunitari) que fos coherent no només amb les seves necessitats sinó també amb les seves potencialitats i interessos. Addicionalment, per facilitar la realització de l'activitat, la persona rebia un acompanyament individual per part –principalment– d'un/a professional de cada un dels dos equips mencionats, que assumien la referencialitat compartida de la persona en el marc del projecte.

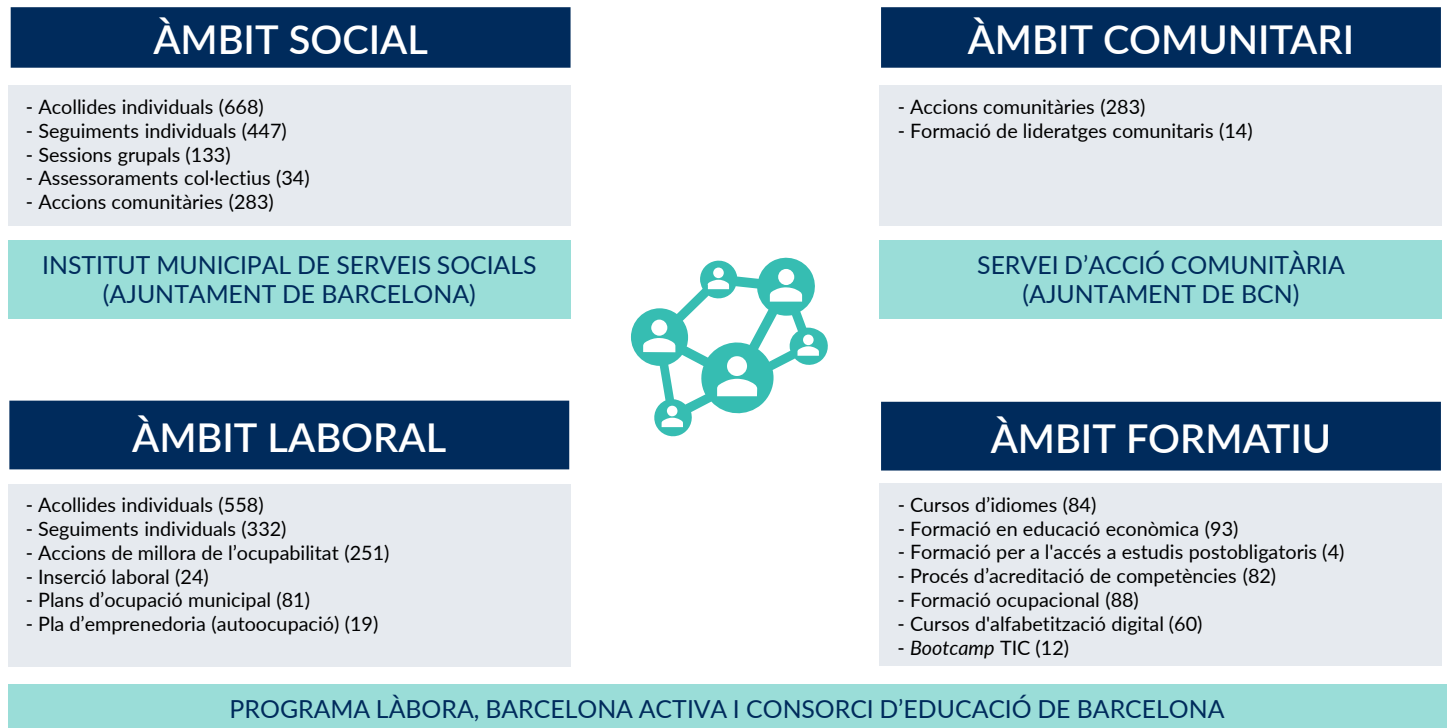
El disseny de l'Amunt! s'inspira en la lògica bàsica de la finestra única (o *one-stop shop*, en l'expressió anglesa)

(Askim *et al.*, 2011; Minas, 2014). És a dir, que a través d'un dispositiu d'entrada única es doni accés a serveis i activitats que habitualment s'ofereixen –amb distints graus de coordinació– de manera separada o sectorial, i els quals tenen els seus propis procediments i requisits d'accés. Així mateix, darrere de l'Amunt! hi ha una concepció multidimensional de la inclusió. Per això el projecte no s'orienta –o no únicament– a la inserció laboral en l'economia formal o en la millora de l'ocupabilitat, sinó que també pretén contribuir en l'àmbit del benestar emocional i en el de les relacions socials i la participació comunitària. La diversitat d'activitats –en especial l'aposta pel desenvolupament d'activitats socials i comunitàries– i la pluralitat d'actors que les executaven és indicatiu d'aquest enfocament.

3.2. El catàleg d'activitats i serveis d'inclusió

Els actors que han participat activament en l'execució de la intervenció han estat l'Institut Municipal de Serveis Socials (IMSS), la Direcció de Serveis d'Acció Comunitària (SAC), Barcelona Activa, el Consorci d'Educació de Barcelona (CEB) i entitats socials del programa Làbora, representades per ECAS (Entitats Catalanes d'Acció Social). Pel que fa a la governança es va establir un espai de coordinació i treball conjunt integrat per tots aquests actors, liderat per l'àrea municipal amb el suport de l'Institut Metròpoli. Aquest grup de treball o “grup motor” es reunia habitualment amb una periodicitat quinzenal. El catàleg d'activitats que es va dur a terme en el marc de l'Amunt! no es va crear ad hoc, sinó que es basava en les actuacions que habitualment ofereix cadascun d'aquests actors, però plantejades aquí en un marc de perspectiva integral i integrada (esquema 1).

Esquema 1. Àmbit d'intervenció, activitats, participants i actor

Font: elaboració pròpia.

Nota: a partir de les dades de seguiment del projecte, s'indica entre parèntesi per a cada activitat el nombre de persones participants.

Les activitats de l'àmbit social són les que portava a terme el mateix equip de professionals d'atenció social que havia realitzat les acollides (a 668 persones, ja que les restants van declinar al final rebre el servei per diversos motius personals o perquè no s'hi va aconseguir contactar). Durant el projecte, l'equip va fer tasques d'orientació, suport i acompanyament social i psicològic –pròpies de professionals del sector dels serveis socials– en sessions individuals, grupals

i de caire comunitari. La finalitat de l'atenció, més enllà d'intentar augmentar l'autonomia de les persones ateses, era també facilitar la participació d'aquestes persones en les activitats del projecte fins al seu acabament. De manera addicional, l'equip va fer altres accions com coordinar assessoreries col·lectives (34 persones assistents) en temes com ara els drets de la persona consumidora, drets i hàbits energètics, assessorament jurídic genèric o el simulador d'ajuts

municipal; i executar una petita formació i mentoria en educació econòmica bàsica per ajudar les persones participants en la gestió de la seva economia individual i familiar².

Pel que fa a l'acció comunitària, diferents activitats es van desplegar per part d'un equip de tres educadors/ores socials municipals en estreta col·laboració amb l'equip d'atenció social. Eren accions (dinàmiques grupals, tallers, sortides culturals a la ciutat, sessions de lideratge comunitari) per treballar els vincles socials i les habilitats relacionals de les persones, el seu arrelament territorial i la seva capacitat per autoorganitzar-se col·lectivament. Pretenien que les persones augmentessin el seu capital social i el seu coneixement sobre el teixit sociocomunitari i els equipaments de proximitat, així com millorar-ne el benestar emocional trencant situacions d'aïllament social o soledat no desitjada. Fins a 283 persones van participar en algun moment en accions d'aquesta tipologia.

Les activitats relacionades directament amb la inserció de les persones en l'economia formal van ser desplegades per les entitats socials vinculades al programa Làbora i per Barcelona Activa. Les professionals del Làbora, més enllà de pilotar la diagnosi laboral del procés d'acollida (a 558 persones, ja que per a les que estaven fortament allunyades d'una situació d'ocupabilitat aquesta acollida no era del tot pertinent), també donaven suport i orientaven les persones en la consecució de les activitats i treballaven amb elles la millora competencial per a la inserció laboral. D'altra banda, feien sessions dedicades a la millora de l'ocupabilitat (per revisar capacitats i interessos, reforçar habilitats i

competències, per ajudar a elaborar currículums i preparar entrevistes de feina, etc.), de les quals se'n van beneficiar 251 persones; i també feien recerca i selecció d'ofertes de treball (es va aconseguir inserir 24 persones). Aquest equip es trobava distribuït en nou punts d'atenció per tota la ciutat. Al seu lloc, Barcelona Activa va executar plans d'ocupació (experiències laborals de sis mesos en projectes municipals d'interès col·lectiu) i un pla per acompanyar les persones interessades a tirar endavant una idea empresarial (autoocupació) en el marc de l'economia social i solidària. Les persones que van participar en aquestes activitats van ser 81 i 19, respectivament.

Finalment, tancaven el catàleg les activitats de caràcter formatiu. El CEB va ser el principal actor a implementar-les, en concret: cursos d'idiomes de català, castellà i anglès (84 participants); una formació específica de preparació de la prova d'accés a estudis postobligatoris (4 participants); un acompanyament en el procés d'acreditació de competències professionals adquirides a través d'experiències laborals prèvies (82 participants); i un seguit de formacions ocupacionals de nivell 1, sense requisits d'accés i associades a una categoria professional d'auxiliar (88 participants).

Respecte a les activitats formatives, també cal mencionar que Barcelona Activa i Làbora van desenvolupar formacions tecnològiques. La primera va executar cursos de 40 hores sobre competències digitals bàsiques (alfabetització digital) que permetien tenir una diagnosi, formació bàsica (ús bàsic d'ordinador i telèfon intel·ligent, navegació per internet, eines de comunicació, creació de documents, etc.) i un acompanyament tecnològic individualitzat (hi van participar 60 persones). Per la seva banda, el Làbora va oferir

2. La praxi professional específica d'aquest equip s'analitza amb més detall en l'apartat 5 d'aquest article.

un *Bootcamp* TIC (12 participants), que era una formació intensiva (850 hores) en desenvolupament web *full stack*. De manera singular, aquesta formació estava dirigida preferentment a dones, amb la voluntat d'incidir en la bretxa digital o tecnològica de gènere i afavorir la seva inserció en les indústries TIC.

4. Caracterització de la població participant

Un dels punts febles del disseny del projecte Amunt!, tal com s'explica amb més deteniment en l'apartat 5.4, és que no es tenia prou coneixement previ sobre la població que s'acabaria atenent. El fet de ser persones beneficiàries de l'IMV feia pensar que, segurament, no només es trobarien en una situació de manca de feina o ingressos. Però realment no es disposaven de suficients elements descriptius per calibrar quin era el seu grau de vulnerabilitat. A mesura que avançava el projecte, els seus responsables i els equips d'intervenció van copsar el tipus de població amb qui treballarien.

Els primers llistats que el MISSM va enviar a l'Ajuntament de Barcelona (abril del 2022) es van encreuar amb el Sistema d'Informació d'Atenció Social (SIAS) i es va detectar que el 26,8% de les persones no hi apareixien, la qual cosa volia dir que mai havien tingut contacte amb els serveis socials municipals. A més, el 62,8% de les persones que sí que hi estaven registrades no tenia atenció oberta en aquell moment.

Les sessions informatives del reclutament van ser reveladores per prendre consciència que s'estava davant una població que, en molts casos, incloïa persones amb dificultats de comunicació, barreres idiomàtiques, problemes de salut

físics i psíquics o límits cognitius, entre altres casuístiques. Semblava que la població per atendre estava en una situació més complexa que l'esperada, un diagnòstic que el procés d'acollida va confirmar.

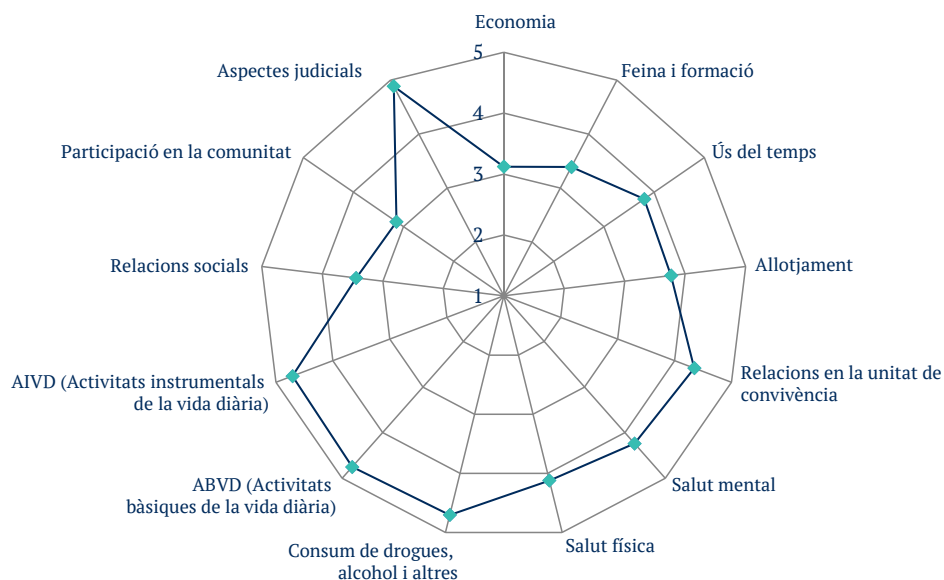
En aquesta primera entrevista individual l'equip va fer ús, en la mesura del possible, de l'eina de suport al diagnòstic SSM-Cat (*Self Sufficiency Matrix*, en anglès), que permet als i les professionals mesurar l'autosuficiència o situació d'autonomia d'una persona amb l'anàlisi de diferents aspectes categoritzats de la seva vida quotidiana (13 dominis o 17 en els casos de persones amb infants a càrrec). L'autosuficiència pot ser definida com la capacitat de la persona per aconseguir un nivell de funcionament acceptable, on també es valora els suports que té (de familiars o amistats, però també professionals) per assolir o mantenir aquest nivell. L'SSM-Cat preveu cinc nivells d'autosuficiència, en què el nivell més baix és (1) per a situacions de problemes greus i/o situacions insostenibles i el nivell més alt és (5), que indica màxima autosuficiència. L'eina, que ha començat a aplicar l'IMSS, facilita la diagnosi i ajuda a la presa de decisions professionals, ja que orienta la intervenció i el seguiment. La possibilitat de plasmar amb claredat les diferents dimensions fa que sigui una eina també escaient per valorar la idoneïtat d'enfocaments integrals. A més, es va considerar l'eina com a recurs per al diagnòstic, però també per poder mesurar la correlació de les millores observades en els diferents dominis i els itineraris realitzats en el projecte (ja que quan va ser possible es va passar al final del projecte).

Reproduïm a continuació (gràfic 1) la matriu que recull de forma agregada les puntuacions mitjanes en les 13 dimen-

sions fonamentals d'autosuficiència corresponents a 581 participants de l'Amunt!, a les quals es va aplicar l'eina durant l'acollida. En termes molt generals, les persones són poc autosuficients en els dominis vinculats a economia, participació comunitària, feina i formació, i relacions socials. És aquí on observem els nivells de menys autosuficiència. També cal destacar que els dominis d'ús del temps i allotjament tenen puntuacions per sota del nivell que indica força autosuficiència. Aquest resultat apunta principalment, per tant, a perfils de persones amb dificultats economicolaborals i relacionals.

A mesura que avançava el projecte, l'equip d'atenció social va començar a identificar amb més claredat les situacions i perfils predominants entre les persones participants, que podem resumir en tres. En un primer terme, hi havia les persones aturades (preponderantment de llarga durada); i que tot i que n'hi havia que no feien recerca activa de feina, sí que podien haver pogut formar part de polítiques actives d'ocupació vinculades o no als serveis socials municipals. En segon terme, es detectaven persones en situacions de forta precarietat laboral —que ens remetem a l'etiqueta de “treballadors/ores pobres” (Eurofound, 2017; Rodríguez

Gràfic 1. Matriu d'autosuficiència SSM-Cat. Avaluacions del procés d'acollida de l'Amunt!

Cabrero *et al.*, 2019)—, que sostenien una o diverses feines en l'economia submergida els ingressos de les quals els servien de complement a l'ombra de l'IMV³.

Per tant, eren persones ocupables, properes al mercat laboral —de fet, ja hi eren d'alguna manera—, però amb manca d'algunes competències. En tercer lloc, s'identificaven persones amb un perfil clarament allunyat del mercat laboral, ja que tenien barreres estructurals fortes (per exemple, desconeixement de la llengua, analfabetisme, discapacitats greus o problemes de salut mental destacables, amb o sense diagnòstic de trastorn). Per a aquest tercer perfil, l'ocupabilitat no seria la dimensió prioritària en el seu procés de millora. L'equip també va detectar el malestar emocional com un dels aspectes transversals entre la majoria de les persones ateses. En els seus relats apareixien de forma freqüent elements com la desesperança, la desestructuració de la vida quotidiana, la inseguretat o el patiment vinculat a les dificultats de planificació de cara al futur i, en alguns casos, relacionades amb diagnòstics d'ansietat i depressió (Benach *et al.*, 2010).

5. La implementació del projecte: praxi professional i limitacions

El desplegament de l'Amunt! ha suposat posar en pràctica un model d'actuació diferent de l'usual, el qual s'ha traduït, d'una banda, en una intervenció social que marca distàncies respecte de l'atenció que es fa des dels serveis socials municipals i, de l'altra, en una coordinació específica entre els diferents actors sectorials implicats en el projecte. En els subapartats següents s'aborden aquests temes, així com

quines han estat les principals qüestions que han limitat o dificultat la implementació del projecte.

5.1. El perquè de l'Amunt!: del model actual a una proposta nova

El model ordinari d'inclusió sociolaboral dels serveis socials de l'Ajuntament de Barcelona s'implementa d'acord amb el procediment següent: quan una persona s'hi adreça per primera vegada o ja és atesa pels serveis socials, es preveuen i es recullen dins del SIAS les seves demandes en relació amb l'àmbit laboral, s'identifica la problemàtica o necessitat respecte a la recerca i/o demanda de feina i es valora la resposta en funció del pes que tingui l'ocupabilitat en el seu pla de millora.

Principalment, l'atenció professional dels serveis socials s'enfoca a l'oferta de recursos d'acord amb el catàleg disponible en el qual el programa Làbora, realitzat amb col·laboració amb entitats d'acció social, n'és el més destacat. Aquesta col·laboració publicosocial cerca la promoció de l'ocupació entre persones usuàries dels serveis socials, a través d'accions d'acollida, orientació professional, formació en competències bàsiques i tecnicprofessionals, i la gestió d'un mercat laboral protegit per a persones amb més dificultats d'inserció en el mercat laboral ordinari. Tanmateix, s'acostuma a reservar l'accés al programa Làbora a les persones que expressen una demanda explícita de cerca de feina, viuen a la ciutat, tenen coneixement de català i/o castellà i no presenten grans barreres per a la seva incorporació al mercat de treball (per exemple, queden excloses del servei les persones que tenen un grau de discapacitat superior al 33%). Conscients de l'atenció intensiva que requeririen alguns perfils i de les carències del model actual

3. Espanya té una de les taxes de pobresa laboral més altes d'Europa: afecta el 16% de les llars, i continua augmentant (Lanau i Lozano, 2022).

per sostenir-ho, les professionals de serveis socials posen sovint per davant les dificultats de les persones i en la pràctica acaben restringint les derivacions al servei.

D'altra banda, i amb menys freqüència, algunes persones usuàries de serveis socials són derivades als dispositius d'atenció integral que gestiona Barcelona Activa. Tanmateix, aquest tipus de recursos o d'altres que són d'accés directe per part de la ciutadania, com ara entitats de proximitat que atenen col·lectius específics, no estan inclosos en el catàleg predefinit de serveis socials i, per tant, s'hi deriva a les persones només si la professional en té coneixement i segons el seu judici professional.

El fet que l'ús dels recursos disponibles, tant si es valora la derivació al programa Làbora com a un altre recurs del catàleg o del barri, es basi principalment en criteris discrecionals (és a dir, la decisió última la pren la professional a partir de la valoració del cas) genera que la praxi professional sigui molt heterogènia. El resultat és que s'acabi implementant un model d'inserció sociolaboral caracteritzat per la manca d'uniformitat tant en les derivacions com en l'aplicació de criteris respecte a les coordinacions amb els altres serveis i recursos. De fet, és habitual que aquests s'acabin convertint en finalistes en absència d'un treball en xarxa més definit i articulat.

D'altra banda, el model actual és limitat a l'hora d'oferir una atenció personalitzada i integral. En primer lloc, malgrat que teòricament els recursos receptors desenvolupen itineraris sociolaborals individuals, en els diagnòstics s'acostuma a donar poc pes als interessos de la persona i al seu context específic. De fet, en molts casos els itine-

raris que se li proposen a la persona estan predefinitos per endavant. Per exemple, l'activitat que se li assigna està vinculada a la categorització sistematitzada de la persona en funció del seu grau d'ocupabilitat (si està més lluny o més a prop del mercat laboral), com ocorre en el Làbora, o en funció de la seva pertinença a un determinat col·lectiu sociodemogràfic. Aquest fet pot ser crític en la mesura que la manca de participació de la persona atesa en la definició del seu pla de treball dificulta identificar-ne tant les potencialitats com les necessitats particulars (Martínez Sordoni, 2022; Laparra Navarro i Martínez, 2021; Carrión Molina, 2020; Lara Montero *et al.*, 2016).

En segon lloc, tot i que cada vegada és més problemàtic assumir que l'ocupació garanteix automàticament la inclusió —segons Lanau i Lozano (2022) a Espanya més de la meitat de les llars pobres en què un o més membres entren al mercat laboral continuen en situació de pobresa—, avui el diagnòstic de necessitats es continua regint per una visió de la inclusió excessivament associada a la dimensió laboral (Carrión Molina, 2020; Zalakain, 2017). Moltes de les persones que acudeixen als serveis socials i que són derivades a aquest circuit d'inserció sociolaboral no només tenen un problema vinculat a l'esfera del treball, sinó que presenten altres circumstàncies personals que s'han d'abordar. De fet, hi ha prou evidències sobre el fet que els programes d'inclusió basats exclusivament en la dimensió laboral són insuficients per millorar la situació de les llars o les persones que acumulen múltiples problemàtiques (Laparra Navarro i Martínez, 2021). En aquest sentit, l'escassa coordinació que hi ha entre els serveis socials municipals i els recursos d'inserció sociolaboral disponibles és un obstacle per implementar un abordatge integral; com també ho és el fet que

dins el procés d'exploració de necessitats manca que adquireixi més centralitat la valoració de la seva xarxa relacional i comunitària, ja que més enllà d'influir en el seu benestar, els vincles són estratègics per a l'activació o la millora laboral (Granovetter, 1983; Ibáñez, 1999; Requena, 1991).

5.2. Una atenció social diferent

Els equips d'atenció social del projecte Amunt! han implementat un model amb múltiples elements innovadors respecte a l'atenció ordinària que es presta des dels serveis socials municipals. En primer lloc, s'han replantejat les funcions desenvolupades pel mateix equip, la qual cosa ha implicat canvis respecte a la seva configuració o a la metodologia d'atenció utilitzada.

D'una banda, l'equip es va situar en un model de “gestor/a de casos” pel qual cada persona participant tenia una professional referent com a responsable del seu procés d'atenció⁴; i el que ha estat innovador a l'Amunt! ha estat que en l'assignació d'aquest referent s'hi va incorporar un rol professional no previst habitualment: el d'una psicòloga (Carmona Barrales i Fernández Trujillo, 2020). Des de l'acollida inicial, la figura de la psicòloga va assumir la referència de totes aquelles persones que estaven sent ateses en aquell moment o ho havien estat prèviament pels serveis específics d'atenció a les dones (PIAD), la violència masclista (SARA) o el sensellarisme. Posteriorment, va assumir també la referència o correferència d'aquelles persones que fruit de l'acollida i l'inici de la intervenció, es va detectar que

requerien una atenció més intensiva respecte a determinats aspectes vinculats al malestar emocional.

La funció principal de la psicòloga ha estat centrada a facilitar l'adaptació d'aquestes persones a les activitats previstes en els seus itineraris, fent una atenció enfocada a regular l'equilibri entre les seves capacitats, possibilitats i expectatives. Els diferents equips professionals implicats en el projecte han constatat que aquesta figura professional ha estat clau per a la fixació i consecució d'objectius satisfactoris entre les persones que atenia. Els ha ofert un suport emocional específic i ha sigut una palanca o pont per a la derivació o coordinació amb els serveis especialitzats de salut mental. La incorporació d'una psicòloga a l'equip d'atenció social respon a una integralitat més gran i suposa reconèixer que en el cas d'algunes persones, abordar els malestars i patiments emocionals o psíquics és condició necessària per engegar qualsevol procés de millora que n'incrementi les possibilitats d'inclusió social.

D'altra banda, es va optar per dur a terme l'atenció en espais diferents dels habituals. Amb aquesta decisió es buscava fugir de l'estigmatització que acostuma a recaure sobre els centres de serveis socials i escollir espais que facilitessin l'establiment d'un vincle de confiança i la utilització de metodologies alternatives. Amb una lògica de territorialització i des d'un enfocament comunitari, es van escollir equipaments de proximitat als diferents barris per realitzar-hi tant cites individuals com atencions col·lectives. A més, es va apostar per ampliar el ventall de tipus d'espais i es van atendre les persones en contextos variats i diferents al clàs-

4. Tanmateix, per aquelles persones que estaven sent ateses pels serveis socials municipals, el professional de referència o referent social es va mantenir, i les professionals de l'equip d'atenció social de l'Amunt! s'hi van coordinar.

sic despatx professional (per exemple, en centres de treball o formatius, domicilis o a l'espai públic).

El model d'atenció social de l'Amunt ha posat en el centre la transformació del vincle de la professional i la persona atesa i d'altres canvis en l'àmbit metodològic. Més enllà de la figura de la psicòloga, totes les professionals han fet una atenció més pròxima, generant un vincle més horitzontal, un seguiment del cas més acurat i proactiu, una comunicació més directa i àgil (ús de WhatsApp, trucades, possibilitat d'atenció sense cita prèvia, etc.) i una mirada sensible als malestars i necessitats emocionals de les persones. Així mateix, per a fer-ho possible, va ser necessari que l'equip abordés conjuntament estratègies per regular el vincle i establir límits i, d'altra banda, que les professionals tinguessin unes ràtios més reduïdes que les habituals als serveis socials.

D'altra banda, a l'Amunt! s'ha volgut trencar amb la lògica i les dinàmiques d'una atenció social basada en la prescripció de recursos, per la qual cosa s'ha donat un rol molt més actiu a la persona en la definició del seu procés, a partir no només d'un co-diagnòstic més integral de les seves necessitats, sinó també de basar la intervenció en els seus interessos i potencialitats. D'aquesta manera, es canvia no només el paradigma en la concepció de les persones, que passen de ser demandants passives de recursos a subjectes actius amb oportunitats i capacitat de decisió, sinó també el paper de les mateixes professionals.

Aquestes últimes han hagut d'incorporar una alta flexibilitat en l'exercici del seu rol i basar la seva intervenció molt

més en l'acompanyament i suport a les persones per assolir els objectius acordats en l'assignació i control de recursos.

Aquest procés ha portat les professionals a fer un pas endavant i evolucionar d'un model d'atenció centrat en la persona (ACP) a un model de suport autodirigit (*Self Directed Support*), que al·ludeix al procés pel qual la intervenció de la professional es basa en un acompanyament i suport personalitzat a la persona d'acord amb les decisions informades que aquesta va prenent en funció de les orientacions que rep, dels recursos disponibles i els ritmes que ella mateixa marca (Manthorpe *et al.*, 2011). Per exemple, per valorar si una persona estava en condicions de ser derivada als recursos d'orientació laboral, es va tenir en compte la seva voluntat i preferències, les quals també van ser determinants per al diagnòstic de l'ocupabilitat i la proposta d'itinerari. És a dir, mitjançant una coproducció o construcció conjunta entre la persona i la professional per acordar els objectius de la intervenció, els recursos es presenten i mobilitzen en funció de les circumstàncies i determinacions del o de la participant. Aquesta forma de procedir facilita que la persona atesa sigui qui tingui el control i l'última decisió sobre el procés pel qual se satisfan les seves necessitats de suport.

5.3. La col·laboració intersectorial: el mecanisme per a la integració dels serveis en el projecte Amunt!

El projecte Amunt! ha intentat posar en pràctica un tipus d'integració de serveis de finestra única (Askim *et al.*, 2011; Minas, 2014). La integració que s'ha dut a terme a l'Amunt! no s'ha donat per fusió o reassignació estructural de competències —de fet, les diferents parts implicades no han perdut la seva autonomia—, però sí que s'ha propiciat

a través d'una col·laboració intersectorial particular. El que ens interessa en aquest apartat és aprofundir en alguns aspectes d'aquesta integració per delimitar quina ha estat la seva intensitat. L'efectivitat de la integració de serveis donada a l'Amunt! està relacionada, d'una banda, amb com es dona la col·laboració entre professionals de diferents àmbits (social, laboral, formatiu i comunitari) i, d'altra banda, amb com aquesta reverteix sobre la persona atesa.

A l'inici del projecte, el treball col·laboratiu va fer possible que l'eina de diagnosi recollís ítems d'interès de totes les parts implicades, facilitant així la identificació d'un major nombre de necessitats i potencialitats de la persona que, d'altra manera, no haurien aflat. L'objectiu era tenir una visió més integral de la persona. D'altra banda, la dinàmica de treball multidisciplinari tenia per objectiu valorar conjuntament les persones participants —sobretot els casos amb casuístiques més particulars o complexes— i donar-se suport mútuament a l'hora de prendre decisions sobre quina era l'activitat d'inclusió més idònia per a la persona o quins havien de ser els suports o adaptacions necessàries perquè pogués dur-la a terme. Les reunions del “grup motor” i les relacions bilaterals entre actors han propiciat aquesta presa de decisions compartida. Tanmateix, de vegades aquesta dinàmica de suma de diferents experteses no ha estat prou eficient. Per exemple, l'eina digital de seguiment que podien usar i consultar els equips no ha complert tota la funcionalitat esperada. També, en certs moments, a la comunicació entre els equips li ha mancat una mica de fluïdesa i sistematització. A més, per a la presa i revisió de decisions hagués estat d'ajuda una protocol·lització més gran per guanyar agilitat i evitar possibles malentesos. Però, en darrera instància,

la col·laboració ha estat efectiva perquè, encara que amb entrebancs, ha contribuït a maximitzar l'encaix entre la persona participant i l'activitat d'inclusió realitzada.

Fer una intervenció sense perdre de vista la situació integral de la persona i, per tant, fer una atenció tan personalitzada com fos possible, obligava per força els equips a practicar una estreta col·laboració i a adaptar-se: reduir requisits d'accés, donar suports a la conciliació en la mesura del possible, adaptar metodologies, oferir mitges jornades laborals, etc. Els equips han hagut de ser flexibles en l'execució de les activitats pròpies i admetre excepcions perquè, si no, moltes persones participants amb barreres estructurals fortes no les haurien pogut dur a terme. Això ha estat especialment així per a les activitats formatives i laborals, que eren més exigents, i s'ha donat gràcies a la capacitat dels actors responsables d'adoptar una mirada encara més inclusiva de la que professen habitualment, tenint més en compte les circumstàncies personals (de salut, relacionals, etc.) de cadascú. Així mateix, també ha estat gràcies al suport mutu entre els actors. Com a exemple, val la pena mencionar la creació d'una unitat tècnica (qualificada per les professionals com a “observatori”) integrada per la psicòloga de l'equip d'atenció social, una formadora de l'equip Làbora, els referents tècnics dels plans d'ocupació i la coordinadora de programes de Barcelona Activa. El seu objectiu principal ha estat garantir que les persones que realitzaven un pla d'ocupació se'n sortissin, tot facilitant la resolució coordinada d'incidències i l'adaptació de les línies d'actuació.

Malgrat aquestes fites, la col·laboració intersectorial de l'Amunt! no ha estat prou equilibrada entre els equips d'atenció social, d'orientació laboral (del Làbora), d'acció comunitària, de Barcelona Activa i del CEB. Les col·laboracions més fortes i estables s'han donat entre atenció social i orientació laboral com a reflex de la referencialitat compartida produïda després de l'encadenament de les dues acollides (vegeu l'apartat 3.1.). L'estreta col·laboració entre les professionals, que han treballat a manera de tàndem, és potser la plasmació més evident de la integració de serveis socials i ocupacionals. Tanmateix, una altra col·laboració destacada ha estat la que s'ha establert entre atenció social i acció comunitària, que conjuntament van conduir les activitats comunitàries. Aquí la integració és pràcticament total i exemplifica el que serien uns serveis socials comunitaris (Aguilar Hendrickson, 2020; Ajuntament de Barcelona, 2018; Cortés Izquierdo i Lobet Estany, 2006).

Pel que fa als equips de Barcelona Activa i del CEB, es va requerir més temps del previst per formalitzar adequadament en el nou context *Next Generation* les relacions administratives perquè participessin en el projecte, fent que la seva incorporació plena a la intervenció no tingués lloc fins al primer i segon trimestre de l'any 2023, respectivament. Això els situà en un segon nivell en les interrelacions globals del projecte. Barcelona Activa, que va patir menys retràs, va poder interrelacionar-se més amb la resta d'actors; tot i que especialment amb els equips Làbora i, menorment, amb el CEB. És un fet que il·lustra la integració o col·laboració habitual que es dona entre els àmbits formatiu i d'activació en les polítiques d'inserció laboral. Per la seva banda, l'equip del CEB va tenir un paper menys actiu en la dinàmica col·laborativa de valoració dels casos i les exi-

gències del calendari el va forçar a centrar-se en l'execució. Per aquests motius circumstancials, va ser un equip poc enxarxat. També val aquest qualificatiu per l'equip d'acció comunitària, que a part de la unió amb l'equip d'atenció social, no va tenir la connectivitat que s'esperava amb la resta dels equips professionals perquè el projecte tenia en la seva conceptualització una visió de la inclusió que donava molt pes a la dimensió relacional. La ubicació perifèrica d'aquest equip pot explicar-se per la poca relació prèvia existent entre aquest àmbit i les polítiques vinculades a la promoció econòmica i l'ocupació (Rebollo i Morales, 2013: 313), així com pel poc temps que hi va haver a l'Amunt! per intentar-ho, donat l'escurçament del calendari d'execució que tingueren Barcelona Activa i el CEB.

5.4. Les limitacions i dificultats del projecte

La implementació del projecte Amunt! no ha estat exempta de dificultats. A l'entorn de més incertesa que acostumen a envoltar els projectes pilots d'innovació, s'hi afegeixen les complicacions derivades del marc jurídic-normatiu que ha regit el desenvolupament del projecte. El context jurídic i de gestió ha estat especialment complex, ja que el projecte estava emmarcat en una convocatòria subjecta a subvenció atorgada per una altra administració (el MISSM) i a l'obligatorietat de la legislació del finançament extern (Next Generation). A més, pel cas específic de l'Amunt!, els fons s'havien d'assignar recurrent a diferents fórmules juridico-administratives d'acord amb la diversitat dels agents participants. Aquesta àrdua gestió es va traduir en un retard significatiu de l'inici d'algunes de les activitats del projecte que va tenir com a conseqüència principal l'escurçament del període d'intervenció, ja que la data de finalització del projecte, tot i que es va prorrogar per tres mesos, era insu-

ficient per a cobrir el decalatge. A més, cal indicar que els canvis que hi ha hagut en la direcció del projecte durant el seu transcurs han suposat un desafiament pel que fa a la governança i lideratge del mateix.

El desajust del calendari ha estat la causa transversal de la majoria de les desviacions que s'han produït respecte al disseny inicial. D'una banda, la demora mencionada en el començament de les activitats laborals i educatives va impossibilitar que les persones poguessin concatenar o encavalcar més d'una activitat. D'aquesta forma, algunes de les peces angulars del projecte, com ara la realització d'un itinerari seqüencial d'activitats d'inclusió ajustat al perfil i els interessos de cada persona o el rol vector que havia d'ocupar l'acció comunitària, s'han desvirtuat i han perdut la centralitat prevista. Aquest endarreriment també ha generat que en alguns casos hi hagués dissociació entre el diagnòstic o perfilat que s'havia realitzat en la fase d'acollida inicial i les necessitats, interessos o circumstàncies de les persones en el moment real d'activació de certs recursos o actuacions.

D'altra banda, algunes activitats directament no s'han pogut executar. En alguns casos, el motiu va ser la manca de participants interessats/ades o situació elegible/susceptible de realització de l'activitat, com ara el servei “escola de segones oportunitats” adreçat als i les joves de 16 a 25 anys de les llars participants que han abandonat els estudis; la formació ocupacional de nivell 2; o les activitats d'emprenedoria comunitària. Altres vegades, el descart es va relacionar amb les dificultats d'execució de certes activitats dins el calendari limitat del projecte, bé per la impossibilitat de completar la seva certificació (formació professional en

modalitat dual o altres programes *reskilling* certificables); o bé perquè no va haver-hi prou temps per portar-les a la pràctica complint els terminis de contractació pública (com per exemple, el desenvolupament d'una aplicació mòbil o la realització de la prova de l'OCDE de competències bàsiques per a persones adultes).

Un altre element que ha suposat un repte en la implementació té a veure amb el fet que les persones finalment participants estaven en situacions que feia que alguns dels recursos i activitats inclosos en el disseny inicial no fossin adequats. El resultat d'aquesta desviació va ser la cancel·lació de certes actuacions o la necessitat d'adaptar-ne d'altres (per exemple, l'habilitació de la jornada parcial en els plans d'ocupació o la necessitat d'oferir més suport i seguiment). És a dir, el fet de no disposar de més informació a l'inici sobre les persones ni de posteriorment poder ser a temps d'introduir modificacions substancials en el catàleg d'activitats pels problemes de calendari esmentats, va generar que algunes de les activitats incloses no fossin pertinents i que d'altres que ho podrien ser per alguns perfils (per exemple, més activitats prelaborals) no estiguessin a disposició del projecte.

Finalment, un altre tipus de dificultat que s'ha donat ha estat aconseguir l'adherència i permanència en el projecte de les persones participants. Darrere d'aquest element limitador s'hi barregen qüestions relacionades tant amb el disseny del projecte com amb les adversitats de la calendarització. D'una banda, el fet que la participació hagi sigut totalment voluntària i no hagi implicat cap mena d'incentiu econòmic o condicionalitat –com sí que n'hi havia per exemple en el B-MINCOME– ha suposat un repte a l'hora

de despertar un interès inicial pel projecte i de mantenir-lo al llarg dels mesos. A més, aquest repte és encara més gran quan les situacions de complexitat vital són accentuades, com ha estat el cas. D'altra banda, la continuïtat en el projecte també es va veure amenaçada per la demora en l'inici de les activitats, ja que això es va traduir en alguns casos en desmotivació i finalment l'abandonament per part d'algunes participants.

6. A manera de conclusió: resultats preliminars i reptes pendents

Malgrat que l'avaluació d'impacte del projecte no estarà disponible fins al 2024, sí que és possible posar en relleu alguns assoliments i resultats identificats durant la seva implementació, tant entre les persones participants com entre les professionals i les organitzacions implicades.

D'una banda, moltes participants han manifestat que l'atenció rebuda en el marc de l'Amunt! ha estat significativament diferent de la viscuda en altres ocasions o projectes anteriors, sobretot respecte als serveis socials municipals. El gir d'enfocament i metodologia que ha impulsat l'Amunt ha facilitat que persones que manifestaven haver-se sentit invisibles per a l'Administració pública, d'acord amb les seves pròpies paraules, hagin viscut una experiència molt diferent a través de la seva participació en un projecte que ha donat més protagonisme a la seva veu i situació o necessitats particulars, i que no ha posat l'accent en la condicionalitat dels ajuts econòmics sinó en el respecte a les seves decisions i la voluntarietat de la seva participació. En línies generals, s'han sentit més acompanyades, escoltades i res-

pectades, i això els ha permès prendre millors decisions i fer un ús dels recursos amb més sentit per a elles.

D'aquesta manera, i d'acord amb les evidències que s'han anat recollint amb el projecte, sembla possible afirmar que les polítiques no condicionades i les metodologies afins a l'atenció integral i centrada en la persona i/o el suport autodirigit generen entre les persones experiències més satisfactòries en el seu ús dels recursos, la qual cosa contribueix, alhora, al seu empoderament i la millora de la seva percepció dels serveis, tant en relació amb l'eficàcia i utilitat d'aquests com del tracte rebut per part dels equips professionals.

Els múltiples canvis de mirada i metodològics implementats en el marc d'aquest projecte han ajudat a desplegar un model d'atenció innovador que ha estat capaç de generar, d'una banda, relacions participant-professional més properes i horitzontals i, de l'altra, un abordatge més personalitzat i que empodera. Això ha estat possible fonamentalment gràcies a: articular l'atenció i els itineraris no només a partir de les necessitats de les persones sinó de les seves potencialitats i interessos; donar un lloc més central a l'atenció dels malestars i el benestar emocional de la persona; incloure la política comunitària; intervenir amb les persones en equipaments i espais diferents als habituals; o establir canals de comunicació més àgils i accessibles. Aquest model innovador ha estat possible també pel caràcter excepcional del mateix projecte que, en tant que pilot, ha pogut adaptar i flexibilitzar els recursos.

D'altra banda, val la pena destacar també algunes fites assolides entre les organitzacions implicades i els seus equips. El projecte Amunt! ha aconseguit, almenys: activar un desplaçament respecte al rol de l'equip d'atenció social, que ha desenvolupat un paper molt més basat en l'acompanyament i el suport a les persones que en la prescripció de recursos (un canvi que ha propiciat en termes generals més satisfacció entre les professionals); oferir atenció psicossocial a persones perceptores de l'IMV que no tenien contacte previ amb els serveis socials; ampliar la cobertura dels serveis d'activació laboral i formatius arribant a perfils més complexos gràcies a flexibilitzar i adaptar l'accés i ús dels recursos; assajar un tàndem d'atenció social i orientació laboral a manera de referencialitat compartida per a la persona i basat en una coordinació intensa i una perspectiva de proximitat territorial; impulsar dinàmiques de governança intersectorial entre professionals de diferents serveis.

Tanmateix, també han quedat reptes pendents. Un d'important per la perspectiva integrada del projecte és que la col·laboració intersectorial hauria d'haver estat més simètrica. És cert, però, que principalment les limitacions associades a la reducció del calendari d'implementació ho han dificultat. Igualment, cal remarcar que el repte era molt gran si tenim present que amb molt poc temps uns equips —que provenien de tres àrees de la política municipal (social, econòmica i comunitària), d'entitats socials (programa Làbora) i d'un consorci (el CEB) entre l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya— havien de deixar enrere la seva mirada sectorial i treballar junts amb una visió integral i integrada tan compartida com fos possible per contribuir positivament sobre les persones ateses. A més, haver-ho de fer amb unes eines de diagnòstic i seguiment compartides

que no han acabat de funcionar de forma satisfactòria i en un marc d'integració que manté l'autonomia de les parts en l'execució de les activitats pròpies, implica que hagi sigut un procés complex no exempt de conflictes. Per exemple, els equips s'han vist empesos per la manca de temps cap a una col·laboració intersectorial sovint més marcada per les necessitats de les persones participants que per la consecució d'objectius organitzatius més estratègics per a la modelització de la integració de serveis. Amb tot, però, tant el fet que part de les persones que integraven els equips ja es coneixen i havien participat en el projecte B-MINCOME —amb algunes dosis de col·laboració intersectorial— com el compromís professional de tothom semblen haver estat clau per entomar el repte i superar les múltiples dificultats que s'han donat al llarg del procés.

En definitiva, l'experiència del projecte Amunt! contribueix a posar sobre la taula que per millorar la inclusió social de les persones cal atendre en un grau més alt i amb mirada integral les seves realitats personals i familiars, així com els seus interessos i necessitats, tot donant-los un rol més actiu en l'establiment del seu pla de treball. Per fer-ho possible, cal ampliar el diagnòstic social, impulsar metodologies alternatives d'atenció i avançar en l'execució integrada de serveis (especialment laborals i socials), ja que fer-ho de forma segmentada té una eficàcia limitada, sobretot en el cas dels perfils més complexos o amb més dificultats (Martínez Sordoni, 2022). En això, la transferència dels aprenentatges i impactes del projecte Amunt!, i de successives intervencions pilot, és fonamental, com també ho és la capacitat que tinguin les administracions per utilitzar-los instrumentalment per transformar els seus serveis i polítiques actives estructurals.

Bibliografia

AGUILAR HENDRICKSON, M. (2020). “Els serveis socials en un sistema comunitari de polítiques socials”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleiengel.cat/serveis-socials-sistema-comunitari/>

AGUILAR HENDRICKSON, M. (2014). “Apuntes para un replanteamiento de los servicios sociales en España”. Documento de Trabajo 5.12. VII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España 2014. Madrid: Fundación Foessa.

AIReF - Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (2019a). *Evaluación del gasto público 2018. Proyecto de evaluación 3: Políticas activas de empleo*. Accessible a: https://www.airef.es/wp-content/uploads/2019/06/Estudio3-PAE/protegido_Proyecto_03.pdf

AIReF - Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (2019b). *Los programas de rentas mínimas en España*. Accessible a: https://www.airef.es/wp-content/uploads/RENTA_MINIMA/20190626-ESTUDIO-Rentas-minimas.pdf

AIReF - Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (2022). *Primera opinión. Ingreso Mínimo Vital. Opinión 1/22*. Accessible a: <https://www.airef.es/wp-content/uploads/2022/08/IMV/OPINION-AIREF-IMV.pdf>

AIReF - Autoridad Independiente de Responsabilidad Fiscal (2023). *Segunda opinión. Ingreso Mínimo Vital. Opinión 2/23*. Accessible a: https://www.airef.es/wp-content/uploads/2023/06/IMV/230615.-Opinio%CC%81n.-Segunda-Opinio%CC%81n-IMV_AIREF.pdf

AJUNTAMENT DE BARCELONA (2018). *Cap a un sistema comunitari de polítiques socials. Elements conceptuals, de diagnòstic i propostes d'acció*. Barcelona: Àrea de Drets de Ciutadania, Cultura, Participació i Transparència. Direcció de Serveis d'Acció Comunitària. Disponible a: https://ajuntament.barcelona.cat/acciocomunitaria/sites/default/files/documents/informe_cap_a_un_sistema_comunitari_de_politiques_socials_2018_0.pdf

ARRIBA GONZÁLEZ DE DUANA, A.; AGUILAR, HENDRICKSON, M. (2021a). “El IMV i les rendes mínimes, un any després”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleiengel.cat/imv-un-any-despres/>

ARRIBA GONZÁLEZ DE DUANA, A.; AGUILAR HENDRICKSON, M. (2021b). “Entre recalibración y continuidad: el contexto del nacimiento del IMV”. *Revista Española de Sociología*, 30 (2), a436.

ASKIM, J.; FIMREITE, A. L.; MOSELEY, A.; PEDERSEN, L. H. (2011). “One-stop shops for social welfare: the adaptation of an organizational form in three countries”. *Public Administration*, 89 (4), p. 1451-1468.

BENACH, J.; MUNTANER, C.; SOLAR, O.; SANTANA, V.; QUINLAN, M. (2010). “Introduction to the WHO Commission on Social Determinants of Health Employment Conditions Network (EMCONET) study, with a glossary on employment relations”. *International journal of health services: planning, administration, evaluation*, 40 (2), p. 195-207.

CARMONA BARRALES, D.; FERNÁNDEZ TRUJILLO, R. (2020). “El concepto de profesional de referencia en los servicios sociales: Un análisis crítico desde múltiples criterios éticos, lógico-formales y metodológicos”. *Encuentros en psicología. Revista del Ilustre Colegio Oficial de Psicología de Andalucía Oriental*, p. 157-187.

CARRIÓN MOLINA, M. (2020). *Integració de serveis ocupacionals i socials davant el mercat de treball del futur a Catalunya. Propostes de full de ruta*. Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya, Col·lecció Obres Digitals, núm. 25.

COMISSIÓ EUROPEA (2018). *Study on integrated delivery of social services (IDSS) aiming at the activation of minimum income recipients in the labour market - success factors and reform pathways*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

CORTÉS IZQUIERDO, F.; LLOBET ESTANY, M. (2006). “La acción comunitaria desde el trabajo social”. A: ÚCAR MARTÍNEZ, X.; LLENA BERNE, A. (coord.). *Miradas y diálogos en torno a la acción comunitaria*. Barcelona: Graó, p. 131-156.

EUROFOUND (2017). *In-work poverty in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

FANTOVA, F. (2018). “Construyendo la intervención social”. *Papeles del Psicólogo*, 39 (2), p. 81-88.

FERNÁNDEZ, G. (coord.) (2015). *Hacia un sistema más inclusivo de garantía de rentas*. Madrid: Fundación Foessa.

GRANOVETTER, M. (1983). “The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited”. *Sociological Theory*, 1, p. 201-233.

HEIDENREICH, M.; RICE, D. (ed.). (2016). *Integrating social and employment policies in Europe: active inclusion and challenges for local welfare governance*. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar.

- IBÁÑEZ, M. (1999). “El uso de las relaciones sociales en el acceso y mantenimiento del empleo”. *Revista Internacional de Sociología*, 22, p. 129-152.
- LAÍN, B. (2020). “Consideracions arran de l’Ingrés Mínim Vital: llegir la lletra petita, mantenir la mirada llarga”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/consideracions-ingres-minim-vital/>
- LANAU, A.; LOZANO, M. (2022). *Entrar i sortir de la pobresa laboral a Espanya*. Palma: L’Observatori Social de la Fundació “la Caixa”.
- LAPARRA NAVARRO, M.; MARTINEZ, L. (2021). “La integración de servicios sociales y de empleo en el debate entre protección y activación”. *Papers: revista de sociología*, 106 (3), p. 467-494.
- LARA MONTERO, A.; DUIJN, S. VAN; ZONNEVELD, N.; MINKMAN, M.; NIES, H. (2016). *Integrated social services in Europe. A study looking at how local public services are working together to improve people’s lives*. Brighton: European Social Network.
- MANTHORPE, J.; HINDES, J.; MARTINEAU, S.; CORNES, M.; RIDLEY, J.; SPANDLER, H.; ROSENGARD, A.; HUNTER, S.; LITTLE, S.; GRAY, B. (2011). *Self-Directed Support: A Review of the Barriers and Facilitators*. Edimburg: Scottish Government Social Research.
- MARTÍNEZ SORDONI, L. (2022). “Innovación en materia de inclusión social: atención integrada entre servicios sociales y de empleo. El caso del proyecto ERSISI en Navarra”. *Cuadernos de trabajo social*, 35 (2), p. 171-182.
- MINAS, R. (2014). “One-stop shops: Increasing employability and overcoming welfare state fragmentation?” *International Journal of Social Welfare*, 23 (1), p. 40-53.
- NOGUERA, J. A. (2020a). “Ingrés Mínim Vital (I): una oportunitat guanyada”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/imv-oportunitat-guanyada/>
- NOGUERA, J. A. (2020b). “Ingrés Mínim Vital (II): els reptes pendants”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/imv-reptes-pendants/>
- OCDE (2015). *Integrating Social Services for Vulnerable Groups: Bridging Sectors for Better Service Delivery*. París: OECD Publishing. _
- REBOLLO, O.; MORALES, E. (2013). “Hacia una política pública de acción comunitaria: límites y oportunidades”. A: CANAL, R. (ed.). *Ciudades y pueblos que puedan durar: políticas locales para una nueva época*. Barcelona: Icaria, p. 303-316.
- REQUENA, F. (1991). *Redes sociales y mercado de trabajo. Elementos para una teoría del capital relacional*. Madrid: CIS-Siglo XXI.
- RIUTORT, S.; LAÍN, B.; JULIÀ, A. (2023). “Basic Income at Municipal Level: Insights from the Barcelona B-MINCOME Pilot”. *Basic Income Studies*, 18 (1), p. 1-30.
- RODRÍGUEZ CABRERO, G.; ARRIBA, A.; MARBÁN, V.; MONTSERRAT, J. (2019). *ESPN Thematic Report on In-work poverty – Spain*. European Social Policy Network (ESPN), Brussels: European Commission.
- SÁNCHEZ, S. (2020). “Legitimitat social de l’Ingrés Mínim Vital”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/legitimitat-social-imv/>
- SANZO, L. (2020a). “Ingrés mínim vital i rendes mínimes autonòmiques. Què faran les comunitats autònomes?”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/imv-rendes-minimes-autonomiques/>
- SANZO, L. (2020b). “Com avança l’Ingrés Mínim Vital? Primeres dades”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/imv-primeres-dades/>
- ZALAKAIN, J. (2017). “Sistemas de bienestar y sociedad inclusiva: de la inclusión activa a la activación inclusiva”. *Documentación social*, 186, p. 173-189.
- ZALAKAIN, J. (2020). “Ingrés Mínim Vital, rendes garantides i trampa de la pobresa”. *Llei Engel*. Accessible a: <https://lleienel.cat/complement-salarial-imv/>

El transport especial per a persones amb mobilitat reduïda a Barcelona

Sergi Morera^a i Laura Trujillo^b

Paraules clau: transport especial, mobilitat reduïda, porta a porta, discapacitat, accessibilitat

Aquest article descriu el Servei de Transport Especial disponible actualment a la ciutat de Barcelona i explica alguns dels elements més destacats que cal tenir en compte davant una proposta de futur per al transport de les persones amb mobilitat reduïda amb necessitats de transport especial a Barcelona.

Introducció

L'eliminació de barreres de l'entorn és un element fonamental per garantir la mobilitat de totes les persones. En el context de la dècada del 1980, quan el transport públic no era accessible per a les persones amb mobilitat reduïda i només tenien l'alternativa del transport privat per als desplaçaments, l'Ajuntament de Barcelona va desenvolupar el Servei de Transport Especial com a servei específic per permetre la mobilitat de persones amb discapacitat i mobilitat reduïda i evitar-ne l'exclusió. El transport especial s'ha realitzat des de llavors amb autobusos que combinen les places amb butaca ordinàries, les places adaptades a cadires de rodes, així com amb vehicles de taxi adaptat i no adaptat.

Actualment, a Barcelona, es fan més de 300.000 desplaçaments l'any en aquest tipus de transport. Tot i que l'existència d'alternatives de transport públic accessible és avui una realitat, el nombre de serveis ha crescut de manera exponencial des dels anys vuitanta. La demanda del servei és creixent i real. Per entendre l'increment

---

a. Cap d'Estratègia i Coordinació de l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat (IMPD).

b. Cap de Planificació i Avaluació de l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat (IMPD).

d'aquesta demanda, cal analitzar elements de l'oferta i la demanda. Des del punt de vista de l'oferta de transport, el concepte d'itinerari accessible pivota sobre el punt de parada accessible, és a dir, no té en compte l'accessibilitat dels intercanvis i connexions entre les diferents modalitats i línies de la xarxa de transport públic. Des del punt de vista de la demanda, és necessari un concepte de mobilitat inclusiu, que pugui tenir en compte les necessitats de la persona quant a estalvi de temps (per exemple, en les casuístiques d'utilitzar una cadira de rodes o haver de portar un respirador) o altres factors com ara necessitar acompanyament (per exemple, en el transport col·lectiu per assistir a centres de la cartera de serveis socials).

D'alguna manera, el model de transport especial ha abandonat la seva concepció a partir del nivell d'accessibilitat de la ciutat: ha deixat de formar part de l'imaginari de la mobilitat, i ha virat cap al món de l'atenció social. L'argument que fonamenta aquesta valoració el trobem en el mateix finançament del transport especial, dins la cartera de serveis socials, al marge dels grans operadors de transport públic de Catalunya. El tema no és menor, si tenim en compte, per exemple, que el servei en vehicle col·lectiu hi té una cobertura de finançament públic del 100% i del 90% en el cas dels trajectes que es fan en taxi, percentatges de subvenció allunyats d'altres serveis de transport públic.

Segons l'Observatori de la Mobilitat de Catalunya¹, el cost d'operació del transport públic a l'àrea metropolitana de Barcelona va ser de 1.944 milions d'euros l'any

2019, excloent-hi la inversió. El mateix any, el Servei de Transport Especial va tenir un cost d'uns 6 milions d'euros, és a dir, parlem d'un servei que és una engruna del pastís pel que fa a dades econòmiques, però que alhora és clau per a la inclusió i la participació de les persones amb discapacitat en la comunitat, en l'accés a tot tipus de serveis o en el mercat de treball, per posar alguns exemples.

El sector del taxi ocupa un paper rellevant dins el Servei de Transport Especial. Malgrat que els serveis de transport adaptat en taxi són d'una qualitat indubtable, l'oferta és clarament insuficient. El Reial decret 1544/2007, pel qual es regulen les condicions bàsiques d'accessibilitat i no-discriminació per a l'accés i la utilització dels modes de transport per a persones amb discapacitat, estableix que els ajuntaments promouran que almenys un 5% de les llicències de taxis corresponguin a vehicles adaptats. Actualment l'oferta de taxis adaptats a l'àrea metropolitana se situa en el 3% del total, encara per sota d'aquest objectiu.

Més enllà d'aquests elements de gènesi de la política i de contextualització, en les línies següents s'expliquen els orígens del transport especial i es descriu com funciona el servei avui en dia, per concloure amb una sèrie de recomanacions per ordenar el transport de persones amb mobilitat reduïda en un context metropolità. L'adaptació als nous temps, l'ordenació d'un transport accessible i l'equitat en la prestació són elements per mantenir al cap en la lectura que es proposa.

---

1. Més informació al web: www.omc.cat

1. Els inicis del transport especial: un servei per a persones amb discapacitat en una Barcelona sense mesures d'accessibilitat

El compromís de l'Ajuntament de Barcelona amb les persones amb discapacitat és un fet documentat des de l'any 1799, quan l'Ajuntament va cedir temporalment una part del Saló de Cent com a aula educativa per a infants amb sordesa i es va fer càrrec de les seves despeses de funcionament. La voluntat de millorar les condicions de vida i la inclusió de les persones amb discapacitat s'ha plasmat al llarg del temps en l'adaptació d'espais i de serveis adequats per a totes les persones, i també en la creació de serveis especialitzats per atendre les necessitats específiques de les persones amb discapacitat. Al llarg dels anys i mitjançant diferents mecanismes de participació, l'Ajuntament ha impulsat iniciatives per convertir la ciutat de Barcelona en un referent internacional en matèria d'accessibilitat i de treball efectiu per a la inclusió de les persones amb diversitat funcional.

Durant els primers anys de la democràcia, el sector de les persones amb discapacitat va iniciar un important moviment associatiu de reivindicació dels seus drets i de demanda de serveis. L'eliminació de les barreres arquitectòniques a l'espai públic era la reivindicació prioritària per a les persones amb discapacitat física, atesa la flagrant manca d'accessibilitat a la via pública, els edificis i equipaments i al transport. Les mobilitzacions van permetre que es visualitzés la situació d'exclusió de les persones amb discapacitat, de manera que l'Administració va obrir espais de participació i diàleg amb les persones amb discapacitat (com ara la Comissió Especial del Congrés dels Diputats per a l'estudi dels problemes de les persones minusvàlides o

l'audiència de l'alcalde de Barcelona amb representants del col·lectiu).

En aquest moment, Barcelona implementa noves pràctiques d'accessibilitat, com ara el primer gual per a vianants o la primera rampa en un edifici municipal. Però en l'àmbit del transport, la supressió de les barreres arquitectòniques encara es considera un projecte a llarg termini: així, per tal d'abordar la necessitat de mobilitat de les persones amb mobilitat reduïda, l'any 1978 l'Ajuntament va promoure el "servei porta a porta", el primer servei de transport especial per a persones amb mobilitat reduïda de l'Estat, amb la compra i posada en funcionament d'una petita flota de cinc microbusos amb un pressupost de 9.625.000 pessetes.

Es creava d'aquesta manera el Servei de Transport Especial (STE), que dependria de l'Entitat Metropolitana del Transport (EMT, un dels organismes que van integrar l'Àrea Metropolitana de Barcelona en el moment de la seva creació). L'objectiu del Servei de Transport Especial era facilitar l'accés al transport públic de les persones amb mobilitat reduïda mentre la xarxa de transport públic regular s'anava fent accessible per a tothom. I l'accessibilitat va anar arribant als mitjans de transport de la ciutat: l'any 1991 amb el primer taxi accessible i l'any 1992 amb el dispositiu organitzat per als Jocs Paralímpics (amb quatre línies llançadora de bus adaptat, dues de circumval·lació i el servei Porta a Porta) i les primeres línies regulars d'autobusos adaptats amb vehicles de plataforma baixa i rampa. La primera línia de metro totalment adaptada (línia 2) es va inaugurar el 1995.

L'aposta per la millora de l'accessibilitat a la ciutat de Barcelona va impregnar els grans projectes de ciutat: l'any

1992, Barcelona es va convertir en un referent internacional quan va organitzar els Jocs Olímpics i els Jocs Paralímpics a la mateixa ciutat i a les mateixes instal·lacions esportives, gràcies al fet que es disposava d'una vila olímpica sense barreres i un sistema de transport públic adaptat.

També l'any 1992 es va reorganitzar el Servei Públic de Transport Especial, amb un model de gestió que duraria amb algunes variacions durant més de dues dècades: l'Institut Municipal de Persones amb Discapacitat (IMPD) va traspasar el material mòbil a l'EMT, que va assumir el servei, amb una acord de finançament a parts iguals entre l'EMT i l'Ajuntament de Barcelona. També es delegava en l'IMPD l'acreditació de les persones usuàries del servei, així com l'elaboració d'una normativa d'ús del servei. L'empresa, que ja operava una línia accessible cap a l'aeroport (aerobús), va començar a operar el Servei de Transport Especial, amb una flota ampliada amb l'adquisició de deu vehicles nous.

Al llarg dels anys, el servei de transport s'ha adaptat a les necessitats i l'articulat d'administracions de cada moment. Pel que fa al motiu de transport, cal destacar que la Generalitat de Catalunya va assumir l'any 1993 el transport especial als centres d'ensenyament escolar i als equipaments propis del Departament de Benestar Social. Quant a la tipologia de viatges, es va desenvolupar una normativa del STE on es definien dos tipus de serveis, els viatges fixos i els esporàdics, que també considerava mesures per potenciar l'ús del transport públic regular adaptat.

En el capítol del finançament, l'any 1999 es va proposar incloure el STE en els pressupostos generals de l'Autoritat

del Transport Metropolità (ATM) i l'ampliació del servei a tot l'àmbit metropolità. Les millores en el servei es van concretar l'any 2005 amb l'ampliació de l'horari i de la cobertura territorial a cinc municipis (Badalona, Esplugues de Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat, Sant Adrià de Besòs i Santa Coloma de Gramenet), i la renovació i ampliació de la flota de "minibusos" de 10 a 19 unitats, així com la reducció del temps de permanència en els microbusos en les rutes de serveis fixos. La Generalitat de Catalunya va iniciar l'aportació al pressupost per al STE l'any 2002, dins el conveni marc de serveis socials entre el Departament de Benestar i Família i l'Ajuntament. El finançament del servei va canviar de nou l'any 2003, quan l'EMT passa a aportar el 78% del cost del servei i l'IMPD el 22% restant, com a resultat del Contracte programa entre l'Autoritat del Transport Metropolità i l'Administració General de l'Estat (ATM-AGE), que per primera vegada inclou un pressupost destinat al transport especial de les persones amb mobilitat reduïda.

L'evolució del STE volia donar resposta a les necessitats de les persones amb discapacitat, en la seva reivindicació d'adaptació del transport regular i de la via pública. En els inicis, l'objectiu d'adaptar la ciutat semblava molt llunyà; això no obstant, l'IMPD va optar per promoure un model de transport públic regular adaptat per al gaudi de tota la ciutadania, complementat pel Servei de Transport Especial per a persones amb mobilitat reduïda. La inversió va continuar entre els anys 1995 i 2006 mitjançant el Pla d'accessibilitat, i les millores en l'accessibilitat en la ciutat es van anar fent realitat. Com a resultat del Pla d'accessibilitat, la xarxa de transport públic de superfície va arribar al 100% de la flota d'autobusos adaptats (amb plataforma baixa i rampa), les noves línies de tramvia també eren 100% accessibles, així

com els “minibusos” del Bus de Barri, el Bus Turístic, el funicular i el telefèric de Montjuïc. Les millores a la xarxa de metro també van anar avançant, tant pel que fa a mesures d’accessibilitat física (instal·lació d’ascensors entre el carrer i l’andana, reducció del *gap* entre l’andana i el metro) com a l’accessibilitat comunicativa.

En aquest punt, el full de ruta del “Model Barcelona de Transport Especial” implicava la derivació de les sol·licituds de transport especial al transport públic regular quan els trajectes tinguessin una alternativa accessible en la xarxa de transport regular. El STE es definia com una opció complementària de transport per donar servei a persones amb certificat de discapacitat, barem de mobilitat reduïda i empadronades a Barcelona (titulars de la Targeta Blanca) quan el trajecte sol·licitat no es podia fer amb transport públic regular. És a dir:

- a) quan no hi havia disponible transport en bus, tramvia, metro, o quan l’itinerari no era accessible (en referència a la via pública);
- b) si la distància que havia de recórrer la persona fins a la parada del bus, tramvia o metro per iniciar el trajecte, i la distància des de la parada fins al lloc de destinació superava els 450 metres per a persones usuàries de cadira de rodes, o els 200 metres per a persones amb bastons o croses, i
- c) quan el viatge implicava fer més d’un transbordament.

Així, quan una persona demanava un viatge de transport especial, el centre d’atenció i assignació de viatges del STE

procedia a consultar en temps real la informació cartogràfica i, en cas que els punts d’origen i destinació fossin accessibles i hi hagués transport públic regular adaptat, es procedia a denegar el Servei de Transport Especial i s’indicava a la persona quina opció de transport públic regular tenia disponible. Quan la flota de bus de TMB va ser 100% accessible, el nombre de derivacions al transport regular va augmentar de manera considerable, i aquesta situació va ocasionar queixes i mobilitzacions per part dels usuaris/àries del servei; l’IMPD va aturar les derivacions de sol·licituds de transport especial a transport regular i va fer iniciar la reflexió sobre la naturalesa de complementarietat del servei públic de transport especial respecte a la xarxa de transport regular, els casos d’ús i l’abast del servei. L’anàlisi es va recollir a l’*Estudi del Servei de Transport Especial. Funcionament, tendències i previsions del 2009*².

2. La normativa del Servei de Transport Especial a Barcelona

El Consell Rector de l’IMPD va aprovar l’any 2009 la Normativa d’ús del servei, encara vigent. La normativa recull els elements que s’han presentat prèviament i s’hi introdueixen alguns ajustaments: es manté la naturalesa de complementarietat del transport especial respecte del transport regular, alhora que s’amplia la definició del viatge no adaptat en transport públic regular. Aquesta ampliació es deu al fet que la Normativa considera que les distàncies a recórrer perquè un viatge sigui considerat “no adaptat” són ara més petites: una distància entre la parada de transport públic i el punt d’origen o destinació superior als 400 metres en el cas de

---

2. Accessible en línia a: <https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxiu-documents/Estudi%20del%20Servei%20de%20transport%20especial.pdf>.

persones que van en cadira de rodes manual (anteriorment la distància era de 450 metres) i superior als 100 metres en el cas de persones amb greus limitacions de mobilitat que no van en cadira de rodes (200 metres abans de la Normativa).

Cal destacar que la Normativa estableix que es concedirà el transport especial quan el viatge no sigui accessible segons la definició anterior, i, excepcionalment, quan el viatge sigui accessible però la persona manifesti la impossibilitat de fer-ne ús, un cop ho hagi valorat prèviament el personal especialitzat. Malgrat que la Normativa d'ús va preveure la limitació en l'accés al servei en aplicació de les distàncies comentades i l'excepcionalitat de la limitació a partir de la valoració individual dels casos que la sol·licitessin, és rellevant assenyalar que actualment no s'aplica cap de les dues previsions i, per tant, l'accessibilitat de la xarxa de transport o l'accessibilitat dels carrers de Barcelona no són un motiu de denegació de serveis de transport especial.

De fet, aquesta Normativa preveu la possibilitat de denegar serveis de transport especial per quatre raons, però a la pràctica només es deneguen serveis per dos dels motius possibles: quan una persona no acredita que és usuària de la Targeta Blanca, i en les situacions de manca de vehicles disponibles, que sobretot es produeix en el cas dels viatges que cal efectuar en taxi adaptat. Així, no es consideren els dos altres motius previstos de denegació de serveis: la disponibilitat d'una opció de viatge accessible en transport regular adaptat; i la comissió d'infraccions en l'ús del Servei.

D'altra banda, la Normativa d'ús no suposa canvis pel que fa a les persones que atén (persones amb discapacitat i barem de mobilitat reduïda, empadronades a Barcelona,

que disposin de targeta d'usuari del servei (Targeta Blanca) i hagin de fer un viatge que no es pugui fer en transport regular adaptat. Ni tampoc canvia l'àmbit territorial del servei, que abasta viatges entre els municipis de Barcelona, Badalona, Esplugues de Llobregat, l'Hospitalet de Llobregat, Sant Adrià de Besòs i Santa Coloma de Gramenet.

La Normativa d'ús també recull la tipologia de serveis que es presten (viatges fixos, viatges esporàdics), el calendari i horaris en què està disponible el servei (de 7.00 a 0.00 hores, de dilluns a dijous feiners i diumenges, i de 7.00 a 2.00 hores, divendres, dissabtes i vigílies de festiu), la tipologia de vehicles que s'utilitzen (microbusos, taxis adaptats i taxis no adaptats) i les tarifes per als usuaris i usuàries quan el transport es fa en taxi (mateix preu que el d'un bitllet senzill de l'Àrea Metropolitana de Barcelona)³. Les persones usuàries del servei poden portar un acompanyant sense cap cost addicional sempre que portin el Passi Metropolità d'Acompanyant.

3. L'actualitat del Servei de Transport Especial

En els darrers anys, l'activitat del Servei de Transport Especial s'ha incrementat de tal manera que és necessari iniciar la reflexió sobre quins han de ser els objectius del transport especial de la ciutat de Barcelona i fer una avaluació de com es poden assolir tals objectius. Els motius pels quals s'ha arribat a aquest escenari de col·lapse són diversos i van més enllà de l'aplicació parcial de la Normativa d'ús, ja expo-

3. En el cas del transport en autobús, la Normativa preveu que "el preu del viatge és el mateix que el de la resta de transport urbà", amb possibilitat d'utilitzar targetes individuals o multiviatge, tot i que aquesta possibilitat no s'ha posat mai en pràctica, perquè s'assumeix que les persones usuàries del servei són titulars de la Targeta Rosa.

sada en l'apartat anterior. Cal tenir en compte altres fenòmens, que expliquem a continuació:

- Creixement de la població destinatària del servei. Els usuaris potencials del Servei de Transport Especial són el conjunt de persones que reuneixen els requisits per obtenir la Targeta Blanca, és a dir, les persones que compleixen els tres requisits d'estar empadronades a la ciutat de Barcelona, disposar del certificat de discapacitat i el reconeixement del barem de mobilitat reduïda. L'any d'aprovació de la normativa d'ús (2009), hi havia 24.595 persones que complien els requisits per ser considerades persones "usuàries potencials" del servei, xifra que ha augmentat un 79% fins a arribar a 43.931 persones l'any 2022⁴.

Aproximadament la meitat dels usuaris/àries potencials disposen de la Targeta Blanca, que dona accés al Servei de Transport Especial. Ara bé, el nombre de persones que realment fan ús del servei és una xifra molt més reduïda: 3.115 persones l'any 2009 i 5.434 persones l'any 2022. L'increment entre aquestes dues dates és del 74%. Es tracta, a més, d'un sector de població envellit, amb una mitjana d'edat de 59,7 anys (tot i així, inferior a la mitjana d'edat de les persones titulars de la Targeta Blanca, que és de 74,5 anys).

- L'envelliment és un factor important per tres raons, si pensem en la dimensió del Servei de Transport Especial. D'una banda, per l'increment de la prevalença de la discapacitat en aquestes edats a Barcelona, és a dir, perquè cada vegada hi ha més població amb reconeixement de la discapacitat a la ciutat (el 9,7% de la població, amb 158.948 persones l'any 2022). En segon lloc, perquè el col·lectiu de persones grans ha guanyat pes en els darrers anys dins el total de població amb discapacitat (56.776 persones l'any 2022). Finalment, cal tenir en compte també que la cartera de Serveis Socials de la Generalitat de Catalunya, aprovada el 2011, amplia la població destinatària del transport especial per a persones amb discapacitat a les persones en situació de dependència, de manera que les persones usuàries potencials s'incrementen.

- Flota disponible de vehicles adaptats. La disponibilitat de taxis accessibles a l'àrea metropolitana de Barcelona (318 vehicles de 10.521 llicències, és a dir, el 3% a l'octubre del 2023) encara no ha arribat al mínim del 5% que marca la normativa. La limitació en l'oferta de taxi adaptat a la ciutat té un efecte pervers en la prestació del STE. D'una banda, el fet que hi hagi poca concurrència en el servei pot tenir efectes inflacionistes sobre el preu d'aquest. En són exemples la regulació del preu públic per part de l'Institut Metropolità del Taxi, amb un preu públic que estableix un llinar mínim, però no un topall màxim. I també el fet que en la licitació del STE no hi hagi hagut una rebaixa de preu per part de cap operador. D'altra banda, la manca de taxis adaptats té una afectació en la disponibilitat de serveis del STE en les diferents franges horàries: les possibilitats de concedir serveis

---

4. Dades disponibles a: https://dretssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/persones_amb_discapacitat/estadistiquesdiscapacitat/

esporàdics en vehicles adaptats es veuen limitades per l'ús dels mateixos vehicles per fer viatges fixos, sobretot en les franges horàries punta.

- Model de gestió. La gestió del servei actual es fa mitjançant dos contractes: un contracte per al transport en bus, majoritàriament utilitzat per als viatges fixos, que fan 61 rutes diàries (mitjançant 21 vehicles que són propietat de l'IMPD i vehicles de lloguer, tots ells adaptats a les necessitats de cada ruta i de les persones que hi viatgen, amb els ancoratges per a les cadires de rodes, per exemple); i un contracte de serveis efectuats en taxis, amb una mitjana de 900 viatges diaris, entre taxis ordinaris i taxis adaptats.

Mitjançant aquests dos contractes es presta el servei en la modalitat de serveis fixos i serveis esporàdics. Els serveis fixos són programables a partir d'una sol·licitud anual, per assistir prioritàriament a centres de serveis socials especialitzats per a persones amb discapacitat de la cartera de Serveis Socials i amb finançament de la Generalitat de Catalunya en el marc del Contracte programa). Els serveis esporàdics no es poden programar i, per això, la reserva es fa en un lapse de temps més petit, ja que s'han de reservar amb un màxim de 48 hores d'antelació i no es pregunta el motiu del viatge.

El model de gestió actual es basa en la tipologia de vehicles. Aquest canvi de model respecte a la situació anterior ha suposat una tensió addicional en la gestió del contracte. Amb l'increment de serveis fixos assumits l'any 2022, s'ha arribat al topall d'activitat dels vehicles i de la disponibilitat pressupostària prevista per al contracte d'autobusos. Cal destacar que els viatges en autobús

són preferibles respecte al taxi pel que fa al cost per l'Administració i en els casos en què la persona usuària requereix un acompanyant de manera regular, figura que sol estar present en les rutes dirigides a centres de la cartera de Serveis Socials. A més, la limitació de taxis adaptats en determinades franges horàries també té un impacte en l'activitat del servei.

Es presenta a continuació l'activitat de les dues tipologies de viatges per al període 2018-2022. Tot i la davallada en la mobilitat en els anys 2020 i 2021 causada per les restriccions de mobilitat durant els mesos de pandèmia, s'observa l'augment d'activitat en el darrer any de la sèrie.

Taula 1. Serveis de transport especial. Evolució 2018-2022

Viatges	2018	2019	2020	2021	2022
Serveis fixos					
Bus	69.260	67.922	32.175	59.410	75.976
Taxi	110.394	110.995	51.162	82.403	109.617
Serveis esporàdics					
Bus	425	734	151	644	737
Taxi	149.517	151.494	95.105	118.408	135.215

4. Reptes del Servei de Transport Especial

Vist el que s'ha exposat fins ara, des de l'àmbit de la gestió del servei s'estima necessari iniciar la reflexió de quin transport especial necessita la ciutat de Barcelona i com s'ha de dotar per arribar als seus objectius, adequat a les necessitats i possibilitats del context actual, i de la manera més equitativa i sostenible possible. La reformulació del STE hauria de tenir en compte els aspectes següents:

Adequació de la normativa d'ús a la situació actual

Per tal d'abordar la situació actual de demanda del servei, un possible desenvolupament seria la limitació en el nombre de serveis o viatges efectuats per persona. En l'anàlisi de les dades de prestació del servei, s'observa que un nombre petit de persones concentren molta activitat en trajectes: gairebé el 40% dels serveis esporàdics es concentren en un 3,5% dels usuaris/àries.

Taula 2. Tipologia de les persones usuàries del Transport Especial

Tipus d'usuari/ària	Nombre	Persones (%)	Trajectes (%)
Puntuals	4.520	68,58	12,97
Freqüents	1.839	27,90	49,50
Actius	232	3,52	37,53

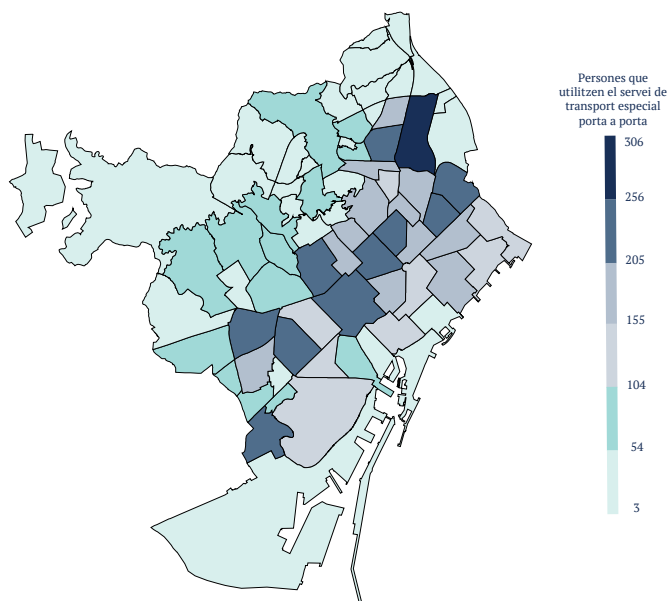
Font: Portell, Morera i Ramalhinho (2022).

Anàlisi de l'assignació de places en centres de serveis socials especialitzats amb criteris territorials

Malgrat que la distribució territorial dels usuaris de la Targeta Blanca, que dona accés al servei, és diversa, les persones usuàries es concentren en determinades zones que no necessàriament responen a criteris d'orografia del terreny. La ubicació de centres de la cartera de serveis és determinant a l'hora de demanar transport especial, ja que la plaça a aquests centres no s'assigna amb criteris territorials, com sí ocorre en l'assignació dels centres de salut o en el barem del sistema escolar. Els recursos especialitzats per a persones amb discapacitat no estan territorialitzats. Dit d'una altra manera, el domicili de la persona no és un factor determinant a l'hora d'assignar la plaça en un centre, de manera que el sistema no prioritza la proximitat entre el domicili de la persona i el centre, i

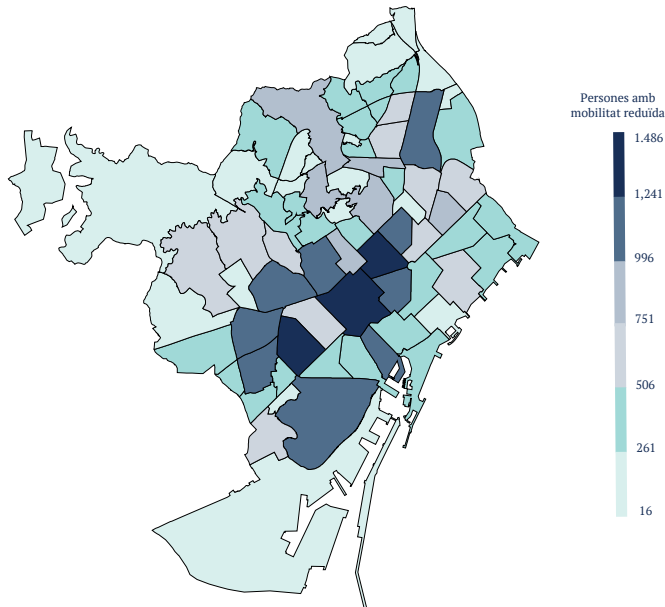
s'assumeix que el transport en vehicle es farà de manera pública o privada. En el cas dels serveis esporàdics, la ubicació de centres d'oci i dels dispositius de salut i de la disponibilitat de transport públic també influeixen en la demanda del STE per part de les persones usuàries.

Figura 1. Distribució territorial dels usuaris/àries potencials del servei

Font: Portell, Morera i Ramalhinho (2022).

Figura 2. Distribució real dels usuaris/àries del servei

Font: Portell, Morera i Ramalhinho (2022).

Abordatge del transport especial cap a centres de salut

L'Informe del servei de transport especial a centres sanitaris (IMPD, 2022) analitza la utilització de serveis sanitaris per part de les persones usuàries del transport especial i estima que, malgrat la prohibició normativa, un 34% dels usuaris fan servir el STE per accedir a centres sanitaris i de rehabilitació. En l'informe, per valorar aquest percentatge, es fa una anàlisi de dades brutes per punt d'interès que considera "centre sanitari" qualsevol hospital, clínica o centre d'atenció primària identificat com a origen o destinació en l'aplicació de gestió del transport. A la pràctica, el

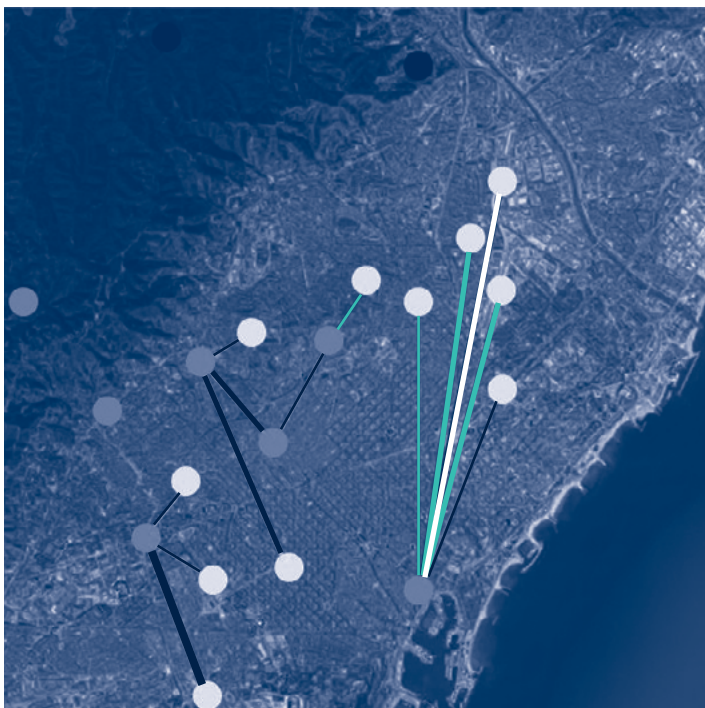
concepte inclou tots els centres hospitalaris de referència a Barcelona i centres d'atenció primària (CAP) de la ciutat.

El perfil dels usuaris del transport especial que amb més freqüència es dirigeixen a centres sanitaris és el d'una persona amb mobilitat reduïda, de més de 60 anys, amb un grau de discapacitat superior al 65%, resident en diferents barris, sovint en els més allunyats del centre —en específic, el Besòs, Llobregat i muntanya—, i que reben atenció mèdica a l'Hospital del Mar, l'Hospital Clínic, Vall d'Hebron o l'Hospital de Sant Pau.

La casuística exposada en l'informe difereix del prefixat a la Instrucció 07/2017 de CatSalut sobre el transport sanitari no urgent (TSNU), que és un mitjà alternatiu al transport públic als centres de salut. Vist que en l'actualitat es desconeixen els casos de prescripció de transport sanitari no urgent entre els usuaris de transport especial, caldria aprofundir a conèixer quins dels usuaris del servei de transport especial podrien tenir prescripció el TSNU per optimitzar l'assignació de recursos públics. Els casos més intensos en utilització del transport especial suggereixen que es tracta de persones amb discapacitat que tenen una impossibilitat física o altres causes exclusivament clíniques i vinculades a la situació de discapacitat, que fan que no puguin utilitzar transport ordinari per desplaçar-se a rebre assistència sanitària a un centre. És per això que dins l'àmbit de les millores, es considera necessari compartir i contrastar dades de serveis de transport especial i transport sanitari no urgent i conèixer-ne millor les causes de substitució d'un servei per l'altre (econòmiques, d'estalvi de temps...).

Alternativament, convé revisar l'accessibilitat dels mitjans de transport ordinari a centres de salut des de determinats punts de la ciutat, així com les característiques i necessitats en la mobilitat des de la perspectiva de situació de les persones amb discapacitat dels usuaris de transport especial.

Figura 3. Recurrència de trajectes esporàdics als principals centres de salut de la ciutat (Vall d'Hebron, Hospital Clínic, Hospital del Mar)

5. Conclusions

El Servei de Transport Especial actual manca de recursos públics suficients per afrontar tota la demanda, en un context en què la demanda potencial és molt elevada, hi ha les limitacions de flota de vehicles disponibles exposades, així com un nivell de baix copagament per

part de les persones usuàries. El Servei de Transport Especial ha aconseguit corregir la problemàtica de la mobilitat de les persones amb mobilitat reduïda pel que fa als desplaçaments regulars, que venen finançats per la Generalitat de Catalunya com a servei especialitzats de la cartera de serveis. Per a la resta de mobilitat, de caràcter esporàdic, la solució és en l'ús de mitjans privats (vehicle propi o l'ús de taxis), o bé en l'ús del Servei Públic de Transport Especial, que té un nivell de prestació desigual per a les persones que hi tenen dret: com s'ha exposat, un nombre elevat d'usuaris/àries té una intensitat de servei baixa, mentre que un nombre reduït fa un ús intensiu dels serveis esporàdics. Els components de la intervenció de servei esporàdic en taxi resulten, doncs, menys efectius que els de vehicles amb més capacitat.

La poca oferta de taxi adaptat en l'àrea metropolitana és un àmbit de millora. Molt probablement, una concurrència més gran en l'oferta de vehicles adaptats tindria com a efecte la limitació del preu del viatge de taxi en el mercat privat. Una disponibilitat de vehicles més gran també beneficiaria el servei públic de transport, tant pel que fa a la concessió de serveis individuals com de serveis compartits per dues o més persones usuàries del servei, una modalitat que cal prioritzar sempre que sigui possible.

En aquest context de recursos limitats —econòmics o de flota— i amb la dimensió de la demanda actual, la prestació del Servei de Transport Especial ha pres un caràcter excloent. El fet que el recurs “viatge” el consumeixi un usuari o usuària, exclou automàticament la possibilitat que una altra persona pugui accedir al mateix recurs. El repte en aquest cas és el de dissenyar un procés d'assignació dels serveis que en garan-

teixi l'equitat. També cal avançar en la consciència d'un ús responsable del servei, raó per la qual s'ha d'avançar en una normativa de corresponsabilitat en el servei per part de la ciutadania.

La incorporació de criteris ecològics en el servei ha estat nul·la. L'envelliment de vehicles de més de 9 places es fa evident quan es copsa que d'aquí a poc temps no podran circular per la zona de baixes emissions de Barcelona. L'escassa possibilitat d'efectuar trajectes compartits en taxi es troba limitada a la pràctica als serveis de caràcter fix, en els quals hi ha la possibilitat de dissenyar amb molta antelació trajectes compartits entre una persona que va amb cadira de rodes i una que fa servir altres elements de suport. Urgeix un canvi d'elements de context, incorporant infraestructura per a la mobilitat —taxis i busos— i tecnologia al servei que permetin fer el servei sostenible en termes d'ecologia.

Una altra qüestió que cal abordar és si té sentit regular tots aquests elements des de l'àmbit estrictament municipal, que permet que hi hagi grans diferències en la prestació del servei entre municipis limítrofs. Tal vegada, una planificació, regulació i gestió supramunicipal beneficiaria l'eficàcia i eficiència del servei i milloraria el nivell de prestació per a la ciutadania.

Bibliografia

IMPD. *Barcelona, una ciutat per a tothom: 30 anys treballant amb les persones amb discapacitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal de Persones amb Discapacitat, 2009. Accessible a: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/91394>

DEPARTAMENT DE DRETS SOCIALS, GENERALITAT DE CATALUNYA. *Estadístiques de persones amb discapacitat*. Any 2009 i 2022. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Accessible a: https://dretssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/persones_amb_discapacitat/estadistiquesdiscapacitat/

IMPD. *Estudi del servei de transport especial: funcionament, tendències i previsions*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal de Persones amb Discapacitat, 2009. Accessible a: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/90513>

IMPD. *Informe del servei de transport especial a centres sanitaris*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal de Persones amb Discapacitat, 2022. Accessible.

IMPD. *Servei Públic de Transport Especial de Barcelona: normativa d'ús*. Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal de Persones amb Discapacitat, 2009. Accessible a: <https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/84910>

PORTELL, L.; MORERA, S.; RAMALHINHO, H. "Door-to-Door Transportation Services for Reduced Mobility Population: A Descriptive Analytics of the City of Barcelona", 2022, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(8), 4536.

Direcció de Planificació Estratègica

Àrea de Drets Socials, Salut, Cooperació i Comunitat
Ajuntament de Barcelona

València 344, 6è | 08009 Barcelona
barcelona.cat/revistabarcelonasocietat

Ajuntament de
Barcelona